

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI**

**DÜNYAYA HİÇ TAMAH ETMEMİŞ KADINLAR
DEĞER ÜRETEN YAŞAMLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gönül YILMAZ

Danışman

Doç. Dr. Emel MEMİŞ

ANKARA- 2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI
ANABİLİM DALI

GÖNÜL YILMAZ

DÜNYAYA HİÇ TAMAH ETMEMİŞ
KADINLAR DEĞER ÜRETEN YAŞAMLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

: Doç. Dr. EMEL MEMİŞ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Doç. Dr. Emel Memiş

Dr. Öğr. Üyesi. Umut PARMAKSIZ

Dr. Öğr. Üyesi. Ece Sönmez

İmzası

Emel Memiş

Umut Parmaksız

Ece Sönmez

Tez Sınavı Tarihi 09.11.2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...07/12/2018.)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

...Gönu.1 YILMAZ.....

İmzası

.....
.....

ÖNSÖZ

Toplumsallaşma sürecinde kadının en önemli görevinin aileye hizmet olduğu vurgusu sıkça yapılır. Bununla beraber sosyal rol ve görevlerin kadın tarafından içselleştirilmesi beklenir. Kadın ikili karşıtlıklar içinde doğayla, erkek ise kültür ile eşlenir. Kadının doğa ile bir görülmesi onun öteki olarak anılmasını sağlar. Doğa nasıl sömürülen, sadece insanın yararına kullanılan bir nesneye dönüştürülmüşse, patriyarkal düzende kadında aynı sistemin içinde nesneleştirilir, sömürülür, görmezden gelinir. Bu bağlamda insan olarak ürettikleri bir değer, arz eder ama değeri görmezden gelinir, değersizleştirilir.

Bu çalışmada kadının doğası ve doğa ile ilişkisi, bu bağlam içinde cinselliği, doğum süreci doğum kontrolü biçimleri ve kısırlık durumunda tedaviyi otlarla nasıl yapmaya çalıştıkları, doğayı kullanarak nasıl pratik bilgiye ulaştıkları, evliliğe giriş biçimleriyle yaşadıkları geniş aile birliğinin onlarda nelere karşılık geldiği, çocukluklarını nasıl geçirdiklerinin izleri, ürettikleriyle geçimi sağladıkları halde bunun görmezden gelinmesiyle onlarda oluşan değersizlik algıları ve hissettikleri, bu değersizlik hissini onların bedenlerinde oluşturduğu sessizlik ve bu sessizliğin bozulduğu köy çeşmesi, özel alan ile kamusal alanın içiçe geçtiği köy yaşamında kadınların mekânlarla kurdukları bağın onlar açısından nasıl bir anlamı olduğu, bunun yanında hissettikleri utanç vb. duygulara nasıl cevap aradıkları, son olarak bedenlerine yerleşmiş olan değersizliği, bütünsel olarak doğa üzerinden tartışılarak ortaya konulup sorgulanmıştır.

Bu çalışmanın amacı kadınların ekonomik hayatta kullanım ve değişim değerinin dışında değer ürettiklerini anlatmaya çalışmak ve bunu tartışmak. Bu anlamda, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yıkılabilmesi için kadınların yaşamın her alanında ürettiklerinin en önemli değerler olduğunu göstermek ve aynı zamanda onların yaşamı kotaran en önemli

varlık olduklarının anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Araştırma yapmaya başlamadan önce kendimi tanımamda yardımcı olan ve isteklerimi netleştiren ve süreç boyunca beni hep destekleyen sevgili hocam Prof.Dr. Güzin Yamaner'e, çalışmamın en zor aşamasında tez danışmanlığımı üstlenerek gittiğim yolu bitirmeme yardımcı olan, beni yüreklendiren ve bana güven veren Doç.Dr. Emel Memiş'e, yörede yaşayan ve köyler hakkında bilgilerinden faydalandığım Murat Çınar'a, Halit Demir'e ve Marifet Çınar'a, yakıcı öğlen güneşinde kadınları görüşme için ikna eden Şöhret teyzeye, tez yazım aşamasında bana uzaklardan mail atarak yardım eden canım arkadaşım Seynur'a, çalışmam boyunca çocuklarla ilgilenen, evin yürütücülüğünü benimle beraber göğüsleyen sevgili eşim Şahabettin'e, "Anne bizi seviyorsun ama diğer çocuğunuda seviyorsun" diyerek teze ondan fazla zaman ayırdığımı vurgulayan ve bunu ince bir dille bana hatırlatan küçük kızım Nudem'e ve birçok anlamda yardımlarını esirgemeyen tüm arkadaşlarıma, aileme ve dostlarıma gönülden teşekkürü bir borç bilirim.

Ve bu çalışmayı tarihsel süreçte eril dünyanın katılığını ve baskısını yaşamış, kendi mücadelesini tek başına vermiş ve büyüdükten sonra ondan etkilendiğimi anladığım , her daim sevgi ile andığım, şu anda hayatta olmayan sevgili anneannem Hasret'e armağan ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
GİRİŞ.....	17

BİRİNCİ BÖLÜM

KADININ DOĞASI, DOĞA İLE İLİŞKİSİ

1.1. DENETİMLİ CİNSELLİK	20
1.2. RAHMİNDE RAHMET: HAMİLELİK VE DOĞUM	24
1.3. ÇOCUKSUZLUK BİR YARA; TEDAVİ BİÇİMLERİ VE DOĞUM KONTROLÜ	28
1.4. DOĞUM KONTROLÜ	31
1.5. KADIN ELİ ŞİFA DAĞITICILIĞINDA; KADIN LOKMAN HEKİMLER	33
1.6. TOPRAĞIN YABANİSİ, SOFRANIN EFENDİSİ (OTLAR)	36
1.7. SEBZELERİ BEN YETİŞTİRDİM.....	39
1.8. ÖĞRENME PRATİĞİ VE DOĞA BİLGİSİ.....	41
1.9. YAYLADA KADIN VE HAYVAN	44
1.10. İNSANİ OLMAYAN YAŞAMSAL KUVVET; KOYUN	46

İKİNCİ BÖLÜM

KADINLIK HAYATIM ŞİMDİ BAŞLIYOR

2.1. KADINLIĞA HAZIRLANILAN DÖNEM; EVLİLİK	51
2.2. ÇOCUKLUK, GENİŞ AİLE VE SONRA YİNE GENİŞ AİLE	55
2.3. GÖRMEZDEN GELİNEREN GERÇEKLIK; EVLİLİK YOLUYLA ÇOCUK İSTİSMARI	59
2.4. YÜZÜK VE DÜĞÜN.....	62
2.5. BAŞLIK	64
2.6. ÇEYİZ VE SANDIK	67
2.7. KIZ KAÇIRMA YA DA KAÇIRILMA İLE GELEN TATLI ANLAŞMA	71
2.8. YENİ EVLENEN ÇİFTİN GENİŞ AİLEDEN AYRILMASI	75

2.9. EŞ İLE İLİŞKİLER	78
2.10. ASKERE GİDEN EŞİN GERİDE BIRAKTIĞI	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÖRMEZDEN GELİNER BÜYÜK EMEK, DEĞERSİZLİK Mİ DEMEK?

3.1. YETENEK VE BECERİ ÜZERİNDEN EMEK	83
3.2. İLMEK İLMEK EMEK: KİLİM	89
3.3. PARA NEDİR? HİÇ GÖRMEDİM.....	93
3.4. DEĞİŞ-TOKUŞUN EKONOMİK YERİ	95
3.5. EV EKONOMİSİ VE KADIN	97

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KADININ BEDENİNE HAPSETTİĞİ SESSİZLİĞİN YANSIMALARI

4.1. KADINLARIN SESSİZLİĞİ VE SESSİZLİĞİN BOZULDUĞU KÖY ÇEŞMESİ.....	99
4.2. KÖY ÇEŞMESİNİN SOSYAL İŞLEVİ.....	101
4.3. "KOL KIRILIR YEN İÇİNDE KALIR": UTANÇ.....	103
4.4. KADININ YAŞADIĞI DİĞER DUYGULAR; ACI, KISKANÇLIK	105
4.5. KISKANMA	106
4.6. SAYGINLIK.....	108

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİLGE ERKEK, BİLGİ SAKLAR

5.1. GENÇ KADIN, GEÇ ÖLÜM	113
---------------------------------	-----

ALTINCI BÖLÜM

MEKÂNLARA YÜKLENEN ANLAMLAR

6.1. YIKANMANIN MEKÂNSAL PRATİĞİ	115
6.2. ODALAR, DUVARLAR VE İŞLEVLERİ	118

YEDİNCİ BÖLÜM

KADINLARIN DEĞERSİZLİK ALGILARI

7.1. BEDENE YERLEŞMİŞ DEĞERSİZLİK	121
7.2. GÖÇEBENİN ZİHNİNDEKİ ÖLÜM ÜLKESİ	126
7.3. ZAMANIN ÇİZGİSİNDE ŞİMDİKİLER VE BİZLER.....	127
7.4. İNSAN OLABİLMENİN KOŞULU BAŞKA BİR İNSAN	130
SONUÇ	132
KAYNAKÇA.....	136
ÖZET.....	145
ABSTRACT	146
EKLER	146
EK-1. VAN İLİ İKLİM ÖZELLİKLERİ.....	147
EK-2. HİKÂYELER, NİNNİLER, MANİLER, TÜRKÜLER.....	148
EK -3. YÖREDE ÇEKİLEN FOTOĞRAFLAR	158

Bu bölümde araştırmanın problemi, problem cümlesi, alt problemleri, araştırmanın sayılıları ve sınırlılıkları belirtilmiştir.

1.1. Tezin Adı

DÜNYAYA HİÇ TAMAH ETMEMİŞ KADINLAR, DEĞER ÜRETEN YAŞAMLAR

1.2. Araştırmanın Problemi

İnsan var olduğundan beri doğa ile etkileşim içindedir. Bu etkileşim insanda doğaya hâkim olma mücadelesinin tarihini bize sunuyor. Doğa politik bir kategoridir ve toprağı ifade eder. Tarımsal üretkenlik nedeniyle dünyaya ‘Tabiat Ana’, doğaya ‘Toprak Ana’ denilmesi, doğayı *dişil* olarak nitelendirir. Bu tarihsel süreçte toplum içinde cinsiyete bağı ilk farklılaşma avcılık-toplayıcılık döneminde gerçekleşmiştir. Erkeklerin avcılık, kadınların ise toplayıcılık yaptığı bu dönemde, ilk iş bölümü erkekleri “hayat alıcılar” ve kadınları “hayat vericiler” olarak öne çıkarmıştır (Bayat, 2009: 27).

Kadın ve doğa ilişkisi çoğunlukla ideolojik boyutta kadınlığın ve doğanın fark edilmesi, varlığının yüceltilmesi olarak ele alınırken gelişmekte olan ülkelerde kadınların ve marjinal kategorilerin, maddi temelde var olma mücadelesi olarak ele alınmaktadır (Beklan, 2005: 75). Kadın ve doğa tarihsel süreçte iç içe geçmişliğin sembolüdür.

Kültürde, kadının doğa ile bağlantısı ne evrensel ne de tarihsel olarak homojendir. Erkeğin, kamusal ve politik alanla, kadının özel alanla birleştirilmesi kamusal/özel alan dikotomisinin kendisinin gelişmesi gibi kültüre özgüdür (Beklan, 2005: 68).

Bookchin, doğayı evrimsel bir açıdan ele alır. Ona göre, doğa yalnızca bir yapı değil, aynı zamanda yeni, karmaşık ve indirgenemez yapıların ortaya çıktığı bir süreçtir. Doğa az gelişmiş toplumlarda insanın öznesi konumundadır. Ve insan doğanın öngördüğü şekilde yaşamaya alışkındır (Balık, 2013: 6).

Doğanın bir varlığı olan insan beş bin yıl öncesine dek on binlerce yıl boyunca doğa ile pozitif yönlü bir ilişki kurdu. İnsan doğanın ekosisteminde mevcut yaşam zincirinin bir halkasıydı. Bu nedenle yeryüzünün diğer tüm canlı ve cansız varlıkları gibi onun çevriminde yararlandı ve varlığıyla ona katkı sundu (Değirmenci,2010: 109).

Kadın belli alanda yaşamak zorunda olduğundan doğayı pür dikkat gözleyebiliyordu. Doğa öğretmendi ve onun işleyişinden öğrenilecek çok şey vardı. Kadının gözlemlediği doğanın iki temel unsuru bulunmaktaydı; gökyüzü ve yeryüzü. Ve kadın doğaya kulaklarını kabarttı, gözünü yüreğini açtı ve ondan olabildiğince yararlandı, türünün biyolojik ve sosyal gereksinimlerini karşılayacak çözümler üretti (Değirmenci, 2010: 112).

Doğa, bir yandan dişil ilkenin cisimleşmesi olarak simgeleştirilirken diğer yandan da hayatı üretmek ve geçimi sağlamak üzere dişil olan tarafından beslenir (Shiva, 2015: 87). Ontolojik olarak, insan ile doğa ya da kadın arasında hiçbir ayırım yoktur, çünkü hayat tüm formlarıyla dişil ilkeden doğar (Shiva, 2015: 89). Kadınlar hayatı sadece biyolojik açıdan değil, geçimi sağlamaya yönelik toplumsal bir rol üstlenerek de üretir ve yeniden üretir. Kadınların doğayla ve dış çevrenin yanı sıra kendi doğalarıyla etkileşimi karşılıklı bir süreçtir. Onlar kendi bedenlerini nasıl üretken bir kendilik olarak kavırıyorsa, doğayı da öyle kavrarlar (Shiva, 2015: 92-93).

Toplumsal düzeyde kadın ve doğanın gerçek kimliği cinsiyetçi sistemde çarpıtılırken, teolojik düzeyde de yaşam verici olarak Yaratıcı Ruh'un önemi göz ardı edilir. Her ikisi de genel olarak kutsal alanın dışında bırakılır; rutin olarak verilir alınır, göz ardı edilir, kullanılır, çürüğe çıkarılır, hatta dövülür ve tecavüz edilir. Buna rağmen yaşam vermeye, yaşamı desteklemeye devam eder (Beklan, 2005: 65).

Üçüncü Dünyanın kırsallarında yaşayan kadınların sağladığı yeni iç görü, kadınlar ile doğa arasındaki bağı pasif değil, hayatın yaratımı ve muhafazasına dayanan aktif bir bağ olduğudur (Shiva, 2015: 99).

Ekofeministler doğa ve dünyayı, canlıları, toplumu kavramada tamamı ile farklı bir yöntemi olduklarının iddia ettikleri kadınlar arasında ayrıcalıklı bir bağ olduğunu öne sürerler. Çünkü kadınlar yaşamın kaynağıdır ve canlılarla daha samimi ilişkilere sahip oldukları söylenir (Yamaner: 26, yayımlanmamış makale).

Ekofeminist kuramın temel sorunsalı, ataerkilliğin kadına ve doğaya (hayvanlar alemi de dahil) birlikte hükmetmesi, onları ikincilleştirmesi ve araçsallaştırması üzerinedir. Ekofeministlere göre, erkeğin kadın üzerindeki egemenliği ile insanın doğa üzerindeki egemenliği arasında bağlantı vardır. Onlara göre, doğanın tahribinden sorumlu olan insan merkezilik değil, erkek merkeziliktir.

Doğadaki çevresel sorunların kadın sorunları haline gelmesinin ve kadın mağduriyetinin nedeni, ataerkilliğin kadın ve doğa arasında yakınlık oluşturarak her ikisini de tahakküm altına almasıdır. Ataerkillik tarafından kadın ve doğanın ikili sömürüsü Ekofeminizmin temel bakış açısıdır (Beklan, 2005: 63). Ekofeministlere göre; doğa (insan dışında hayvanlara, bitkilere ve ekosisteme gönderme yapılarak) haksız bir şekilde sömürülen ve hakimiyet altına alınan bu “diğerleri” grubuna dahil edilir. Ekofeministler kadınların ve doğanın ezilmesinin temelinde ataerkil düşüncenin, kapitalizm, militarizm ve sömürgecilik gibi ideolojilerin; yani egemen olmaya dayanan ilişkiler sisteminin yarattığını vurgulamış ve bu durumun incelenmesine yarayacak ilginç formüller geliştirmiştir (Balık, 2013: 4). “Doğa, feminist bir meseledir.” Ekofeminizmin sloganı olarak görülebilir (Yamaner: 28).

Ekofeministlere göre Doğum/Ölüm/Yaşam/Tinsellik bir bütündür. Yeryüzü, gökyüzü, toprak, hayvanlar, bitkiler ve bağlantılı olduğumuz diğer varlıklar bütünü oluşturur. Bütün içinde yer alan yeryüzü yaşayan fiziksel, tinsel, zihinsel, duygusal ve dışı bir varlıktır (Beklan, 2005: 64).

Dişil ilke, dünyayı anlamının ve doğanın karşılıklı bağlantılılığının ve çeşitliliğinin muhafazası yoluyla, dünyadaki tüm yaşam formlarını sürdürebilir kılacak şekilde eyleminin şiddetsiz yollarını barındıran muhalif bir kategori olarak belirir (Shiva, 2015: 55). Dişil ilkenin mevcudiyeti çeşitliliğe ve paylaşımına bağlıdır (Shiva, 2015: 96). Porritt, “dişillik ilkesi”ni, yardımlaşma, anlayışlılık, holistik düşünme, duygu ve sezginin “yumuşak/yin” niteliklerini yeniden ortaya koyma gerekliliğini vurgular (Yamaner,2005: 61).

“(…) bizler bütünün parçalarıyız ve bizi çevreleyen doğadaki dengeyi bozan her şey, aslında herkesi ve hayatı ayakta tutan birlikteliği etkiler. İşte biz kadınlar bu birliktelik görüşünü ayakta tutuyoruz” (Değirmenci, 2010: 34).

Üretim ve yeniden üretim alanları “bilimsel” bir dille ifade edilmiştir. Kadını “yeteneği ve yapısı gereği” eve, erkeği de “aklı ve gücü” gereği iş ve bilim alanına ayırmıştır (Bayat, 2009: 27).

Doğa-insan kutuplaşması kadın erkek düalizmini (ikiciliğini) içinde barındırır. İleriye gören, entelektüel, güçlü ve aktif kutbu; erilliği yani insanı, içgüdüsel zayıf ve pasif kutbu da dişiliği yani doğayı oluşturur.

Feminist çözümlerinde genellikle kullanılan kavramsal şemaya göre, erkek egemen Batı düşüncesinde kendimize ve doğaya bakışımıza şekil veren birbiriyle bağlantılı birbirini güçlendiren, örneğin; zihin/beden, akıl/duygu, erkek/kadın, insan/doğa,

kültür/doğa, özel/kamusal, aşkın/içkin gibi birbirleriyle bağlantılı ve birbirini güçlendiren ikilikler vardır. İkiliğin birinci terimleri eril olanla, ikinci terimleri de dişil olanla eşleşir; birinci terimler hiyerarşik olarak diğerinden üstün ve özsel olarak daha değerli görülür; ikinci terimler birinci terimin hizmetinde, onun ihtiyaçlarını tatmin etmek için var olan bir araç olarak değerlendirilir. İnsan doğadan; erkek kadından; akıl duygudan yukarı bir yere konur. Böylece bir kavramsal çerçeve, kadının ve doğanın tabî kılınmasını meşrulaştırır. Dolayısıyla, kadın ve doğanın kaderi aynıdır. Bu nedenle, insanın doğayla ilişkisini yeniden kavramsallaştırmak için, bu hiyerarşilerin ve ikiliklerin yok edilmesi gerekir (Çüçen: 9).

Modern toplumlar doğayı kontrol ederek insanoğlunu maddi yoksunluktan kurtarmayı umarak, insanların da doğanın bir parçası olduğu gerçeğini göz ardı ederler. Bu nedenle, doğayı kontrol etme girişimleri, aynı zamanda özgürlüğünü kısıtlayacak ve “kendini-gerçekleştirmesi”ni engelleyecek şekilde, insan davranışlarının da kontrol altına alınması girişimlerini yol açar (Çüçen: 7).

Kadının özgürleşmesiyle doğanın da özgürleşeceğini savunan ekofeminizm, erkek egemen söylemin aksine doğa-kadın özdeşliğini olumlar (Bayat, 2009: 28).

Ekofeminizm; kadınlar ve çevrenin özgürleşmesi için erkek gücünün yerine toplumsal cinsiyete dayanmayan eşitlikçilik ve kadınların liderliğinde ekolojik devrim önerir. Kadınların bu dönüşümdeki rolü, erkek gücünün yerine kadın gücü koymak değil, toplumsal düzeni yeniden şekillendirmek ve formüle etmektir (Beklan, s,63).

Kadın, doğanın işleyişini izleyerek ve doğanın ona sunduklarını kullanarak ortaya pek çok ürün çıkarır. Doğanın içinde onun malzemesiyle çalışan kadın ekosistemin bir parçası olduğunun farkındadır. O doğanın bir varlığıdır (Değirmenci, 2010: 114).

Sömürü nesnesi olarak doğa ile aynı kategoride görülen kadının, ürettiği, yaşama kattığı çoğu şey görülmemesi sorunsalımızdır. Ekofeministler kadınların ve doğanın ezilmesinin temelinde ataerkil düşüncenin, kapitalizm, militarizm ve sömürgecilik gibi ideolojilerin; yani egemen olmaya dayanan ilişkiler sisteminin yarattığını vurgulamış ve bu durumun incelenmesine yarayacak ilginç formüller geliştirmiştir (Balık, 2013: 4).

Hal böyle iken ev içinde ve dışında çalışan, didinen ve sürekli geçim için üretim yapan kadınlar yaptıklarının görünmezliğinden ötürü önce aileleri daha sonra toplum tarafından takdir edilmemeleri, onların kendilerini değersiz görmelerine sebep olmuştur.

Bu değersizlik kadınların ruhlarında derin yara açmış, kendilerini ve yaşama kattıklarını yok sayan hiçlik duygusuna itmiştir. Araştırmada görüştüğüm kadınlar emeklerinin ve yaşamı sürdürme adına geçim için ürettiklerinin önemsiz olduğunu düşünmektedirler.

“Hiçbir şey yapamadım bu dünyada.” (Zeliha)

“O ömür beni tüketti, bana bir kârı olmadı. Sanki hiç olmamışım gibi, hiç yaşamamışım gibi. Şimdi kimse yüzümüze bakmıyor. Ömrümüz böyle boşa gitti.” (Kevok)

Onlar için hiçliğin sonu ölümle bitmiştir. Aslında kişinin ölüm üzerine bakış açısı yaşam üzerine varsayımlarına dayanır. Braiodotti “Ölüm aynı zamanda akışların, enerjilerin, oluşun yaratıcı sentezidir” der (Braidotti,2014:146). Kadın bir göçebe olarak kaygan mekânlardadır. Toprakla ilişkisi yersizyurdsuzlaşmasından geçer. Edindiği her türlü bilgi ve beceriyi kullanma suretiyle uzmanlaşıp yersizyurdsuzlaşmanın bir öznesi haline gelir. Fakat değersiz olduğu düşüncesi onda yakıcı bir ölme arzusu yaratır, bu arzu gidilebilecek huzurlu bir mekânın olduğu düşüncesidir, yani her oluşun sonunda bir ölüm-oluş vardır.

Araştırmamızda ortaya çıkarmak istediğimiz; kadınların değersiz gösterilen yaşamsal tüm emek, üretim ve çabalarının aslında en değerli noktada olduğunu açıklamak, anlatmaktır.

1.3. Problem Tümcəsi

Kaderi doğa ile bir görülen, geçimi sağlayan, üreten, doğaya yüreğini açarak, doğanın sunduğu bilgiyi, birikimiyle birlikte yaşam için kullanan kadının; yok sayılması, saygıdan mahrum oluşu, utandırılmışlığı, aşağılanması ve doğallığı içinde engellenmişliği ile kadına her tür olumsuz duygu yerleştirilerek değersizleştirilmesi esas meselemizdir. Değersizleştirme pratiği dışında, değer atfedilmemiş hayatlara aslında ‘ne kadar kıymetli oldukları’ sözünü söylemek önemlidir. Bu sebeple araştırmamın problemi: Değersiz görülen hayatlarda mutlaka bir değer vardır. Değer atfedilmeyene değer atfetmektir. Bu deneyimlerden çıkartılan bilgi, başka bilgilere eklenilebiliyor mu? Tarihsel süreci tanımlıyor mu? Başka kadınlara iyi gelir mi, ışık tutar mı? Bu deneyim, bu bilgi Feminist eleştiri içinde politik bir değere sahip midir? sorularına cevap bulmaktır.

1.4. Amaç

Bu etik çalışmayı, alan çalışması yöntemi ile yaptım, ileri aşamalarda yapacağım tüm çalışmalara ön hazırlık olması özelliği taşıyor. Kendimi geliştirmek adına, doğa ile bağımız ve yerel bilgi adına bu çalışmayı değerli görüyorum. Teorik konularla çalışan bir araştırmacı olmak istemiyorum. İleriki aşama olarak, doktorada da bu yöntemlerle birlikte mix metotları da kullanmak üzere çalışmalarımı bu yönde ilerleteceğim. Hem bir öteki olarak hem kadın olarak, yaşadığım toplumda kültürel ve sosyal roller çerçevesinde zorluklarla mücadele etmek zorunda oluşum, içinden geldiğim yaşam, beni bu alanda çalışma yapmaya sevk etti, doğduğum topraklardaki insanlara vefa borcumu da ödemek

üzere bu çalışmayı yaptım.

1.5. Araştırmanın Önemi

Bu çalışma ile ilgili başka çalışma örneğine rastlamadım. Çalışmayı yapabilmenin ön şartları önceden yapılmamış olmasıdır, bunun yanında bana göre dile hâkim olmak, o kültürü bilmektir. O kültürden gelen biri olarak bu çalışmayı yapmam gerektiğine inandım. Belki başka bir araştırmacı gidip bu çalışmayı yapmayacaktı. Gereklik arz eden durum olarak gördüm. Önemli olan bu bilgilerin bir an önce yerlerinden çıkartılıp dönüştürülmesi ve yazıya dökülmesi idi. Ve bu bilgiler, kadınların tarihi açısından önemli olduğundan, feminizm ve ekofeminizm için oldukça değerlidir.

1.6. Araştırmanın Varsayımı

Araştırma alanı olarak seçtiğim bölgede yaşayan kadınların, üzeri örtük, bugüne kadar eşelenmemiş bilgilerin, onların yaşam toprağından bir nevrüz gibi ortaya çıkacağını ve bu bilgilerin feminizm ve ekofeminizm açısından çok kıymetli olabileceğini varsaydım.

1.7. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma üç köyü ve 20 kadın görüşmeciyi kapsayacak biçimde düşünülmüştür. Fakat 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Görecek eski adıyla Mozexân köyündeki kadınlar görüşmeye katılmayacaklarını belirttiklerinden, araştırma Van ilinin Muradiye ilçesine bağlı Çolpan ve Balaklı adlı iki köyü ve ayrıca 10 kadın ile sınırlandırılmıştır. Görüşmelerde ses kayıt cihazı ile 14 saat 49 dakikalık kayıt alınmış, kayıt istemeyen bir görüşmeci ile de not tutma suretiyle görüşme sürdürülmüştür.

1.8. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, görüşmecilerin ve araştırma bölgesindeki köylerin seçimi, veri toplama araçları, verilerin analizinde kullanılan yöntem ve teknikler ve konuların hangi sıra ile verileceği açıklanmıştır.

1.9. Araştırma Deseni

Bu araştırma, derinlemesine görüşme, alan araştırması ve literatür taraması yapılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmadaki bilgiler ana kaynağını, alan araştırması ve derinlemesine görüşmeden almıştır.

Araştırmanın bulguları aralarında anlamlı bir bağ ile bağlantı oluşturmuş konuları, birinin diğerinin sebebi olmasından dolayı artarda dizgesel bir sıralama ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın ana unsuru; kadınların deneyimlerini, doğa içindeki anlamlı rollerini, yaşama dair algı ile beklentilerini, doğayı kullanma biçimlerini, mevcut durumlarını anlamak ve açıklamak amacıyla Betimsel Analiz Yöntemi ışığında desenlemek suretiyle gerçekleştirilmiştir.

Nitel analizin ilk basamağını oluşturan betimleme kişi, nesne ve olaylara ilişkin temel özelliklerin yazılı olarak ifade edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Betimleme, gözlenen davranışa yol açan temel gerekçelerin ve bu davranışın ardındaki niyetin ortaya çıkartılmasını da kapsayan bir süreçtir (Özdemir,2010 330). Betimsel Analiz; görüşme, iki yabancı arasındaki açıkça bir kişinin ötekinden belirli bilgiler elde etmesi amacıyla yürütülen kısa süreli, ikincil toplumsal etkileşimdir (Neuman, 2014: 441-2). Stewart ve Crash'e göre, önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim sürecidir (Akta. Yıldırım, Şimşek 2004).

Görüşme, bir görüşmeci ile görüşülen arasındaki etkileşim sonucunda bilginin üretildiği bir konuşma uygulamasıdır (Given, 2008: 470). Geniş çapta kullanılan bir veri toplama yöntemi olarak görüşmeler, sıklıkla “amaç ve yön sahibi konuşmalar” olarak tanımlanmıştır (Mills vd. 2010: 495). Bu çerçevede görüşme, “başkalarını anlamak için kullanılan en güçlü yöntemlerdendir” (Punch, 2005: 166). Nitel görüşme, bir konu hakkında ayrıntılı bilgi almayı hedefler ve bu tip görüşme türüne “derinlemesine görüşme” türü denilmektedir (Aziz, 2010: 85).

Derinlemesine görüşme ise araştırma konusu ile ilgili kişilerle belirli bir amaç doğrultusunda konuşma yapılmasıdır (Özdemir, 2004: 328).

Görüşme, bu anlamda bireylerle ilgili duygu düşünce, tutum ve inançla ilgili bilgi elde etmede kullanılan etkili bir yöntemdir.

Görüşme türleri, görüşme sorularının katı bir şekilde takip edildiği yapılandırılmış görüşme, açık uçlu sorular ile sürekli değişebilen soru yapılarına sahip yapılandırılmamış görüşmeler ve her iki türün harmanı olan yarı-yapılandırılmış görüşmeler olarak ayrılmaktadır (Sarantakos, 2005: 268-269). Çalışma, yapılandırılmamış görüşme biçiminde uygulanmıştır.

1.10. Katılımcılar

Katılımcıların seçimi amaca yönelik örnekleme göre yapılmıştır. Amaçsal örnekleme (purposive / purposeful sampling), çalışmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların (information-rich cases) seçilerek derinlemesine araştırma yapılmasına olanak tanır. Araştırmacı, seçilen durumlar bağlamında doğa ve toplum olaylarını ya da olgularını anlamaya ve bunlar arasındaki ilişkileri keşfetmeye ve açıklamaya çalışır (Büyüköztürk vd. 2016: 90). Evren olarak seçtiğim kırsal kesimin

ortalama özelliklerini taşıyan iki köy, amaçsal örnekleme tekniğiyle seçilmiştir. Bu köyde yaşayanların hepsiyle de görüşülebilirdi fakat araştırmada sınırladığımız sayıda kişi ile görüşülmüştür.

Buradaki amaç aynı zamanda araştırmanın amacıyla tutarlı olarak belirlenen farklı durumlar arasındaki ortak ya da ayrılan yönlerin, örüntülerin ortaya çıkartılması ve bu vasıtayla problemin daha geniş bir çerçevede betimlenmesidir (Büyüköztürk vd, 2015: 90).

Örnekleme yer alacak katılımcı kadınların seçiminde, yaşları ve aynı sosyoekonomik bölgede yaşıyor olmaları dikkate alınmıştır. Bu anlamda birbirine yakın iki köy rastgele seçilmiştir. Köyde yaşayan kadınlardan, sadece yaşları 60 ve üzeri olan 10 kadın, ön görüşme yapılarak amaçlı örneklem ile seçilmiştir.

1.11. İşlem Basamakları

Bu çalışmada desen olarak betimlemeli nitel analiz; verilerin toplanmasında ise derinlemesine görüşme, alan araştırması literatür taraması ve yapılandırılmamış görüşme tekniği kullanılmıştır.

Katılımcıların yaşadığı köy tesadüfi örneklem ile katılımcıların kendileri ise amaçlı örneklem ile seçilmiştir. Görüşülen kadınların iki dil konuşması sebebi ile görüşmelerde hem tercüman yardımı alınmış hem de araştırmacı, dile hâkim olduğundan görüşmeler rahat ortamda sürdürülmüştür. Görüşmelerde ses kayıt cihazı, fotoğraf makinesi, not defteri kullanılmıştır.

Kullanılan ses kayıt yöntemi ile kayıtlar korunmuş, hiçbir ayrıntı kaçırılmadan notlar alınarak ve fotoğraflar izin alınmak suretiyle çekilip görüşme tamamlanmıştır.

1.12. Verilerin Analizi

Veri analizi, verinin anlamını dışarıya aktarma sürecidir. Verinin anlamını dışarı aktarma; insanların ne söylediğini, araştırmacının ne gördüğünü ve okuduğunu birleştirme, indirgeme ve yorumlamayı içerir-bu süreç anlam verme sürecidir (Merriam, 2015:168).

Nitel araştırmada veri toplama ve analizi eş zamanlı yapılan aktivitelerdir (Merriam, 2015: 157). Verinin düzenlenmesi ve kontrolü veri toplanmasıyla başlar. Ancak bu süreç, bütün veriler analiz için hazır hale geldiğinde tamamlanır (Merriam,2015: 161).

Yıldırım ve Şimşek (2016), elde edilen verilerin analizi için üç yol önermektedir. İlk olarak elde edilen verilerin özgün haline sadık kalınarak katılımcıların doğrudan alıntılı olduğu, ikinci yol verilerin betimleyici sunumuna ek olarak bazı temaların ve temalar arasında ilişkilerin belirlendiği, son olarak da yukarıdaki iki yaklaşımın süreçlerine ek olarak araştırmacının kendi yorumunu kattığı analiz yöntemleridir (221-222). Bu çalışma kapsamında alan araştırmasında toplanan verilerin derinlemesine incelenebilmeleri amacıyla betimleyici veri analiz süreci kullanılmıştır. Neuman'a göre (2014) bir nitel araştırmacı, verileri temalar, kavramlar veya benzer özellikler temelinde kategorilere ayırarak analiz eder (662).

Analiz ilk görüşme ile başlar. Verilerin analizi için en ideal yöntem görüşmede anlık söylenenlerin yazılı hale getirilmesidir (Merriam, 2015: 106) Analiz işleminin ilk basamağında öncelikle görüşme kayıtları görüşmeci tarafından deşifre edilecek ve yazılı hale getirilmiştir.

Verileri düzenleme ve yönetmede çalışmanın erken safhalarında özellikle sistemli olmak gerekmektedir. Bu durum veri analizi sürecini daha az belirsiz hale getiren kodlamayı içerir. Kodlama veriden çalışmaya yönelik kesitler elde etmek için, verinin

çeşitli açılara sembolik kısaltmalar yapmaktan başka bir şey değildir. Bu kısaltmalar tek kelimelerden, harflerden, sayılardan, sözcük gruplarından, renklerden veya bunların bileşimlerinden oluşabilir (Merriam, 2015: 165). Kodlama araştırma sorusu tarafından yönlendirilir ve yeni sorulara yol açar. Araştırmacıyı ham verilerin ayrıntılarında boğulmaktan kurtarır ve bu veriler hakkında daha üst düzeyde düşünmeyi teşvik eder (Neuman, 2014: 663).

Strauss ve Corbin (1990) nitel veri analizi sürecini “kodlama” olarak tanımlamaktadır. Araştırmacı, kodlama sürecine, verilerin kavramlaştırılması ile başlamaktadır. Kavramsallaştırma, bir gözlemden, bir cümleden ya da bir paragraftan hareket ederek ilgili olay, düşünce ya da olguya isim verme sürecidir. (Özdemir, 2004: 332)

Verilerin kodlanmasına ilk olarak açık kodlama ile başlanılmıştır. Açık kodlama, yakın zamanda toplanmış verilerin üstünden ilk geçişte gerçekleşir (Neuman, 2014: 663). Öncelikle temalar belirlenecek, veri yığınına kategorilere ayırmak için ilk olarak başlangıç kodları oluşturulmuştur. Açık kodlama, temaları verilerin derinliklerinden yüzeye çıkaran ilk kodlamadır (Neuman, 2014: 663). Merriam’ a (2015) göre de açık kodlama analizin başında kullanışlı olabilecek herhangi bir veri parçasını belirlemede istenildiği kadar geniş düşünerek kodlama yapmaktır. Açık kodlama bazen eksen kodlama ya da analitik kodlama olarak da adlandırılmaktadır (s. 170-171). Açık kodlama aracılığıyla oluşturulan açık kodlama listesi döküme, kısa notlara ya da ayrı bir sayfaya eklenerek muhafaza edilmiştir.

Ardından verileri tekrar gözden geçirmek için eksenli kodlama yapılmıştır. Eksenli kodlama, verilerin üzerinden ikinci geçiştir. Eksenli kodlamada verilerden çok başlangıçta kodlanan temalara odaklanır. Bu geçiş sırasında ek kodlar veya yeni fikirler ortaya

çıkabilir ve bunlar not edilir. Ancak asıl görev unutulmadan başlangıçtaki kodlar gözden geçirilir ve incelenir. Fikirleri veya temaları düzenlemeye ve analizin temel kavramlarının eksenini belirlemeye doğru ilerlenir (Neuman, 2014: 664).

Kodlamanın son basamağında verilerin üzerinden son kez geçip, araştırmanın ana temalarını belirlemek için seçici kodlama yapılmıştır. Seçici kodlama, nitel verilerin kodlanmasında araştırmacının geliştirilmiş olan kavramsal kodlama kategorilerini destekleyecek olan verileri belirlemek ve seçmek için önceki kodları incelediği kodlamanın son aşamasıdır. (Neuman, 2014: 665).

Araştırmanın seçici kodlama aşamasında bütün verileri ve önceki kodları taranmış, veri toplamanın tümü ya da çoğu tamamlandıktan sonra seçici olarak temalara örnek oluşturan vakalar aranıp, karşılaştırmalar yapılmış, ardından kodlanan ham veriler kategorilerine (temalara) ayrılmıştır.

Kategoriler, birçok özgün örneği (veya daha önce belirlediğiniz veri parçasını ya da veri birimini) “kapsayan” ve birbirleriyle ilişki kuran kavramsal öğelerdir. Başa çıkılması gereken mesele, veride yinelenen bazı örüntüleri kategoriler veya temalar altında toplamaktır. Kategoriler verilen doğrudan kendisi değildir, verilerden çıkarılanlardır (Merriam, 2015: 173). Kategori oluşturma veri analizidir ve veri analizi veri toplamayla bir arada yürütülmelidir. Kategori oluşturma ilk görüşme dökümünü, ilk alan notlarını ve çalışmada toplanan ilk dokümanı okumakla başlar. (Merriam, 2015:170) Veri parçalarına verilen kodlar kategori oluşturmaya başlamanın bir yoludur. Bütün dökümler kodlara ve notlara sık sık dönülerek ve yorumlar bir araya getirilerek gruplandırılmaya çalışılmıştır.

Kategoriler; çalışmanın amacı, araştırmacının yönelimi, bilgisi ve katılımcılar tarafından açık hale getirilmiş anlamlar aracılığıyla belirlenir (Merriam, 2015: 176).

Kategorilerin, temaların ya da bulguların araştırma sorusuna cevap verebilir nitelikte olmasına özen gösterilerek, belirlenecek kategorilerin adlarının çalışma yönelimiyle uyumlu olmasına dikkat edilmiştir.

Araştırma raporunun yazılmasından önce bütün ilgili veriler gözden geçirilmiş, ilgisiz materyaller ayrılmış ve organize edilmiştir. Daha sonra yazılacak raporun çerçevesi belirlenmiş ve raporun ilk taslağı yazılmıştır. Nitel araştırmaların raporlanması konusunda standart bir format yoktur. Hem raporun bütününde hem de raporun her bir kısmında yapılan vurgulamalar oldukça çeşitlilik gösterebilir. Bununla birlikte bütün raporlar, problemin doğasını araştırmanın yürütülüş biçimini ve bulgularını tartışır. Standart araştırma raporlarında ilk olarak araştırmada ortaya konulan problem yer alır. Bu kısım ilgili literatürdeki kaynakları, araştırmanın teorik çatısını, araştırmanın problem cümlesi ile amacını ve araştırma sorularını içerir (Merriam, 2015: 238). Bu kısım araştırmanın ön raporunu oluşturur. Araştırmanın problemi ve araştırmanın nasıl yürütüldüğüne ilişkin bilgi verildikten sonra, veri analizi ile ortaya çıkan bulgular sunulur. Bulgular araştırmanın sonucudur. Bulguların raporlandığı bölüm final bölümü oluşturmaktadır.

Nitel bir raporda çoğunlukla izlenen yol, veri analiziyle ortaya çıkan kategoriler, temalar veya teoriye göre bunların organize edilerek sunulmasıdır. Tipik olarak bulgular kısmı bulgular konusunda kısa bir genel açıklama ile başlar, bulguların görüşmeler, alan notları veya kaynaklardan dokümanter kayıtlara kadar bunlardan elde edilen alıntılar ile desteklenerek teker teker ortaya konulmasıyla devam eder (Merriam, 2015: 240).

Çalışmada betimlemeler önemli bir yer tutmaktadır. Ancak betimleme-analiz dengesini iyi sağlamak adına çalışmayı betimlemeye boğmadan betimlemelere yer verilmesine dikkat edilmiştir.

Araştırmanın iç geçerliğinin sağlanabilmesi için, araştırmacının araştırma alanına katılımı sağlanmıştır. Araştırmanın dış geçerliğini sağlayabilmek için ise, araştırmanın yöntem bölümünde; veri toplama sürecinde kullanılan yöntem ve araçların nasıl geliştirildiği, araştırmanın metodu, çalışma grubu ve özellikleri ve uygulama süreci ayrıntılı bir biçimde tanımlanmıştır. Ayrıca araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği açısından araştırma verilerinin çözümlenmesinde ve betimleyici analizinde araştırmacı dışında uzman görüşüne başvurulmuştur.

Görüşmeler Kürtçe bilen kişilerin de yardımıyla gerçekleştirilmiş, verilerin deşifre edilmesinde yine dili bilen kişilerle iş birliği yapılmıştır. Çevirinin orijinal dile yakın olması, güvenilirliği mümkün olduğunca dili bilen kişilerle çalışılarak çözülmüştür.

GİRİŞ

“ Uygur adam der ki; bu Benim, ben Efendiyim, geri kalan herşey öteki, dışarıda, altta, altımda, itaatkâr, Ben sahip olurum, ben kullanırım, ben araştıırım, ben sömürürüm, ben denetlerim. Önemli olan benim yaptığımdır. İsteklerim maddenin var olma sebebidir. Ben, Benim, geri kalanıysa uygun gördüğüm şekilde kullanılacak kadınlar ve vahşi doğa.

Ursula LeGuinn

Tarihsel bağlamda kadın doğa-duygu-beden ile erkek ise kültür-akıl-zihin ikilikleri ile eşleştirilmiştir. Bu nedenle, insanın doğayla ilişkisini yeniden kavramsallaştırmak için, bu hiyerarşinin ve ikiliklerin yok edilmesi gerekir. Feminist söylemde bu ekofeministler için temel sorundur, ataerkilliğin kadına ve doğaya (hayvanlarda dahil) beraber hükmetmesi onların ikincileştirilmesi ve araçsallaştırması üzerinedir. Kadın ve doğanın kaderi aynıdır. Doğa toprağı ifade eder. Toprak üzerine atılan her tohuma yeniden hayat verir ve yaşam üretir. Kadın da içine atılan tohumdan yeni bir yaşam üretir. Ontolojik olarak, insanla doğa ya da kadın arasında hiç ayırım yoktur; çünkü hayat tüm formlarıyla dişil ilkedden doğar (Shiva, 2015: 89). Kadınlar hayatı sadece biyolojik açıdan değil, geçimi sağlamaya yönelik toplumsal bir rol üstlenerek de üretir ve yeniden üretir. Doğayı ve kadını kontrol altına almak için safredilen eril çabanın esasında özgürlüğü kısıtlayan ve bireyin kendini gerçekleştirmesini engelleyen bir çaba olduğu anlaşılmalıdır.

Araştırmanın temel çıkış noktası, ataerkil toplumsal yapı içerisinde ikincil ve öteki olan kadının yaşam içinde, insan neslinin devamı için üreme faaliyetlerini sağlama işlevi, hayatı sürdürebilmemize yarayan sürekli üretimleriyle beraber, tarihsel ve kültürel süreçte temelde aile, genelde toplumsal alanda görmezden gelinmesi, hiçleştirilmesi, değersizleştirilmesi

olgusudur.

Çalışma ile yaşamı üreten, yaşamı sağlıklı sürdürmemizi sağlayan kadınları ve aynı zamanda insan olmayan (hayvan)ı da değersizleştirilen, yok sayan düşünceye karşı kadının üreme ve üretim güçlerindeki değerini göstermektir. Çalışmada odağa alınan, kadının doğal yaşam içinde karşılıklı bir akışkanlıkla ilişki kurduğu , yaşamsal kuvvet veren canlı 'koyun'dur.

Çalışmanın ilk bölümünde kadının doğası ve doğa ile olan ilişkisi kapsamında, rahime ilk düştüğümüz olgu olan cinsellik başlangıcından, hamilelik ve doğuma bakıp ardından çocuğun olması veya ol(a)maması konusu yer almaktadır. Kadının yaratıcı ellerinden gelen şifa vericiliğine göz atarak, doğadaki otlarla tedaviyi nasıl yaptığı, doğayı kullanım biçimi ve insan olmayan ile ilişkisi üzerinde duracağım. İkinci bölümde, kadınların evlilikleri, çeyizi, sandığı, eş ile ilişkileri, kaçma olgusunu ve anlaşma biçimleri yer alacak. Üçüncü bölümde, kadının yaşamı sürdüren emeği üzerindeki sis perdesini aralayacak, ekonomi, para ve değiş-tokuşun yaşam içindeki yerini kadının gözünden göstermeye çalışacağım. Dördüncü bölüm olarak kadının sessizliğinin şifrelerini çözmeye çalışıp, kadının duygu dünyasına giriş yapacağım. Beşinci bölümde, bilme pratiğinin kadında ve erkekte kazandığı anlamın nasıl işlediğine tanıklık edip, aynı bölüme aldığım mekânlara yüklenen anlamlara değineceğim. Son olarak, çalışmanın bel kemiğini oluşturan, kadınların değersizlik algıları ile zamanı düşünme bağlamında şimdiki nasıl tasavvur ettiğini anlatmaya çalışıp sonuçlandıracağım.

Kadınlar ve doğanın özgürleşmesi için erkek gücünün yerine toplumsal cinsiyete dayanmayan eşitlikçi ekolojik devrim önermesi gereklidir. Kadınların bu dönüşümdeki rolü, erkek gücünün yerine kadın gücü koymak değil, toplumsal düzeni yeniden şekillendirmek ve formüle etmektir. Bu bağlamda kadının doğasını anlamak ve doğayı bir

bütün olarak nasıl kullandığını bilmek önemlidir. Değer görmeyen kadının çeperde olduğu gerçeği onu asla çeperin dışına it(e)memiştir. Bunun en önemli göstergesi ürettiği ekonomik değerde ve tüm yaşamsal faaliyetlerdeki failliğindedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KADININ DOĞASI, DOĞA İLE İLİŞKİSİ

Toplumsal varlık olan insanın, yaşamının başlıca üç önemli aşaması vardır. Her biri birer geçiş dönemini kapsar: doğum, evlenme ve ölüm. Bu dönemleri kadın açısından incelemekle birlikte, hem toplumsal cinsiyet, hem değer, hem de kadının yerleştirildiği konum açısından açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1. DENETİMLİ CİNSELLİK

“Cinsellik” sözcüğü, modern anlamlarını 19.yüzyılın ikinci yarısında geliştirdi ve birbirimizden etkilenmemizi sağlayan, o gizemli özü hissettirerek, bir insanı diğerinden farklı kılan kişisel cinsel duygular anlamına gelmeye başladı (Weeks, 2016: 13). Cinsellik, insan ilişkilerinin özel bir biçimi, biyolojik ve toplumsal bir çoğalma sürecidir (Weeks, 2016: 23).

Chris Weedon’un belirttiği gibi “kadın çıkarlarının erkek çıkarlarına tabi kılındığı güç ilişkisi”dir ve bu güç ilişkileri, cinsel işbölümü ve üremenin toplumsal örgütlenmesinden, yaşadığımız dişiliğin içselleştirilmiş normlarına değin birçok biçimde görülür. Ataerkil güç, biyolojik cinsel farklılıklara atfedilen sosyal anlamlara yaslanır. Ataerkil söylemde kadının sosyal rolü ve doğası yine eril olan normlara göre tanımlanır (Aktaş, 2013: 63).

Cinsellik, önemli derece sosyo-kültürel kalıplara bağlıdır. Bu sebeple genellikle sex hapsedilmiş ve yanlış yönlendirilmiş arzuların, hayal kırıklıklarının ve öfkenin darboğazı hale gelir (Weeks, 2016: 75-90). Aslında Cinsellik, yıkım ve dönüşüm alanı olmakla

birlikte heteroseksüelliği neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar veren ayrıcalıklı bir tanımlayıcı olarak değil, birçokları arasında sadece bir diğer pratik olarak gören çıkarımları derinlemesine ele alan alandır (Weeks, 2016: 90). Kadının alacağı haz üreme için gerekli görülmediğinden, hiçbir önemi yoktur. Canlı üreten dişi bedeni, hiç kuşku yok ki hayranlık uyandırır ama aynı zamanda korkutucudur da ve tehlike olarak görülür. Ne pahasına olursa olsun bedeni kontrol altına almaları gerekir (Heritier, vd. 2014: 70-71). Cinsellik her zaman doğumun bağlamını oluşturmuştur; özel durumlar ne olursa olsun, cinsellik hep ‘ben’in yaşamında ve yeni ‘ben’lerin üremesinde bir ölçüde melezlik demektir (James, 2013: 335).

Çalışma gördüğüm kadınların cinselliklerini erken yaşta evlenme yolu ile yaşadıkları, cinselliğin yeniden çoğalma için elzem görüldüğü, önemli bir görev olarak bilindiği ve arzuların görmezden gelindiğini işaret etmektedir. Esas itibariyle, biyolojik olarak insanlar cinsellikten haz alır fakat kültürel kodlar bunu kadının fark etmesine izin vermez. Bu nedenle anlatımlarda hazza ilişkin tek bir cümle yoktur. Zeliha ve Fatma ilk regllerinin başladığı birkaç aylık süre içinde ilk cinsellik deneyimlerini yaşamış ve bize şöyle aktarmaktadırlar.

“15 yaşında kadın yani adet oldum birkaç ay sonra evlendim. Çok korktum ve arkadaşlarıma gidip bunun ne olduğunu sordum. Bana dediler ki; sen adet oldun. Ben de adet olmak (kamıl bun, hıkmê jin) ne demek? diye sordum.

Ben hiç namazımı ve cumamı kırmazdım, adet olmazdım.”(Zeliha).

Zeliha regl olduktan sonra evlenmiş fakat kanamanın anlamına dair bilgi sahibi olmayışı onu korkutmuş ve arkadaşları vasıtasıyla aldığı cevaplarla bilme düzlemine geçmiş, namazı kaçırmayışının sebebi de iki yılda bir doğum yapması bu sürede regl olmayışı ile bağlantılıdır. Ayrıca “kamıl bun”, “hıkmê jin” olmak önemli kavramlardır

halk arasında. İlk kavram “kemale ermek” yani olgun olmak, olgunlaşmak anlamı taşır, fakat “hıkmete jin” kelimesi anlam itibariyle daha yüksek mertebeye oturtur kadını. “Artık bu genç kız olgunlaşmış olmakla beraber saygı duyulması gereken bir yerdedir, artık doğurganlığı tescilenmiştir” anlamını taşır. Adet kanaması genç kızdaki gelen ilk defa gelen kan şükran ve sevinç duygularıyla birlikte gelir, çünkü artık potansiyel bir annedir (Mellor, 1993: 287).

“ Daha adet bile olmamıştım ben. Evlendikten 4 yıl sonra, yani ergenliğe girip adet gördükten sonra cinsel ilişki gerçekleşti. Kocam bana dokunmadı. Kocalık- karılık işini biliyordum. Annem, kaynanam bana anlattı, cinsel ilişkinin nasıl olacağını” (Fatma).

“İlk gelinlik gecemde yalnız yattık. Bana Fatma anlattı ilk geceyi.3-4 günde ya da haftada bir beraber olurduk. Belki sabaha karşı birlikte oluyorduk. Çünkü kaynanam bizim odada yatardı. Utanıyordum yatmaya. Eşimle kaynanamın yatmasını beklerdik, beraber olmak için” (Zeliha)

Bu anlatımda, kadınların yaşadıkları cinsel bastırılmışlığın sıkıştırılmış darboğazı, utanca karışmış haliyle sözlerinden bize doğru süzülür. Öyle ki utanç ve denetlenme duygusunu kadınlar anlatırken hissedebiliriz. Denetlenme baskı yaratır, kadının cinsel arzularında silikleşmeye, yok olmaya, kadının kendi bedenini önemsiz görmesine neden olabilir.

Eğer kadın cinselliğinin yaşanması, konuşulması, hissedilmesi, hatta bedensel doyum olarak algılanması zorla kabul ettirilmiş bulunan toplumsal tanımdan farklı şekilde gerçekleştirilemiyorsa, kadın diye bir şey yok demektir; erkeklerin gereksinimleri vücut bulmuş, ortalıkta dolanıyor” demektir (MacKinnon, 2015: 142). İlk cinsel deneyimin mekânsal olarak rahat olmayan bir ortamda gerçekleştirilmiş olması ve aynı ortamda çocukların da bulunuyor olması, kadınların bedenlerine dair hiçbir sahiplenici rolü olmamasına ve utanç duyuyor olmasına sebep olur. Ve bu olgu bedene yabancılaşmadır. Aynen Gogerçin’in tandır evinde, yani ekmek yapılan bir mekânda, hem de çocuklar ile

paylaştığı ortamda cinselliği yaşamış olması örneğinde olduğu gibi.

“Ben tandır evinde yaşadım. Xani (tandırılık)’de ilk cinsel ilişkiyi yaşadım. Çocuklar uyuduktan sonra olurdu. Bilmiyorum artık... (geçştiriyor)”

(Gogerçin).

Kadının bir birey oluşunun sembolü olan ve aynı zamanda bedeninin varlığını ıspatlayan cinselliğin gerçekleştiği mekânsal farklılıklarda sürdürülen, insana dair olan hareketliliğin gerçekliği içinde kendine bir yer edinir. Cinselliğin yaşandığı tandır evi kendisi köksapsı değilse de, mekânın içindeki hareketler köksapsıdır. Bu nedenle insan hareketleriyle içinde bulunduğu mekânı, yersiz yurtsuzlaştırır, dönüştürür.

“ Sen anlat nasıl kadın oldun? diye bana soruyor ve gülüyor. Yengelerim anlatıyordu. Kimse bana anlatmadı ilk geceyi. Hem ben biliyordum nasıl olacağını. Biz arkadaşlarımızla birbirimize anlatıyorduk” (Tevrat).

“Hiç bilmiyordum Allah da bilir” (Gülistan).

Tevrat’ın bir araştırmacı olarak, onun dilini bilen ve onun gibi kadın olan bana, cinsellekle ilgili utanmışlığını hem gizleme hem de aynı deneyimi kadın olarak yaşamış olduğum gerçeği onu rahatlatıcak olduğu bilinci ile sorumu bana geri gönderiyordu. Konu ile ilgili bilgileri bildiğini söyleyerek ardından gülüyordu.

Bilgiyi öğrenme biçimlerinin genellikle kendi akranları ve tecrübe sahibi kadınların deneyimlerinden derlendiğini söyleyebiliriz. Bilinmesi gerekenin bilinmemesi, korkutucudur. Kadın bilgiyi yaşayarak deneyimleyerek öğrenir. Cinsellik, kadınlar arasında kitap bilgileri ile değil yaşanmışlıklardan derlenen hayat bilgisi ile aktarılmaktadır. Görüşmecî kadınların cinselliğe dair yaşadıkları bu deneyimler bize cinselliğin sosyo kültürel kalıplara nasıl bağlı olduğunu göstermektedir.

Cinselliğin haz üzerinden değil sadece üreme üzerinden geliştiği ve kadınların ilk cinsel tecrübelerini tam olarak bilgi sahibi olmadan çevredeki tanıdık kadın tecrübeleri ile

elde ettikleri bilgiler ışığında yaşadıkları anlaşılmaktadır. Ve kadınlar cinselliği görev olarak benimsemişlerdir. Evlilik ve cinselliğin “çocuk yapmak” için olduğu fikrine sahip oldukları açıktır. Cinsellik sonrasında, hemen olması gerekenin bir çocuk için hamile kalınması gerekliliği de karşımızda durmaktadır. Evlenen genç kadının evliliğinin ilk yılında hamile kalması sosyal yapı içinde neredeyse hayati bir mesele olarak görülmektedir. Cinsellik, cinsiyet rolleri, gebelik, doğum ve gebelikten korunma, doğası gereği birbirinden bağımsız değildir.

1.2. RAHMİNDE RAHMET: HAMİLELİK VE DOĞUM

Rahim önemli ve sürekli enerji üreten, yaratımın yuvasıdır. Kadınlar rahim taşıyor, yani gelecek onlardadır. Eğer erkek ölürse, genleri kadında ve çocuklarında yaşamaya devam eder (Bickerton, 2010: 173). Elbette kadınlar erkekleri şişen karınlarıyla üretirler, erkeğin kadının karnında olduğu gibi, doğanın rahminde üreyen kültürden edinilir ve hepsi özel bir çeşit ses verir (Geertz, 2007: 114). Çocuk doğurmak her zaman kadının görevi olmuştur çünkü erkeklerin rahimleri yoktur (Hararı, 2015: 152).

Cinselliği bilmeden ilk deneyimi edinen ve deneyimlerle bedenini öğrenen kadın, evlendiği andan itibaren hamilelik sürecine hızla girer. Toplumsal örgütün ondan beklediği soyu sürdürme olduğundan bu kutsal görevi sürat içerisinde gerçekleştirmek zorunda olduğunu bilmektedir. Doğurgan olan onun bedenidir ama ona ait değildir.

“7 yıl sonra, çocuğa hamile kaldım, ilk çocuğuma” (Fatma). “Bir sefer ziyarete gittim, bir sefer kürtaj oldum, ondan sonra hiç olmadı” (Hazel).

Hamilelik kadın için olmazsa olmaz önemli bir görevdir, o kadar içselleşmiştir ki kadın evlendiği andan itibaren bu görevi yerine getirme sorumluluğuna nefes almadan atılır. Çünkü ona kültürel kodlarla verilen bu ödev varoluşunun simgesi gibidir adeta.

Çocuğun olmaması da böyle toplumsal yapı içinde bir sorundur. Çocuğun olması için kadınlar türbelere, yatırlara, giderek çözüm arayışında bulunurlar. Bu inanç ve kozmik düşünce insanı umutlu kılar yaşama bağlar.

“Ben hastaydım kıştı, çille (ocak ayı).Ne yemek yiyorum ne su içiyorum. Başımı yastıktan kaldıramıyorum” (Xatun).

Hamileliğini erken yaşta yaşayan kadınlar, bilgi sahibi olmadıkları için, vücutlarında oluşan fizyolojik değişimleri anlamlandırmakta güçlük çekmişlerdir. Kadınların hamilelik konularında daha az ya da hiç bilgi sahibi olmamasında geçmişte doktorlara ulaşımın güçlüğü, erken yaşta evlendirilme ve eğitimden mahrumluğu da göz önünde bulundurmamak gerekir.

“Ben hep evde doğum yaptım, bütün çocuklarımda son çocuk hariç. Onda da karnım şişti, su doluydu karnım, o yüzden gittim doktora” (Fatma).

“İnsanlar bana şaşarlardı, ben hepsini tek başıma doğurdum. Ben tandırda, ahırda, bahçede her yerde doğum yaptım. Ben kadınları doğum yaparlarken izlemiştim. Ebelerle doğuma girerdim izlerdim. Kimseye muhtaç olmadım doğum öncesi çocuğun kıyafetini de hazır ederdim. Doğumdan önce ve sonra kimse benimle ilgilenmezdi. Doğumdan hemen sonra tavuklara yem verirdim, ekmek yapardım. Kötü durumlarımda oldu, çok kanamalarım da oldu, öyle kolay değildi. Kayın validem ekmek yapıyordu, misafir gitti, ben kapıyı üzerime kilitledim, çünkü kimsenin görmesini istemiyordum, doğum yaptım böyle” (Kevok).

Kevok’un ve diğer kadınların evde tüm doğumlarını kendisi gerçekleştirmiş olması bizi de şaşırttı (kendimizi modern saydığımızdan) belki bu şaşkınlık kuşakların değişimi ve farklılığı ile modernlik-geleneksellik çerçevesinde de tanımlanabilir. Eril toplumsallığın içinde “kadın gibi zayıf, aciz, değersiz bir yaratık nasıl kendi başına kimsenin yardımı olmadan doğurabilir?” sorusu sorulur. Ama bilinmesi gereken toplumda ayıp sayılan cinsellik, doğum gibi kadına dair olanın dışlanması, kadında kendi başına kimseye görünmeden yani utancını kendine saklayarak doğum yapmasına yönlendirmiştir. Ben bedeninin doğallığı ve yapısı gereği kadının doğumunu kendisi yaptığında kendine

yabancılaşmadığını, kendi bedenini kontrolünü elinde tuttuğundan hem bedenine sahip çıkmış olduğunu hem de bebeği ile duygusal olarak sağlam bir bağ kurabildiği için kendini olumladığını düşünmekteyim. Çünkü sağlık kurumlarında doğuma giren kadınlar kendi bedenlerinin denetimini hemşirelere ve doktorlara bırakmakta, baskı altında doğuma girmektedirler. Bu görüşümüzü destekleyen açıklama yine kadınlar tarafından belirtilmiştir.

“Evlendikten iki yıl sonra kızım doğdu. Benim amcamın karısı geldi, ben hiç doktora gitmedim. Her çocuğumun doğumuna başka kadınlar geldi ebe olarak” (Tevrat).

“Geldim 1 yıl sonra hamile kaldım. Bir oğlum oldu adı İsmet. Sancılarım sıklaştı beni ebe doğurttu. Sonra ben kendi başıma üç, dört doğum yaptım, ben hiç doktora gitmedim ta ki menopoza kadar.” Torunu tüm köyün kadınlarını nenesinin doğurduğunu söylüyor. “Kim doğum yapsa beni çağırıyorlar, ben ebelik yapıyorum. Ben doğurtup göbek bağıni kesiyor geliyordum” (Gülistan).

Doğumunu kendi başına yapan kadınlar doğumu mahrem bir deneyim olarak görmektedirler. Kadınlar hem kendilerine hem diğer kadınlara doğum sırasında destek olmuşlardır. Kadın her zaman elleriyle şifa verendir, en önemlisi insan ve doğa muhteşem bir uyum içinde çalışır. Bu örnekte modern bilimsel bilgi değil doğanın bilgisi iş görmektedir.

“Sonra eliyle ovdu, ovdu, bebeği çevirdi, kadın doğum yaptı. Bende yardım ettim, bebeğin göbek kordonunu kestim, kadın öyle kurtuldu” (Kevok).

Kadınları doğurtan ebeler hem becerikli hem de bilgilidirler. Doğumdan önce ters dönmeyen çocuğu elleri ile ovarak doğum kanalına göndermesi, göbek kordonunu kesmesi ve aynı ustalikle “eş”i yani plesantayı çıkartması riskli işler olmasına rağmen kadın bu doğal süreci bilgi ve deneyimiyle ustalikle yönetebilmektedir. Laura Rival’in Amazon Vadisindeki Ekvadorlu Huaorani halkı arasında yaptığı çalışmada, Huaorani erkekleri çoğunlukla ebelik yaparak doğumda aktif rol alırlar. Baba doğum sancuları çeken annenin

bedenini ovar, doğuma kendi elleriyle yardım edebilir, göbek bağı keser ve kayın validesine her türlü işte yardımcı olur. Doğum, “doğanın yaşam savurganı olmaya eğilim gösterdiği” bir süreçtir (Mellor, 1993: 91). Kadınlar doğum konusunda ebelik olsun ya da olmasın mutlaka belli bir dayanışma sergilemektedir. Bu kadın doğasının güçlülüğünün bir ifadesidir.

“Yengem doğum yaptı bir kızı oldu. Ardından yengem ertesi yıl ikiz biri kız diğeri erkek çocuk daha doğurdu. Gelin bir kız doğurmuş kaynana bir oğlan doğurmuş. İlk oğlu ile ikinci oğlu arasında 7 kız doğurmuş. Kadınlar gider ot biçerlerdi, orada nir (öküz boyunduruğu) üzerinde giderler, doğum yaparlardı. Doğurur çocuklarını ellerine alır getirirlerdi. Tanıdığım biri vardı, giderdi koyun sağardı, ayran çalkalardı, ta ki geceye kadar, koleklar (taştan yapılmış küçük tek odalı barınak)) da çalkalama, meşk(yayık) sesi gelirdi. Sabah olurdu erkek bebek doğurur, kalkar süt sağardı.

Her doğumda kadının günahı af oluyor. Tüm vücudu birbirinden çıkıyor doğururken, doğurmak zor bir olay. Şimdikiler sancuları gelmeden, karınlarını yırtıp alıyorlar bebeklerini. O yüzden doğru yaşam değil bu şekilde doğum” (Xatun).

Kadınların egemen olduğu doğum alanı yani kendi beden alanlarına erkeklerin medikal tıp ile girmesi esasında kadın bedenini denetleme, kontrol etme üzerinden görülmektedir. Nitekim Xatun’un belirttiği doğal olmayan (sezeryan) yöntemler erkek egemen tıpta geniş alanı kapsamaktadır. Çocuğu doğal yolla doğurmayla, doğumu kadının denetlediği sürece geri dönülmesine çalışılmaktadır (Mellor, 1993: 90). Başarılı “doğal” doğum, kadınların sağlıklı olmasını, temiz bir çevreyi, iyi bir doğum öncesi bakımı ve olağanüstü durumlarda tıbbi müdahalenin kolayca yapılabilmesi olanağını gerektirir. Öteden beri doğum, logusalık, gebelikten korunma, kürtaj gibi kadının üreme döngüsüyle ilgili uygulamalar kadınların denetiminde, yardımlaşma ve kuşaktan kuşağa bilgi-deneyim aktarımı biçiminde işlerliğini sürdürmektedir (Türkmen, 2011: 24).

Sonuç olarak çocuk doğurmanın önemli oluşu karşısında, çocuksuzluğun ortaya çıkardığı sosyal, kültürel ve toplumsal, kadına karşı olumsuz durumlarda önem arz etmektedir. Doğum, toplum içinde hem kadına hem erkeğe saygınlık kazandırır. Kadın

evlendikten sonra toplumun ona biçtiği rolü hemen yerine getirir. Bedeninin içindeki “rahmet yuvası” (siz uterus deyin) en değerli varlığını üretir ve doğadan öğrendiği, yaşayarak deneyimlediği bilgiler ışığında, yetenekleriyle, korkusuzca, yavrusunu kendi bedenine yabancılaşmadan yeryüzüne kendi elleri ile getirir.

Toplum içinde önemli olan, eğer kadın kısır ya da öyle sanılıyorsa bunu değiştirmesi, kendince çare araması ve bulduğu çare ile dışlanmışlıktan kurtulmasıdır.

1.3. ÇOCUKSUZLUK BİR YARA; TEDAVİ BİÇİMLERİ VE DOĞUM KONTROLÜ

Kadın doğurgan olduğu sürece değerlidir, toplumda yer edinir, söz söyleme hakkına sahip olur. Kısırlık durumunda kadın toplum tarafından küçümsenir ya da dışlanır. Erkek de bu durumdan nasibini alır “erkek yerine konmama”nın toplumsal ve ruhsal ezikliği altında yaşar. Kısırlık salt erkeğe veya kadına ait problemlerden kaynaklanabileceği gibi hastalığın her ikisine ait bir sorundan da kaynaklanması söz konusu olabilir (Arda vd. 1993). Kısır bir kadın eksik, tamamlanmamış bir varlık olarak görülür. Bazen kısırlığın kendi suçu olduğunu, bunun istemli veya istemsiz günahlarının bir sonucu olduğu kabul edilir. Bu durumda dışlanır, terk edilir ve yerine yeni bir eş alınır. Kadını kadın yapan doğurganlığıdır. Bu söylem eril toplumun kadından beklediği duruma denktir.

Günümüzdeki çiftler kısırlık tedavilerinin aslında doğallıktan ne kadar uzak olduğunu bilmektedirler. Kısırlık kabul edilmesi gereken “doğal” bir durum olarak değil, tıbbi ve tedavisi mümkün olan bir sorun olarak görülmektedir (James, 2013: 335).

“Çocuğu olmayanların bacaklarını duvara yaslıyordu ve elini ile vajinalarını yolardı yani traşlardı. Sonra içine yumurta koyardı, yumurta bozulup düşene kadar beklenirdi. Çocuğun oluşacağı yer hazırlanıyordu,

sonra çocuk oluyordu.Hamile kalılabiliyordu, ben gözlerimle gördüm” (Kevok).

Kevok’un anlatımından da anlaşıldığı gibi, bu şekilde çocuksuzluğu tedavi yöntemleri de halk arasında kullanılmaktadır. Bunun dışında hem şeyh-mellelere gidilip hem modern tıp alanının da kullanılması oldukça tezattır. Sonuçta önemli olan “çocuğa kalma” yani doğurganlığını ispat çabasıdır, çünkü bu ispat ile varlığını kanıtlayabilir kadın, bu tarz toplumlarda başka çaresi de yoktur.

“Şimdi de var Şeyh Melle, muska, ilaç yapılırdı. Gidenlerin çocuğu oluyor muydu? Oluyordu tabi. Doktora, şeyhe giderdi. Gitse de yine olmazdı. Ben götürdüm bir kadına ilaç yaptı ottan onu verdi, gelinim yedi mi, uyguladı mı bilmiyorum. Çocuğu oldu. O zaman 100 tl verdim ona” (Gogerçin).

“Adam ziyarete gidiyor, karısı hamile iken diyor ki: “Yeter ki oğlum olsun yetim olsun” diye dua ediyor” (Xatun).

“Genelde doktora gidiyorlardı, ama olmayan çok yoktu, olmayan da öylece kalıyordu” (Tevrat).

“Çocuk olsun diye yapmıyorduk hiçbir şey” (Gülistan).

Kısırlığın giderilmesinde çeşitli yöntemlere başvurur kadınlar. Bir yandan dinsel inanç ekseninde büyüsel nitelikte olan çareler kullanır, bir yandan da doğadan edindiği bilgiyi kullanarak çeşitli otları uygular veya çok az ihtimal içerse de doktora, ebeye gider. Sedat Veyis Örnek’in 1976’da yazdığı “Türk Halk Bilimi” adlı eserinde, geleneksel yöntemlerle kısırlığı giderme ve gebe kalma ile ilgili etnografik bir çalışmasında bu yöntemleri görebilmekteyiz. Ayrıca durumunu kabullenip hiçbir şey yapmayan kadınların da var olduğunu söyleyebiliriz.

“Evlendik çocuğum olmadı. O kızın yerine bir kız alalım dediler Hazal’ın kocasına, verelim. Onun çocukları yok, belki çocukları olur, dediler. Ama eşim bunu kabul etmedi. Hazal benim tek gelinim(eşim) dedi. Allah’ın verdiğiidir. Kocam hiçbir zaman bu eksikliğini yüzüme vurmadi. Ben dedim ‘bak herif evlen yazıksın’ hiç sesini etmedi, hele de etmemiştir, hele de demiyor. Hiçbir zaman bu konu açılmadı, bugün bile. Bazen ben üzülürdüm o derdi ki sakın üzülme. Allah’ın verdiğiidir ya olsa hayırsız çıksaydı o zaman keşke Allah vermeseydi derdik. Günahkâr olurduk. Bir sefer ziyarete gittim, bir sefer kürtaj oldum, ondan sonra hiç olmadı, koyunun kuyruğu,

zerdeçal karıştırılıyordu, fitil gibi vajinaya koyarlardı. Ben de yaptım ama olmadı” (Hazal).

Hazal, amcasının oğlu ile evlenmiş ve hiç çocuğu olmamış. Bu olgu (her ne kadar kadın tüm geleneksel yöntemleri denemiş olsa da) bu örnekte evli kadın ve erkek arasında bir sorun teşkil etmeyebilir ama toplumsal baskının ve kültürel kodların bunaltıcılığı eşleri bu yükten kurtaramadıkça olmadık çözümler düşünmeye yönlendirir. Sonuçta kadın kendini değersiz, önemsiz görmektedir. Ama aşağıda Zeliha örneğinde farklı bir tablo görürüz. Erkek, eksikliğin sebebi her ne olursa olsun, durumu kabullenmiştir ve kadına bunun önemli olmadığını, inanç bağlamında da sorgulayarak rahatlatmaya çalışarak, üzüntüsünü paylaşmış görünmektedir.

“Yok, ama doktora gidiyorlardı, doktorun iyisine gitmiyorlar. Tüp bebek yapılan yerlere hiç gitmiyorlar” (Zeliha).

Zeliha'nın modern tıba dair bilgi sahibi olduğunu, çocuk sahibi olamayanların hastanelerde “tüp bebek” yöntemini denemeleri gerektiği ve iyi doktor bulunduğu takdirde bunun çözüm yolu olduğu söyleminden çıkartmaktayız. Yani, geleneksel kadın sadece geleneksel yöntemi düşünmeyip modern tıptan da haberdar olduğunu bize göstermektedir.

Kadın için çocuksuzluk eksiklik olarak görülmektedir. Çocuksuzluğun dışında, “erkek” çocuk sahibi olamamak da kadının eksigi olarak görülür toplumda. Çocuğu olmayan kadın dışardan tepki almasa bile kendi yetiştiği sosyal çevrede öğrendiği bir takım kalıplarla donanmıştır. İşte bu kültürel kalıplar kadına giydirilen kafestir. Bu kafes içinde, döner durur, kendini eksik görür. Patriyarkal sistem içinde kadının doğurganlığı ve menopoza dönemi değer bağlamında birbirinden ayrılır, bu ayrılma ayrıca kendi içinde tezat da barındırır. Kadın doğurganlığı toplum için yararlı değilse (kısırsa ve sadece kız çocuk doğurmuşsa) kadın önemsizleştirilir, değer atfedilmez. Ama tersi durumda, doğurgan olmayan kadınlar çoğunlukla sorunlara yol açmazlar. Hatta bütün toplumlarda menopoza

birlikte kadınların konumu radikal bir şekilde değişir ve neredeyse erkeğin konumuna yerleşir (Heritier, vd. 2014: 17). Doğurganlık bittiğinde kadın belli ki ikincil konumundan bir parça sıyrılabilir. Kadın toplumda hakettiği saygıyı ve yeri alabilmek için menopoza kadar acı çekecek de daha sonra mı hak ettiği değeri elde edebilecektir? Bu feminizm için önemli ve sorunsal bir alandır.

1.4. DOĞUM KONTROLÜ

Tarihin çok eski dönemlerinden beri kadınlar, istenmeyen gebelikleri kendi imkânları dâhilinde sonlandırmaktadır. Bu sonlandırma işlemleri için bir takım geleneksel yöntemler kullanılmıştır. Yöntemler çoğunlukla işe yarasa da belli bir kısmı olumsuz durumlar ile sonuçlanmaktadır.

“Biz konuşuyorduk kocamla o zaman ilaç çare yoktu ki. Kocamın pek umurunda değildi” (Fatma).

“İki yıl geçirdi diğeri olana kadar 3 yıl olurdu. Eşime, karnımızı yarıp mı çıkaracaklar bebeği ve elimin karnında hiç dikiş izi yok, derdim. Eşim hala söyler güler bu dediğime. ‘Daha çocuğun nereden geldiğini bilmiyorsun.’ Ben bir kürtaj yaptırıp 1 aylıktı bebek eşim hep doğur diyordu” (Zeliha).

“Hayır, günah diyorduk ve çare yoktu, eskiden kesilene kadar çocuk doğururduk. Eşim çok bilgili değildi o konuda. Bana bir şey demiyordu. Bize sanki çaremi vardı, biz doktor yüzü gördük mü ki?” (Kevok).

Kürtaj ahlâki olarak yanlış, dini olarak günah şeklinde algılanıyorsa, kadının geleneksel kürtaj yöntemlerine başvurması muhtemeldir (Beyinli, 2016: 199).

“Biz öyle sonuna kadar çocuk yapmaya devam ettik. İki düşük, iki de ölü çocuğum oldu. Son çocuğumda bir doktora gittim, rahmimin çocuk yerini kapattı. Sonra artık çocuk olmadı. Düşük sonrası yani kapattı” (Gogerçin).

Gebeliğin kontrol edilememesi sonucu oluşan sağlık sorunları, istenmeyen gebeliklerin ilkel yöntemlerle ve/veya kürtajla sonlandırılmasının kadın sağlığını olumsuz yönde etkilemesi çeşitli raporlarla ve çalışmalarla ortaya konmuştur (Gülçil, 2012: 38).

“ Hiçbir şey yoktu. Söylüyorduk ama ne ilaç, ne çare vardı. Öyle devam ettik, ta ki kesilene kadar doğum yaptım ” (Tevrat).

Kadınlar bu nedenle hiçbir korunma yöntemi kullanmamış ve/veya kullandırılmamış, menopoz sürecine kadar devam eden kontrolsüz doğurganlıklarını sürdürmüşlerdir. Ölü doğum, düşük, ölüm ve çeşitli sağlık sorunlarına rağmen...

“Kocalar çok isterdi çocuk yapmamızı ilaç falan da yoktu o dönemlerde” (Gülistan).

“Yok, biz hiç bilmiyorduk, öyle bir şey yoktu. Erkeklerin de bu konuyu bilip bilmediklerini bilmiyorum. Bazılarının hiç yoktu, bazılarının da çoktu, seviniyorlardı çocuk yapınca (Xatun).

Nüfus planlanma kanununa göre gebeliğin sonlandırılmasında kadın ve kocasının rızası aranmaktadır. Her ne kadar yörede bu kanunla ilgili bilgi sahibi olunmasa da kadınlar (ve erkekler), ataerkil toplum yapısı içinde erkek izin vermeden gebeliği ne sonlandırabiliyor ne de gebeliğe karşı bir önlem alabiliyor. Kadınların bedenleri bu anlamda kendi kontrolünde olmadığı gibi, korunma yöntemlerine ulaşamadıkları anlaşılırken, eğitim açısından bilgi eksikliği ve erkek egemenliği bu erişime izin vermemektedir. “Kesilene kadar” sözü kadının doğurganlık alanından çıkana kadarki sürece denk düşer.

Erkek egemenliği, doğurgan olduğu çağda kadının doğurganlığına sahip çıkma arzusuna karşılık gelir (Heritier, vd. 2014: 19). Doğurganlık, aslında erkeğin, yani iktidar alanının elinde tuttuğu bir süreçtir. Bu sürecin sonuna kadar kadın kaç doğum yapabiliyorsa devam eder. Sözlerde kadının çaresizliği, erkeğin boş vermişliği ve hatta erkek için sürekli doğumun sevinç sebebi olarak anlatılması görülmektedir. Bu sevinç çocuğu, hele de erkek çocuğu çok olan erkek için güç ve iktidar sembolüdür.

Sonuç olarak erkek, kadın bedenini kontrol etme sürecini elinde tutarken, ilerleyen

zamanda da, kadının istediği kadar çocuk yapma ya da yapmama hakkından mahrum ederken, bedeninin kontrolünü cinsellik anlamında kadına bırakmamış olduğunu görmekteyiz. Fakat tersine, doğum sürecinde modern tıbbın dışında kalmış olsalar da bedenlerine yabancı değiller ve bedenlerinin kontrolünü kimseye bırakmıyorlar. Bu durum, büyük bir değere erişmiş olduklarının kanıtıdır.

1.5. KADIN ELİ ŞİFA DAĞITICILIĞINDA; KADIN LOKMAN HEKİMLER

Hastalıklar ve hastalıktan korunma biçimleri neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Kadın ise doğayı tanıma, kullanma konusunda kendisine verilen rol-görev nedeniyle oldukça yetkin olagelmiştir.

Tıp tarihçisi Victor Robinson, tıbbın başlangıcını “tarih öncesi çağlarda ormanda yankılanan ilk ağrı çığlığı, hekime gönderilen ilk çağrı idi” sözleriyle dile getirmektedir (Akt. Ersoy, 1996: 7). Tıbbın evriminde temel eksenleriyle büyüsel tıp, akılcı tıp ve çağdaş bilimsel-deneysel tıp olarak sıralanabilecek dönemlere her aşamada eşlik eden geleneksel halk hekimliği ve şifacılık uygulamaları da insanlığın başlangıcından günümüze varlığını koruyabilmiştir (Türkmen, 2011: 21).

Tıp ya da ilaç (medicine) sözcüğü “bilgi” ya da “akıl zeki kadının akli” anlamına gelen bir kökten türetilmiştir. Mitolojiye göre çeşitli otlarla hastalıkları iyileştirici büyüler yapan “büyücü kadın” Medea’nın adı da aynı kökten türetilmiştir (Değirmenci, 2010: 113).

Hastalık-sağlık süreçlerine ilişkin bir başka yaklaşım, hastalık etkenlerinin doğadan kaynaklandığı, dolayısıyla tedavisinin de doğada bulunduğu varsayımından hareket eden otacıların deneme yanılmaya dayalı bitkisel yöntemleridir. Otacılık geleneğinde toprakla doğrudan ilişkisi ve bitkiler konusunda daha fazla bilgiye sahip olması nedeniyle

kadınların egemen olduğu bilinmektedir. Pek çok toplumda “koca karı ilaçları” olarak adlandırılan bitkisel tedavi yöntemlerinin akılcı tıbbın ve farmakolojinin öncüsü olduğu, bu bağlamda kadınların tıbbın gelişmesine tarihin ilk döneminden başlayarak katkıda buldukları söylenebilir (Türkmen, 2011: 22).

“İndik Köşk köyüne kadar yürüdük. Orada Mele Nebo vardı. Anako diye bir kadın vardı o biliyordu. Eskiden odalarda topraktan sedir divan vardı, oğlanı oraya uzattı, ‘Anako’ dedim ‘Oğlumun kolu kırıldı Allah rızası için gel yardım et’. Geldi baktı kolu çektı, yumurta temiz bez getirdim, bağladı bıraksaydım kangren olacaktı” (Xatun).

Kadınlar hastalıklara çare bulmak anlamında, doğadan yararlanmakta, pratik çözümler bulmakta ustalaşmışlardır. Kazandıkları ustalığın sızdığı damarlar deneyimdir, bu deneyimler nihayetinde bilimsel bilgiye denk gelir. Örnekte olduğu gibi kadın yarayı iyileştirmek zorunluluğunu hissetmesi bir yana “bıraksaydım kangren olacaktı” sözüyle inisiyatifi ele almıştır.

“Ben doğurtup, göbek bağıni kesiyor, geliyordum. Bir kadın doktora gitmişti, dönmemişti bebeği, iğne yaptıkları halde, ben gittim döndürdüm. Ölü de yıkıyorum Allah rızası için. Benim elim ilaçtır Her marifet var bende” (Gülistan).

Ebelerin, düğünlerde aşçılık, hayvan doğurtmak, ölü yıkanmak, kırıkçılık, çıkıkçılık gibi fiziksel veya kurşun dökmek gibi ruhsal şifacılık faaliyetleri sebebiyle daha uzun süre yaşadıkları çevrede ‘bilge kadın’ olarak görülmeye devam ettikleri söylenebilir (Beyinli, 2016: 151).

“Annemin babası yani dedem vuruluyor. Yarası iyileşmiyor lokman hekim var o zaman, onlara para veriyor torunları yarasına kötü bir şey, zehir gibi bir şey koymaları için. Sonra onlarda söyleneni yapıyor, lokman hekim zehri yaraya koyuyor” (Xatun).

Yarayı iyileştirme ya da kötüleştirme işinde (yukardaki örnekte olduğu gibi) erkek şifacılar kullanılmıştır. Burada erkek lokman hekim ile kadın lokman hekim arasındaki farkı görebilmekteyiz: birini ‘yaratıcı’ ve diğerini ‘öldürücü’ olarak.

“Büyük oğlan emanet ettiğim bebeği sıcak sacın içine oturturdu. Çocuğun bacakları yandı. Bir aydan fazla sürdü tedavisi. Kanok sütü ile çiğ yağı tereyağını karıştırıp merhem yapıyordum.Onu sürdüm 1.5 ay boyunca” (Berivan).

Berivan, çocuğuna doğal ürünlerle yanık tedavisini kendisi yapmıştır. Bu tedavi uzun sürmüş ve sonuç olumlu olmuştur. Günümüzde de yanık tedavileri, derecesine göre merhemlerle uzun ve meşakatli bir tedavi ile düzelebilmektedir.

“Ben bir şey yapmazdım lokman hekime götürürdüm. Yani yaşlı olan kişilere götürürdüm. Kırıkları lokman hekim yerine koyardı. Çocuğu olmayanların bacaklarını duvara yaslıyordu ve elini ile vajinalarını yolardı yani traşlardı. Kadınlar hep ona giderdi. Erkeklerde göbeklerini yerine koymak için ona giderlerdi.Kırıkları lokman hekim yerine koyardı.Kayınpederim sabunla yumurtayla ovar yerine koyardı.Kadınlar götürüp ilaç yapıyorlardı, ne yaptıklarını bilmiyorum ama bilinen otları kaynatıyorlardı, onları vajinalarına (xuda dıkırın) koyuyorlardı.Ya da sıcak su dolu leğene koyup, içinde oturuyorlardı, iltihapları falan akıyordu. O farklı otlar toplardı. Gihagevrk, Tolêk (ebegümece).Doktorların şimdiki ilacından iyiydi. Şimdi bile kullanışlı ot tedavisi. Eskiden daha katıksız ve doğaldı her şey (Kevok)

Cerahçılara (lokman hekim) götürürdük. Doktora gidenler iyi olmazdı. Köyde yüz kişiden biri mutlaka bilirdi bu tedavi işlerini” (Gogerçin).

“Genelde doktora götürülürdü. Doktor yoksa lokman hekim vardı. Onlarda merhem yapardı. Ama içine ne koyarlardı bilmiyorum Zerif diye bir kadın vardı o biliyordu hangi otun neleri tedavi ettiğini” (Tevrat).

Geleneksel şifacı kadınlar, hastayı tedavi etme yolunda iyileştirici bitkileri kullanma ve onları hazırlama yöntemlerine dair bilgiye sahiptir. Kullanılan yöntemlerin işe yardımcı da söyleyebiliriz. Bunun yanısıra kadınların tıbbi iyileştirme yöntemlerine karşı bir mesafe koymalarının kökeninde doktorlara güvenmedikleri algısı yatıyor olabilir. Geleneksel iyileştirici yöntemlerin modern tıbbi yöntemlerden daha iyi, şimdi bile kullanışlı bir yöntem olduğunu söylemektedirler. Her köyde mutlaka bir tane şifacı olduğunu öğreniyoruz. Bu bilgi bize doğada şifa veren bitkilerin yararlı olduğu, hastalıklara dair bilginin çok az kişi tarafından bilindiği, bunun yanında kuşaktan kuşağa aktarıldığı, bu alana ilgisi olan, özel alandan uzaklaşmaya çalışan kadınlar tarafından yapılabileceği düşüncesini ortaya

çıkarmaktadır.

Hastalıklara, kırıklara, çıkıklara şifa dağıtan bilge kadınlar ve ebeler iyi birer uygulamacıdır. Yüzyıllardır deneme yanılma yöntemi kullanarak hastalıklara karşı tedaviler bulmuşlar ve neden sonuç ilişkisi içinde uygulamışlardır. Onlar, birer diplomasız hekim idi, aynen diplomasız ebeler gibi. Deneyimle kazandıkları bilgiyi pratiğe dökerek kamusal alanın içinde varlık göstermişlerdir.

1.6. TOPRAĞIN YABANİSİ, SOFRANIN EFENDİSİ (OTLAR)

Yunanlılar toprağa Ge veya Gia adını verirler ve ‘herşeyin anası, herşeyin en yaşlısı; yeryüzünde yaşayan herşeyin... toprak üzerine yürüyen, derinliklerde dolaşan ya da havada uçan herşeyin besleyicisi’ olarak ona taparlardı (Berktaş, 2016: 58)

Kadın, doğaya yönelen dikkati sayesinde, bitkilerin özelliklerine ilişkin pek çok bilgi edinmiş, yenilebilirleri ve yenilebilir olmayanları ayırmış, bazı bitkileri zehirlerinden arındırmayı öğrenmiş değişik pişirme tekniklerini geliştirmiştir (Delenay, 2001: 112). Böylece sofrasına besleyici, enerji verici ve sağlıklı yiyecekler koymuştur. İnsanın yaşam döngüsü içinde yaşamak için yediği tüm besinleri doğadan sağladığını biliyoruz. Bu besinlerden özellikle doğada bol bulunan yabani bitkiler beslenmemizde önemli yer tutar. Konuştuğumuz kadınların neredeyse hepsi yaşadıkları doğal çevre içinde yetişen, pişirilen ya da çiğ olarak tüketilen, kurutulan, ilaç olarak kullanılan tüm otların adlarını, onları nereden bulabileceklerini, pişirildiği yemek alanları ve faydalarını bilmektedirler.

“Sirim, heliz onları toplardık, peynir için. Biz karnımız ağrıdığında, centeri (yabani kekik) içerdik, suyla kaynatıp içerdik (Fatma).Sirmo, heliz, mende, centeri toplardık. Peynire koyardık” (Naciye).

Yaygın kaniya göre 200 yıl kadar önce, İran'dan Van'a gelen bir Ermeni hekim, otlu peynirin

de formülünü yanında getirmiş. O zamanlar, bu peynirin kimi hastalıklara iyi geldiğine inanılmış. Koyun sütü ve özel olarak hazırlanmış peynir mayası ile çeşitli otların karışımından yapılan otlu peynirde dağ ve yaylalardan toplanan yabanî sarımsak (sırmo), dağnanesi, mustafaçiçeği (mendi), kekik, helisi, siyabo (çaşur) gibi otlar kullanılmaktadır (Anonymous, 2004).

“Pancar zamanı gider toplardık, keser yıkar, tuzlu suya koyardık. Sırmo, heliz, centeri, nane, toplardık. Sonra salamuraya koyar peynirin içinde katardık.3 yıldır ot toplamaya gitmiyorum. Komşular gidiyor. Kenger getiriyorlar. Onu çorbaya koyar ya da turşusunu yaparız” (Hazal).

“Spitak, mende, tırşo, heliz toplar getirirdik dağlardan, onları tuzlu suda bekletirdik. Ve onları peynire koyardık. Evet, onu da toplardık, yıkardık, keserdik tuzlu suda bekletirdik. Pung (yabani nane) çorbalara, diş ağrısında kullanılırdı, helizi hem peynirde hem de kurutup kışın bulgur pilavında kullanırdık. Şeker pancarı vardı, onlardan satardık, pancar yapraklarını tutardık bidonlarla. Ayran aşına koyardık, tatlı olduğu için çok yemeklerde kullanılmazdı. Ben doktorun verdiğini içiyorum, otlar midemi ağrıtıyor” (Zeliha).

“Biz atlara biner Eşekbatan’a giderdik. Orada hem Heliz hem Cağ vardı. Kaynanam onları sarartıp turşu yapardı. Mende toplardık, onu da tuzlu suya koyar sonra da çökeleğin, peynirin için katardım. Havlıcan otu ile kendi sütümüzü karıştırıp sonra çocuklarıma verirdim, ilacımız buydu.Korugan vardı buğday tanelerinin içinde onları da sütümüze karıştırır kullanırdık.Sigara paketlerinin içindeki parlak kısımlı kâğıda tereyağı sürülür ve daha sonra yanık tedavisinde kullanılırdı” (Kevok).

Bitkilerin hastalıklara karşı kullanılması tarihin eski çağlarına kadar dayanır. Eski kültürler baharat ve bitkileri kullanarak, onların tıbbi ve gıda koruyucusu olarak değerini anlamış ve tanımlamışlardır (Alpaslan,2009). Özellikle kırsal kesimde yaşayanların çoğu bazı yabancı otları sebze olarak kullanmaktadır.

“Bahçelerde tarlalarda dağda toplardık. Bincewan, Beşparmak’ta toplardık. Artık çarşıya getiriliyor azalmışta, ama pahalı satılıyor. Bunları kurutup, keledoşa, bulgur pilavına(savar), ayran aşına koyarız. Pung koyarız ayran aşına. Salça vururduk yanıklarda, kanok sütünü tereyağı ile karıştırır merhem gibi sürerdik yanığa. İnce dilimlenmiş patates koyardık yanıklarda acısını alsın, yara derine inmesin diye yeşil sabun ve yumurtanın beyazını karıştırır, temiz bir beze yayar, kırık kola sarardık.1 hafta sonra açardık. Kuru üzüm ve lokum konulurdu sonra. Cebinden çıkarıyor otları,

'rewşan otu' diyor.

Bir yaşlı adam bahçede bir şey topluyordu. Dulum tek gidemem adamın yanına, yanlış anlarlar diye torunu gönderdim, sorsun diye. Elinde topladığı otu gönderdi. Adam ertesi gün yine geldi. Gittim yanına sordum:

- Allah aşkına gönderdiğin o otu nasıl kullanayım?

- Neren ağrıyor? dedi adam bana.

- Midem, sırtım, kalbim ağrıyor, dedim.

-Git o otlar senin evinin arkasındadır, topla.

- Allah razı olsun, dedim.

-Güneşte kurutma, bir çelik demlikte kaynat, plastik şişeye koy, suyunu dolapta beklet, günde bir kez iç.

Artık çıkmıyor o ot. Bazen topluyor kurutuyorum. Sancularım azaldı. Yilandili, efelek, dolék (ebegümece), kulilka kiç(civanperçemi), hewşan, gihagevrk, dile kêmer (böbrek için)burada yok Şeyhsucuh'tan getiriyorum” (Gogerçin).

“Ben Mende, tırşo, kırmende, cağ, sirmo, yemlik, xure sork -ilk çıkan mende-, bunu cacığın içine koyardık. Sonra sarartır, tuzlu suya koyardık, peynire vururduk. Tırşo, tırşo gah, gezgezk (ısırgan),gulék, söh biz bunları toplar birbirine karıştırır sonra hamama giderdik. Romatizma için sıcak suya koyar içine otururduk. Yeni doğum yapmış kadınlar, hava almışsa, onlara romatizma ve bel ağrıları için kullanırdık”(Tevrat).

“Yanımda bir otum var kulilkâ qîç,(sarıçiçek) onu hep suya koyar içerim. İlaç gibi, ağzıma atıyorum bir yudum su içiyorum. Cebinden biraz çıkarıp bana gösteriyor. Şimdi bu kurumuş. Öyle duruyor cansız, yeşil halini görse çok güzeldir. Sancı, gaza iyi gelir. Sancım ağrım olduğunda kullanırım, ayrıca bu çok têl (acı). Ben eskiden gider getirirdim. Şimdi olmuyor yaşlandım. Baharda kadınlar gidiyor getiriyor. Ben eskiden giderdim dağlara, yaylara ot toplardım. Pekaz, mende, sıplıng, toplardım. İlaç hazırlamazdım ama otu isteyene verirdim” (Gülistan).

Kadınların yaşadığı bölge ağaçlık değil dağlıktır. İlkbahar aylarında Muradiye'yi çevreleyen dağlık ve yaylak bölgede yöreye has endemik türde ve çok çeşitte bitki yetişmektedir. Baharın gelişi hem doğa için bir yenilenmedir hem kadınların kış boyu evde oluşu sonrası dışarıya çıkışıyla kendi yenilenmelerini içerir. Bu doğaya çıkış, sosyalleşme adına da önemli bir anlam taşır. Kadınlar diğer kadınları da alarak bu yemeklik bitkilerin çıktığı yerlere giderler beraber hem konuşur, dertleşir, hem de bitkileri bıçakları ile toprağın kalbinden söküp çıkarırlar ve sonra hazırlar ve sofralarını gayet besleyici bu

otlardan oluşan tabaklarla süslerler.

Toplanan bitkilerin türlerine göre kullanım alanlarında değişir. Kadınların bize anlattıklarından bu otların kullanım alanlarını şöyle gruplayabiliriz: hastalıklarda kullanılanlar, süt ürünlerinin içine konulanlar (peynir, cacık, çökelek), kışa kaldırmak üzere salamura turşu yapılanlar, çorba ve yöresel niteliği olan yemeklerde kullanılanlar, tat vermek amaçlı kullanılanlar (yabani nane kekik). Bu otlardan, özellikle otlu peynirde kullanılanı coğrafik bir değerdir. Burada amacım konu teşkil eden yabani otlar ve onları yemek olarak sofraya getiren, doğayı çağlar öncesinden beri iyi gözlemlemiş deneyimlemiş kadınlar üzerinde, yaşama dair olan beslenme konusunda neler yapabildikleri üzerinde düşünmeye sevk etmektir. Bunun dışında bu bitkileri kullanıldığı biçim ve özellikleri ile ilgili detaya girmedim. Yoksa bitkinin özelliği, hangi yöntemle pişirildi vs. konusu etnografik açıdan değerlidir ve bölgede yaşayan insanların günlük pratikleri içinde önemlidir.

1.7. SEBZELERİ BEN YETİŞTİRDİM

Gulû sosin û beybûn. Sêv û bîh û zeytûn. Ev ji Li ser min hasil dibûn

(Gül zambak ve papatya, elma, ayva, zeytin. Onlar da bende yetişir) (Adsay, 2011)

Bu şiir gökyüzü (erkek) ve yeryüzü (kadın) metaforuyla erkek ve kadın tarafından doğanın yaratımı üzerine kendini üstün göstermek için karşılıklı atışma biçiminde verilmiş metin alıntısıdır. Metnin öncesinde gökyüzü (erkek) kendi özel olduğunu, yeryüzünün (kadın) ise sıradan olduğunu anlatır. Toprak, yani yeryüzü yarattığı sebze meyveyi kendi bağrında yetiştirdiğini söyler.

Ünlü din Tarihçisi Mircea Eliade, beslenmeye yönelik bitkileri ilk kez kadın yetiştirmiştir. “Toprağın ve hasadın sahibi haline gelen o dur” der (Berktaş, 2016: 45).

Doğa anaydı, tıpkı kadın gibi, karnında yeni canlılar oluşturan toprakta öyle. Toprak; içinde yaşamı barındıran üstündekilere gereksinimlerini karşılamak için her şeyi veren, sularını, barınaklarını sağlayan, atıklarını temizleyen, canlılıklarını yitirenlere bağrını açan varlık. Kadın yalnız analık işlevi ile değil, türü için yaşamı olanaklı kılan tüm etkinlikleriyle de bu varlığa çok benziyordu (Değirmenci, 2010: 117). Kadınlar genellikle en iyi verimi alabilmek için hem toprak ile hem de tohumlarla ilgilenen, en iyisini seçen ve eken konumdadırlar.

“Ben ve kocam ekerdik. Kocam, bostanı iyi bilirdi. Koca koca karpuzlar(zebeş) yetiştirirdi. Biber (biber) ba cane sor (domates), ba cane reş (patlıcan), pîvaz (soğan) her türlü sebze yetiştirirdik” (Fatma).

“Bostanda çeşitli sebzeler ekerdim, çapalardım. Soğan, domates, biber, patlıcan. Çok yerimiz yoktu. Sadece silk şekir (pancar)ektiğimiz tarla vardı, diğer sebzeleri başka bostanlardan sepetle satın alırdık” (Zeliha).

Zeliha, Fatma bostan dedikleri bahçelerinde, evleri için gerekli olan sebzeleri ekmişler ve sebzenin verimli olabileceği biçimde, toprağı işlemişlerdir. Fatma toprak ile ilgilenmesini bilgisel düzeyde kendine mal etmeden kocasının da iyi bilen olarak görmektedir. İyi yetişeni kocasının bilgisine atfettiğini görüyoruz. Ama toprağı hazırlayanın, tohumu ekenin kendisi olduğunun farkına varamamış gibidir.

“Her şeyi kendim ekerdim. Evet, ben taze, yeşil sebzeler ekerdim. Toprağı temizliyor, işliyordum, turp, soğan, maydanoz ekiyordum. Evet, o da toprağı kazar, hazırlar ve sulardı, o işi çok severdi. O yokken ben yapardım tabi.Eşimin ortağı vardı beraber bostancılık yaparlardı” (Kevok).

“Hiç duymamış, hiç görmemişti, her şeyi biz yapardık sebze, meyve dâhil” (Xatun).

Kadınlar genellikle tohumlarla ilgilenen, ekilecek değerde olanları seçen, tüketimini satışını ve el değiştirmesini kontrol edenlerdi (Değirmenci, 2010: 34). Eşlerin yani

kocaların, toprağı ekme işinde varlık göstermesinin sebebi, erkek toprak işini kadına ait olarak görüyor olmaları kendilerinin de bahçenin bir dış mekân olması sebebiyle orada olmaları gerektiğı fikrini güçlü kılıyor. Ancak bu kadın için özel alan/kamusal alan meselesi değildir. O kendisi ve ailesinin yemek ihtiyacını gidereceğı yani mutfakla buluşturacağı sebzelerin derdindedir. Ve toprağın dilinde en iyi o anlar. Doğa ve toprak ile doğrudan hemhal oluşu ve bilgisi onu güçlü kılar, yaşam için bedenine gerekli olanı, topraktan söker alır ama onu incitmez. Kısacası ‘doğaya kulak verirsen bahçe seni bilge kılar’ sözü buraya en uygun düşendir.

1.8. ÖĞRENME PRATİĞİ VE DOĞA BİLGİSİ

“...toprak altında yatan bilgiyi gün ışığına çıkardılar, isteyen yararlanıyor, eski bilimlerin hepsi yeni bilim oldu, ışığı karanlığı yorgan gibi parmaklarında döndürüp fotoğrafını çekiyor insanların” (Tekin, 2006: 91).

Kadının doğadaki işleyişi izleyerek ve doğanın önüne serdiği malzemeyi kullanarak ortaya koyduğu her şey, onun gözlem gücünün ve yaratıcı etkinliklerinin bir ürünüydü. Kadın doğanın dikkatli gözlemcisi, iyi bir öğrencisi, ekosistemin yararlı ve yaratıcı bir varlığıydı (Değirmenci, 2010: 113-116). Kadın doğayı ve doğa bilgisini kullanarak yaşamı düzenler, anlamlandırır ve çevresiyle bu bilgiyi paylaşır. Yeni şeyler öğrenme bunları başkalarına aktarma kabiliyetimiz sayesinde, başka türlerden daha hızlı gelişebildik; genler ve davranış arasındaki bitmek bilmez geri bildirim döngülerini beklemek zorunda kalmadan kendi nişlerimizi inşa edebildik (Bickerton, 2010: 114).

“Annem sağardı ben ondan öğrendim ve onun sağımını hiç beğenmezdim, o ne kadar sağıp getirirse ben gider ardından onun sağdığı kadar tekrar getirirdim sütü. Peynir, yağ, yoğurdu annemden, kaynanamdan öğrendim”

(Fatma).

Fatma, becerikli oluşunu belirttiği gibi annesinin sağdığı koyunlardan kalan sütü sağmak üzerinden anlatmaktadır. Burada annenin sütü az sağmasında önemli bir durum söz konusudur. Kadın koyunun tüm sütünü sağlamaz çünkü kuzularında süt ile beslenmeye ihtiyaçlarının olduğunu bilir ve bu türlerarası olumlu ilişkiyi pekiştiren bir durumdur. Fakat genç kız bunun farkında değildir.

“Ben eşir (aşiret kadını) idim öğrenmiştim, babamın evinde de vardı. Çocukluğumda yapardım, geldim burada da yaptım, kimse bir şey göstermedi burada” (Hazal).

“Kayın validem öğretti ama ben çocukken de biliyordum, izleyerek öğrendim. İlk ekmeği yapıyordum, yavaş yavaş öğrendim” (Zeliha).

“Ben bunları, annemden öğrendim, tüm her şeyi izleyerek öğrendim (Gogerçin). Annemden öğrendim” (Tevrat).

Bilgilerin ampirik ve eksik olduğu doğrudur ve sistematik bir öğretimle değil, bir kuşaktan ötekine, çocukluk erişkinlik sırasında yavaş yavaş ve kendiliğinden bir biçimde aktarılır (Geertz, 2007: 94). Yaşlıya ilginin artışı, onun yaşam deneyiminin fazla oluşu nedeniyle genç kuşaklara rehberlik etmesi, doğa ile mücadelede, sağlıklı bir yol göstermesiyle gerçekleşmiştir (Tezcan: 238).

“O zaman ekmek yapmayı yavaş yavaş öğrendim. Bana hiç kimse göstermedi. Ben tüm doğumları izliyordum. Oradan öğrendim, göre göre yani” (Gülistan).

“Hacı dedi ki sonra bana, git artık ekmeği sen pişir. Ben dedim bilmiyorum. Dedi, dökülsün, düşsün sen başla pişirmeye öğrenene kadar. İşte o gün öğrendim ekmek yapmayı” (Xatun).

Kadınlar öğrenme pratiklerini etkileşim içinde oldukları başka bir yetişkinden ya da sadece gözlem ve izleme yoluyla geliştirmişlerdir. Başka öğrenme yöntemleri bilinmese de Xatun’un belirttiği yolla, yani deneme-yanılma yöntemini kullanarak öğrenmeyi sağlamışlardır. Başka bir dikkat çeken şey ise Fatma’nın annesinden öğrendiği bilgi ve yeteneği yine annesini yadsıyarak anlamlandırma çabasıdır. “Boynuz kulağı geçer” sözü buraya yerleştirilebilir ya da anne ile tezat bir ilişki biçimi geliştirme üzerinden okunabilir.

Doğa kendini sürekli olarak yeniden yaratan ve değiştiren güçtür. Kadının yaşamla olan bağı bizi doğanın bağrına doğrudan götürür. Kadınlar ile doğa arasındaki bağın pasif değil, hayatın yaratımı ve muhafazasına dayanan aktif bir bağ olduğudur (Shiva, 2015: 99). Gerek alet yapımında gerekse de bitkilerden ilaç yapımına, terzilikten ekmek yapımına kadar, doğanın, kadının ilk öğretmeni olduğunu görebiliriz.

“Oğlum, hala bana danışır her şeyini, hasta olsa söyler ben de ona ilaç öneririm. Bana sen okumuştan daha bilgili bir insansın, der” (Xatun).

Kadınlar doğanın bilgisini kullanarak ve deneyimlerini de birleştirerek yaşadıkları mekânları ve yaşamsal kaynakları sürdürülebilir bir doğa için daima canlı ve güçlü tutar. Bitkilerin özelliğini bilmek, bu özelliklerden faydalanarak ilaç üretmek, onlara zarar veren her türlü çevresel etkiyi tanıyıp önlem almak kadının doğayla bütünselliği anlatır. Bu bilgiler değersiz değildir, yaşamı üretir ve toplumsal ilişkileri doğayla bütünleştirerek sürdürür. Kadın edindiği bilgiyi pratiklikle, sağduyu ile harmanlar ve yaşama katkı sunan yola doğru ilerler. Bu öğrenme ve bilgiyi kullanma pratiklerinin ekolojik hayat için, insan toplumunun gelecekteki yaşamını kurtarmak için önemli olduğuna değinmeden geçmemeliyiz.

1.9. YAYLADA KADIN VE HAYVAN

Yaylalar, dağlık, ormanlık bölgelerde coğrafik bir yeryüzü şekli olmasının yanında, ailelerin daha çok ekonomik anlamda yaşamlarını sürdürebilmek için üretim yaptıkları, ekonomik değer ürettikleri, sessiz, soğuk bir o kadar da rahatlatıcı mekânlardır. Özellikle zengin meralarda hayvan otlatıldığı, kışlık zahire ihtiyaçlarının karşılandığı, ekonomik değer sağlayan yiyeceklerden, peynir, yoğurt, süt, çökelek, tereyağı, kaymak, kavurmanın yanında, yün üretiminin de yapıldığı yerlerdir.

“Yayla bir köy gibidir. Ben hep çalıştım. Yaylaya giderdik. Annem yalnızdı, koyunlar vardı. Annem yaylaya giderken ben de gidiyordum. Yengem ameleler için kalıyordu. Yaylada kolék (taştan barınak) yapılırdı. Yaylaya çıkacağımız zaman baharda gul sosınlar (çiçekler) açmıştı. Çocuk doğdu ot kesim zamanında, yaylaya çıktık. Bir ay sonra yaylaya çıkardılar beni, ben ve gelin bir sürü koyun sağardık” (Xatun).

Yaylaya çıkışın amacı, kış için zahire üretimi, bunun dışında kalan ürünleri de gelir elde etmek için satmayı içerir. Yaylanın emekçisi kadınlardır. Evde kadın sayısı ne kadar çoksa ev ve yayladaki işler o kadar hafifler. Yaylaya gidişin belli bir koşulu yoktur kadın için loğusa olmak bile engel değildir. Erkek kadının beden yorgunluğunu değil elde edeceği ürüne odaklıdır. Kadın her şartta üretendir.

“Yaylada ölen kuzunun etini hem dağıtır hem de kemikli etini haşlar suyuna ekmeğimizi banardık. Çok lezzetliydi, sanki cennete gelmiştik” (Xatun).

Burada etin dağıtımını, yaylada dayanışma olduğuna örnek gösterilebilir. Yaylayı yer yurt edinmenin yanında kadının zihin dünyasında başka bir köksap oluşa varmak mümkündür bunu ‘sanki Cennet’e gelmiştik’ sözüyle algılayabiliriz. Köksap fikrinde yaylada fiziki oluş olmasına rağmen ‘Cennet’te olma’ düşünüşüyle zihin kıvrımlarında yayılarak mekândan uzaklaşmayla kendini başka uzamda temsil eder.

“Önce zozana (yayla) gidilirdi, 3-4 ay kalırdık, ta ki koyunlar süttten

kesilene kadar orada kalırdık’’ (Hazar).

“Daha sonra kaynanam o gelini yanına aldı yaylaya götürdü’’ (Zeliha).

“Orası güzel yer yaylacılık yapılıyor, babam zengin oluyor’’ (Kevok).

“Biz de zozana çıkacağız, hazırlık yapıyorduk. Biz de zozana götürülecek eşyaları yükledik öküz arabalarına ve gittik. Tabi çoktu iş güç, tarla vardı. Kayın validem koyunları alır yaylaya giderdi (Tevrat).Yaylaya gittim, koyun sağmaya’’ (Berivan).

Kadın ve hayvanın yaylalarda değer üreten canlı kategorisinde olduğunu söylemek, zor olmasa gerek. Üretilen her değer erkeğe kazanç sağlarken, kadın ve hayvanı değer dışında tutar. Çünkü onlar sömürülendir, kullanılanıdır, görmezden gelinendir.

Hayvanlar uzunca bir zamandır insanların hayrına, erdemlerin ve ahlâki ayrımların toplumsal dilbilgisini ifade eder. İnsan egemenliğine dayalı ve yapısal olarak eril, hayvanlar dahil başkalarının bedenlerine bedava erişimi ve bunların tüketilmesini verili kabul etme alışkanlığına şekillendirilmektedir (Braidotti, 2014: 80).

Onlar insanlar için yoldaş türlerdir ayrıca tarihten beri sömürülen, insanlara destek veren, endüstriyel kaynak sağlayan, bedenleri et, süt ve yün olarak kullanılan maddi değerlerdir. Hayvanları bir canlı olarak görülmez aslında, Carol Adams’ın “Etin Cinsel Politikası” kitabında. “Nesneleştirme, Bölümlere Ayırma ve Tüketme Döngüsü” bölümünde dendiği gibi, ataerkil kültürün yalnızca kadınlara değil hayvanlara da nasıl davrandığına değindiği için, et imgesi, bu nesneleştirme, bölümlere ayırma ve tüketme yörüngesini resmetmek için uygun bir imgedir (Adams,2010:110).

Kadının et olarak görülüp değersizleştirilmesi, aynı zamanda dişi olarak cisimleşmesi üçüncü dünya ülkelerinde kültürel olarak verili kabul ediliyor oluşu Feminist bilince oldukça ters düşmektedir. Bu anlamda bu tersliğe cevap Braidotti’den gelir.

...dişi kurdum ben, her yönde hücreleri çoğaltan bir besiciyim; bir kuluçka makinasıyım ve yaşamsal ve ölümcül virüslerin taşıyıcısıyım; geleceğin üreticisi doğa anayım. Evrensel bir biçimde Aynının egemenliğini beyan eden fallus merkezci mantığın ve insanmerkezci hümanizmin siyasi ekonomisinde cinsiyetim, yanlış bir doğrultuda, küçültücü bir fark veya “den daha değersiz olmak” olarak anlaşılan “Başkalık” tarafına düşmektedir. Cinsiyetim tarihsel olarak hiçbir zaman tam manasıyla insanlığın bir parçası olmadığı, bu kategoriyle ittifakım en iyi ihtimalle müzakere edilebilir ama asla verili kabul edilemez olduğundan, insan sonrası oluş, feminist benliğime hitap etmektedir”der Braidotti (2014: 92).

Yaylalarda bu ekonomik değerlerin çoğu, kadınların iş gücü ve emeği ile ortaya çıkar. Bu anlamda yayla-kadın-hayvan üçlüsü bütünlüğü çağrıştırır zihnimizde. Yaylaya göçme bir anlamda özel alandan kamusal alana geçişi de simgeler. Her yıl bölgelerdeki ailelerin çoğu çoluk-çocuk, kadın, yaşlı demeden hayvanlarla beraber yaylaya taşınırlar, yani göçerler. Bu göçebelik ovadaki yeri yurdu terk edip yılın belli mevsiminde yeni bir yer yurt oluşturmanın anlamını da içerir. Yaylalarda doğumlar, ölümler, acı ve sevgi yanyana yaşanır. Aynı zamanda sömürünün de merkezidir yayla. Bu sömürü hem hayvan, hem de kadının emeği üzerinden sağlanan üretim değeri olan ürün bağlamında ele alınmalıdır.

1.10. İNSANİ OLMAYAN YAŞAMSAL KUVVET; KOYUN

Hayvan, Antropos’un zaruri, aşına olduğu ve çok da sevilen ötekisidir. Louis Borges alaycı sınıflandırmasında hayvanları üçe ayırmaktadır; beraber tv izlediğimiz, yediklerimiz ve korktuklarımız (Braidotti, 2014: 80).

Zoe yaşamın dinamik ve kendini örgütleyen yapısı olması nedeniyle hayvan (zoe) üretken canlılık demektir. Yaşam zoe'yi, yani insan ve insan olmayan zeki maddeyi, ticaret ve kâr için meta haline getirir (Braidotti, 2014: 72-73).

İnsanlar ve hayvanlar arasındaki ödipal ilişki eşit değildir; insanın egemenliğine dayalı ve yapısal olarak eril, hayvanlar dâhil başkalarının bedenlerine bedava erişimi ve bunların tüketilmesini verili kabul etme alışkanlığınca şekillendirilmektedir (Braidotti, 2014:80). Günümüzde birçok sektör için hayvanlar madde sağlayıcı olarak kullanılmaktadır.

Hayvancılık göçebe-yarı göçebe olarak yaşayan aşiret yapısına uygun bir özellik arz eder. Büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar oluşturur ekonomik yaşamı. Daha çok küçükbaş hayvan yetiştirilir köylerde, yaylacılık önemli faaliyettir. Küçükbaş hayvanlardan koyun, keçi, toklu, kuzu, koç gibi hayvanlar beslenir. Bunların dişileri süt ve ürünleri ile birlikte bir dahaki dönemde sürüyü oluşturacak kuzular için saklanır. Kısır (erkek) küçükbaş hayvanlar ise ticaret için beslenir. Bunlar, iki yıl beslenip toklu veya koç olarak pazarda satılır. Elde edilen para ile tekrar kuzu alınır, gelecek seneye satılacak olan sürü hazırlanır (Özer, 1990: 57).

“Kısır koyunların içine o dağın arkasına gittim. Bir gün tek başıma sağıcağım koyunları. Bir kız geldi koyunları görünce işi bırakıp kaçıp gitti. Herkes yapamaz. O zaman koyun sağma becerim makbuldü, çünkü koyun çok değildi. Bir sürü koyun vardı, kesildi depres için. Tek başınayım, ev ağır, 5 tane hizmetkâr vardı. Biri toklu üstüne, biri kuzucu, biri sağılan koyunlara bakıyordu. Biri sağmaya yardımcı oluyordu. Kuzucu ortada koyunların başını tutuyordu. Beroştaki (sütün sağıldığı bakır bakraç) sütü misine (derin ibrik) döküyordu. Biz o kadar yorulurduk ki, başımızı taşta koyar uyurduk. Adam sütü boşaltıp gelene kadar uyurduk. O uyku çok tatlıydı, şimdiki yumuşak yastıklardaki uykudan daha iyiydi. Sütün sonunda sağılanı yağlıydı” (Xatun).

Köylerde koyun temel geçim kaynağıdır. Koyun ve kuzunun çokluğu ya da azlığına göre, süt sağımında çalışan kişi sayısı da artar. Çalışan kişi sayısının fazlalığı ile koyun

fazlalığı o evin zengin olduğu anlamına gelir. Çünkü hizmetkâr söylemiyle hanenin zenginliği vurgulanır. Koyunun çokluğu kadının akşama kadar emek harcayarak çalışmasını da gerektirir. Dinlenecek zamanı bile bulamayan kadınların emeğinden söz ediyoruz.

Resim 1. Balaklı Meralarında yayılan koyunlar

Köylerde yaşam içinde var olan hayvanlardan, özellikle de koyun, temel besin sağlayıcı olarak kullanılmaktadır. Buradaki hayvanlar deney için, kozmetik sektör için, ya da ilaç endüstrisine kaynak olarak kullanılmaz ve hatta hayvanın üremesi için hele suni tohumlama yapılmaz, üreme doğal dölllenme biçiminde gerçekleşir. Yani, bir anlamda burada sözü edilen hayvanların bugünkü şekliyle sömürü nesnesi olmadıklarını söylemek yanlış olmaz. Koyunların çokluğu hanedeki kadının gün boyu üretim yapması anlamı taşır ve aşağıda Fatma'nın Hazal'ın, Kevok'un belirttiği gibi tüm geçim, üretim ve beslenmenin ana ekseninde 'koyun' vardır.

“Bir de koyunları çoktu.500 koyun, koç dağda idi.100 koyun sağılırdı günde. Kimse yoktu, tek başıma giriyordum, ince atlele içlerine girip sağardım. Ve onun (annesini) sağımını hiç beğenmezdim, o ne kadar sağıp getirirse ben gider ardından onun sağdığı kadar tekrar getirirdim sütü” (Fatma).

“Biz koyun, inek sağardık. İki kova süt çıkarırdım. Dokuz besili koyun verildi. Düğünüm 7 gün sürdü, beş koyun kesildi, üç sitil (kazan) pilav

pişirildi'' (Hazal).

''Kocam zayıf inek, koyun, keçi alırdı ucuza onu getirirdi besledik. Koyunları sağardım, sonra kış için keserdik, kavurma yapardık, kemikli kısımlarını da parça parça keser karın içinde saklardık. Koyunların önünde çöküp sağım yapmaktan, dizlerim zedelendi. Kendi adağımı adadım ve dağıttım'' (Kevok).

''O zaman başlıklar hayvan üzerinden verilirdi. Bir keresinde, koyun satıp çocuğumuzu doktora götürdük. Fal açtırdım bir kere bir kadına, sırf bu yüzden (Gogerçin).

Ben sağılması için gittim koyunları getirdim. Genelde fakirlik, yokluk, hiçbir şey yoktu. Kocamın ailesi zengin değildi.5-6 koyunları vardı'' (Tevrat).

''Hayvan kesildiğinde bundan kavurma yapılırdı'' (Zeliha).

Koyun düğünlerdeki yemeklerden, kışa saklanan etine, inanç temelli dini ritüellerin gerçekleşmesindeki rolüne, gerektiğinde nakit paraya dönüşebilmesine kadar hayatın akışı içinde yaşamsal kuvvetin ta kendisidir.

Göçebe zoe-merkezli bir yaklaşım; kapsamlı bir oluş felsefesi geliştirmek üzere insanı, insan olmayanlarla bağlantılandırır. Türlerarası kesinkes ayrımlarla kısıtlanmayan böylesi bir yaşamsal metaryalizm, insan olmayan ama üretken bir yaşam-kuvvet olarak zoe mefhumunu ortaya atmaktadır (Braidotti, 2014:116).

Derrida, insan türünün hayvanlar üzerindeki gücüne "etçil-fallus merkezci mantık" olarak atıfta bulunurken, epistemik ve maddi şiddet örneği olarak eleştirmektedir (Braidotti,2014: 80). Ayrıca başlı başına bir endüstriyel kaynak oluşturmaktadır hayvan bedenleri süt ve etten başlayarak temel maddi üründür. Hiçbir hayvan eşit değildir, çünkü hepsi eşit derecelerde metalaştırılan ve böylece aynı ölçüde elden çıkarılabilen, gezegen boyutunda değiş-tokuşların bir parçasıdır (Braidotti,2014: 82).

İnsan sonrası ilişkilerde mesele, insan/hayvan karşılıklı-ilişkisini her birinin kimliğini inşa eden şey olarak görmektedir. Her birinin "doğasını" dönüştüren ve değiştiren, etkileşimlerinin ortak paydasını öne çıkaran dönüştürücü ve simbiyotik bir

ilişkidir bu (Braidotti, 2014: 91).Göçebe öznellik, karmaşıklık kuramının (complexity theory) toplumsal ayağıdır (Braidotti, 2014: 99).Göçebe, zoe-merkezli bir yaklaşım, kapsamlı bir oluş eko-felsefesi geliştirmek üzere insanı, insan olmayanlarla bağlantılandırır (Braidotti, 2014: 116). İnsanlar ve diğer türler arasında yaşamsal bir bağ olduğunu iddia etmek elzem ve iyidir (Braidotti,2014: 91).

İnsani olmayan yaşamsal kaynak olarak koyunu ele almak türler arası ilişki bakımından önemlidir. Çünkü yaşamın sağlayıcılığını kadınla beraber üstlenir koyun. Yetiştirilmesi kolay olduğundan hayvanlardan en çok o beslenir, en çok onun sütünden, yününden faydalanılır. Kadın ve koyun arasında derin bir yaşamsal bağ olduğu doğrudur. Her ikisi de üreyerek çoğalır, sessizdir, ötekidir, toplumsal yaşam içinde, ne istenirse itaatkâr biçimde verirler. Fakat kendilerinin yaşamsal değerini bilmezler, en önemlisi de “onlar olmasaydı?” sorusunun cevabını veremeyecek durumda olan ataerkilliktir. Çünkü kimse kendi ayağına kurşun sıkmaz.

İKİNCİ BÖLÜM

KADINLIK HAYATIM ŞİMDİ BAŞLIYOR

2.1. KADINLIĞA HAZIRLANILAN DÖNEM; EVLİLİK

Evlenme, tarih boyunca her toplumda soyun devamlılığını sağlama, sosyal öğelerle dolu, farklı kültürlerde farklı biçimleri olan, patriyarka içinde olması gereken önemli bir kavramdır. Şirin Tekeli “Çağdaş Evliliğin Ortaçağ Kökenleri” adlı makalesinde evlenme konusuna şöyle değinir: “feodal toplum içinde işleyiş nedir dersiniz, evliliği incelemek gerekir. Çünkü evlilik her toplumda özellikle feodal toplumda çok önemli rol oynar. Her toplumda en özgür olan veya öyle görünenin de toplumun devamlılığı, yapılarının sürdürülmesi, belirli bir semboller sistemine uygun olarak yapılan akitlere, kurallara uyan evlilik kurumuyla sağlanır” (Tekeli, 1983).

Evlilik ve aile literatürü incelendiğinde her iki kavram açısından da evrensel bir tanımın olmadığı görülmektedir. Demografi sözlüğünde, karşı cinsten iki birey tarafından oluşturulmuş, resmi, dini veya ülkesel farklılıklara göre geleneksel olarak başka türlerde gerçekleştirilen meşru bir birliktelik olarak tanımlanırken (Pressat, 1988), Birleşmiş Milletler tarafından verilen evlilik tanımı kadın ve erkeğin yasal birleşmesi olarak ifade bulmuştur. Özellikle kırsal kesimde evlenme; genç kızın yeterli bir kişi, iyi bir eş olduğunu ispat edebileceği, ona statü kazandıran bir araç olarak görülmektedir (Kağıtçıbaşı, 1973).

“Ben çok küçüktüm dokuz yaşında düğünüm olduğunu söylüyorlar, ben hatırlamıyorum” (Fatma).

UNICEF'in (2005) yaptığı bir araştırmaya göre çocuk gelinlerin evlilikleri ve kendi hayatları ile ilgili kararlarda daha az etkin oldukları bulunmuştur. Ailelerindeki eğitim durumu ve gelir düzeyi düşük olan kız çocuklarının erken yaşta evlendirilme riskinin yüksek olduğu bildirilmektedir (Çakmak, 2009; Özcebe ve Biçer, 2013). Maddi sıkıntıların yaşandığı ailelerde kız çocuklarının evlenmesi ailenin yükünü azaltabilmekte ve eğer karşılığında başlık parası alınıyorsa aile ekonomisine katkı dahi sağlayabilmektedir (Kaynaklı, 33) . Geniş ailelerde evlenme kararını çoğunlukla yaşlılar vermektedir ve çoğu evlilikler yakın akrabalar içinde gerçekleştirilmektedir.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Türkiye Aile Yapısı Araştırma Tespitler, Öneriler 2014 yılı verilerine göre, Türkiye'nin %20'sinin ilk evlenme yaşı 18 yaşın altındadır. 2006 yılında ilk evlenme yaşı 18 yaşın altında olanların oranı %20 iken bu oran%18'e düşmüştür (Türkiye Aile Araştırması,2014:120). Çocukluk, çocukların sosyal becerileri edinmenin yanında, kimlik oluşumunun gerçekleştiği bir dönemdir ve bu dönem süresince çocukların evlendirilmesi sağlıklı kimlik oluşumunu engelleyebilir.

“Beni çok kişi istiyordu. Evlendiğimde on dokuz yaşında idim. Bir sürü görücüüm vardı, sabah akşam gelip gidiyorlardı” (Hazal).

“İki abimden sonra evlendim, on beş yaşında” (Zeliha).

Akraba evliliği yapan kadınlar akraba dışı evlilik yapan kadınlara göre, her bölgede daha erken yaşta evlenmektedirler. Doğu'da evlenme önceliği erkektedir. Elbette kızıdan büyük olduğu takdirde, çünkü evlenmelerde sıra önemlidir, sıranın bozulması bir kıza verilmesi erkek için hakaret sayılmaktadır. Fakat kızı isteyenlerle akrabalık varsa bu durum değişmektedir.

“Beni istiyorlardı, evlendiğimde 16 yaşında idim, başımıza bir iş gelmesin, kaçırlar diye ilk isteyene vardık. Annem beni yabancıyla evlendirdi, amcam ve oğulları iyi değildi” (Kevok).

“Kimse kimseyi görmezdi, kimsede sormazdı. Görmeden evlendirilme olurdu. Ben ve kız kardeşimi aynı yere verdiler, yan yana iki köye gelin geldik” (Gogerçin).

Kadın evlenme yaşına geldiğinde “namus” kavramı içerisinde bir an önce evlendirilmesi fikri ağır basar. Kadın bir erkeğin gölgesinden çıkıp diğerinin kanatları altına alınmalıdır, çünkü o korunmasızdır. Hatta başka bir erkek tarafından kaçırılabilir, güçsüzdür, zayıftır. Evlendirilmeler, söylemlerde görüldüğü üzere dokuz-on dokuz yaş aralığında gerçekleştirilmiştir. Türkiye Aile Araştırması 2006 verilerine göre, evlenen bireylerin %20 sinin 18 yaşından önce evlen(diril)diği tespit edilmiştir. Kadınların 18 yaşından önce evlenmelerinin oranı %33’tür. Kadınların hem erken yaşta hem de görücü usulü ile evlendirilmeleri kadının rızası dışında toplumsal yapı içinde baba tarafından ya da aile büyükleri tarafından seçilen eşler ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Aynı kız kardeşlerin aynı eve verilmesindeki en önemli unsur, diğer kızın rahat ettiğinin düşünülmesidir. Kevok ’un evlendirilme hikâyesinde bir farklılık görmekteyiz. Bu farkın evlenmeyi sağlayan kişinin kadın oluşudur. Babasının olmamasıyla beraber kızını evlendirmek de anne inisiyatifi ele almış ve kızının iyi olmayan akrabalarına gitmektense yabancı ile evlenmesinin daha makbul olduğunu düşünmüş olduğu açıktır.

“Adam evlenecek kız arıyor. İstiyor olmuyor ya da beğenmiyor, beğeniyor kader olmuyor. Beni görüyor ve beğeniyor önce gelip izin istiyor. “Bana verirseniz ben kepimi havaya atarım” diyor. Beni istiyorlar. Babam bir şey demiyor “kader” diyor. Babam adamı beğeniyor, seviyor. Belki de büyü yaptılar evin etrafına büyü su döküldüğünü söylediler. Babam beni ona verdi. Nişana geldiler birkaç kişi ile başlığı da o gün hepsini kuruşuna kadar verdi. Evlendim gittim” (Xatun).

Kız arama işi erkek tarafından uygun kız bulunana kadar gizli sürdürülür. Genellikle aracı kişiler vesilesiyle tanışma sağlanır. Ve eğer aile büyüklerinden izin

alınmaz ise evliliğin gerçekleşmesi imkânsızlaşır. Ataerkil toplum yapısı içinde erkek karar veren mekanizmadır. Bu izin alındıktan sonra başlık konusunda anlaşma sağlanır. Bu kısma daha sonra değineceğim. Eğer erkek yaşça büyükse ve ikinci evliliğini yapacaksa kendinden yaşça küçükse kızı zengin bir aileden alacaksa bunun için önemli bir bedel ödemeye hazırdır. Ve bu bedel yüksek tutulmuş ise erkek bunu ödemişse bu durum kız ailesi tarafından olumlu cevap verilecek bir olguya dönüşür. Kızın bu evliliğin onaylanmasını kadere ve büyüye bağlaması da toplumsal ilişkiler içinde inançların ne kadar güçlü olduğunu gösterir bize. Bu yolla boyun eğmek kolaylaşmaktadır.

Feminizmin temel karşı duruş argümanlarından biri, kadının en önemli görevinin erkeklere hizmet etmek olduğunu öğreten toplumsallaşma sürecindedir. Bu sebeple, toplumsallaşma sürecinde evlilik önemli bir noktadadır. Bireylerin sosyal yaşantısının bir parçası olan evlilik hemen tüm toplumlarda doğurganlıkla birlikte değerlendirilmektedir. Doğurganlık için evlenme bir önkoşul olmamakla birlikte, dünyanın hemen tüm ülkelerinde doğumların neredeyse tamamı evlilik kurumu içerisinde gerçekleştirilmektedir (Tezcan, Coşkun, 2004: 15).

Böylelikle erkek egemen anlayışı üzerine inşa edilmiş geleneksel yapı kadını baskılayıp annelik ve ev kadınlığı rolüyle sınırlarken kadına yönelik yaşamsal fırsatları da sığ sınırlar içerisine hapsedmektedir. Evlilik, evlenme şekli bu dar sınırlar içinde kadının söz hakkı olmadan kendiliğinden gerçekleşmektedir. Kadın alınıp satılan bir nesneden öteye gitmemektedir. Kadın toplumda meşru görülen evlilik kurumuna yine erkek egemen baskıcı zihniyet içinde ne evlenme erginliğine ulaşma ne de kadının arzu ve istekleri dikkate alınmadan zorla hapsedilmektedir.

2.2. ÇOCUKLUK, GENİŞ AİLE VE SONRA YİNE GENİŞ AİLE

Çocukluk, yaşamın en önemli evresidir. Kişilik oluşumunun yanında bireysel ve özgül deneyimlerin çoğu, bu dönemde oluşturulur. Kadınların çocukluk yıllarına ait belleklerinde yer edinmiş ebeveyn tutumlarını anlatımlarından çıkartabiliriz. Anne ve babalarının kız çocuklarına karşı tutumlarında sevgi ilk sırada gibidir.

“Karaağaçta doğmuşum. Biz köydeydik, oyunların içindeydik, çalışırdık, çalı çırpı toplardık toplarken de oyun oynardık. Annem ve babam beni çok severlerdi oğullarının yerine beni büyütürlerdi” (Fatma).

“Ben üç yaşındayken babam öldü. Annem de amcama vardı yanımızda kaldı. Sonra diğer kardeşlerim oldu. Annem vardı çok şükür, çocukluğum hoş geçti. Sıkıntımız yoktu, babamız öldüğünde bizi çok severlerdi. Ayrım yapmıyorlardı, şimdi bile çok seviyorlar, şimdi bile... Anneannem vardı o çok beni severdi. Yolda gitsem beni yoldan döndürür yemek yedirirdi. Diğer kardeşlerimle birlikte yaşadık, çok şükür geldik bu güne, çok şükür. Bizi seviyorlardı. Ama öteki babam da beni çok severdi” (Hazal).

“Babam artık Tutak’a yerleşiyor, ben de orada dünyaya geliyorum. Annem babam bizi erkek çocuklar gibi, onların yerine yetiştirmiş büyütmüş. Babam çiftçi ve çoban olsa da açlık göstermiyordu. Annem kardeşlerim vardı evde. Çocukluğum böyle geçti. Ben hiç eve gelmezdim, arkadaşlarımla gezerdim” (Zeliha).

“Ağrı’nın Diyadin ilçesi Tuncupazar’da çocukluğum geçti. Biz Doğubayazıt’ta doğuyoruz. Sonra babam Tuncupazar’dan yer alıyor oraya yerleşiyor. Daha sonra Şeyhibey köyüne geldim. Çocukluğum Tuncupazar’da geçti. Biz babamızın annemizin sözünü dinlerdik. Benden önce doğan iki çocuk ölmüş sonra ben olmuşum. Beni çok severlerdi, diğer çocuklar doğunca artık sevilmez olduk. Çok delali (el üstünde) imişim yani, göz ağrısı” (Kevok).

“Biz çocukken birbirimize çirok (masal)anlatırdık. Çocuklar oyun oynardı kızlarla malxo malxo (evcilik) oynardık, toprakla tandır yapardık, kendimize ekme yapardık hep toprakla, arkadaşım vardı çok sevdiğim” (Berivan).

“Çaldıran’ın Çubuklu köyünde doğmuş, çocukluğum Çubuklu ’da geçti. Orda doğdum, Mehmet Ağa deniyor buraya, İran sınırında bir yer. Aslında hiç hatırlamıyorum. Bizim annemiz babamız bize iyiydi. Bizim çocukluğumuz fakirlikle geçti. Biz çocukluğumuzda dışarıda, tarlada, dağlarda, tezek toplayarak, çalı çırpı toplayarak, ot toplayarak geçti çocukluğumuz” (Gogerçin).

“Ölen kız kardeşimin adını ve nüfus cüzdanını bana vermişler. Çaldırandan geldik. Koyun kovalamakmış, tezek toplamakmış, biz annelerimizin

yardıma giderdik. Elimize kova alır onlar sağdıktan sonra biz sağardık sütü, alır getirir kendimiz içerdik. Hem de eğlenirdik. Evcilik oynar, taştan ev yapardık. Bize oyun moyun yoktu, körebe bile oynayamıyorduk, hep iş yapıyorduk. Oynasam söyledim. Koyun kovalamakmış, tezek toplamakmış, biz annelerimizin yardımına giderdik” (Tevrat).

Çocukluğunun acı ve güçlüklerle dolu bir yaşantı olduğunu söyleyen kadınlar, genellikle bu dönemlerinde yoksulluk çektiklerini, aile bireylerinden birini kaybetmenin acısını, hiçbir çocukluk hakkına erişemediklerini anlatan bir yaşantı olduğunu bildirmektedirler.

Çocukların günlük yaşamın bir parçasıymış gibi çalıştıkları anlaşılırken, çalı çırpı toplama, tezek toplama, anneye süt sağmada yardım, ekmek pişirmede yardım gibi işler yaparken aslında bir bakıma çocuk işçi gibi oldukları göz ardı edilemez. Çünkü üretimin içinde bulunmaktadır. Yani aynı yetişkinler gibi toplumsal üretime yardımcı olmaktadır.

Mine Göğüş Tan ‘‘Cumhuriyette Çocuktular’’ adlı kitabında Cumhuriyet döneminde çocuk olan kişilerle yaptıkları görüşmelerde onların çocukluk yıllarında hep çalıştıklarını, kız çocuklarının diğer işlerin yanında ev işleri ve çocuk bakımı ile de uğraştıklarını anlatmaktadır (Tan, 2007: 28).

Özellikle, yapay bir dünyaya hapsedilerek gerçek bir çocukluk yaşamaktan yoksun bırakılmış kadınlar, ‘‘daha küçücük birer çocukken zorla kadın yapılan ve oyuncaklarını ebediyen terk etmeleri gereken zamanda da yeniden çocukluğa döndürülenler’’ için daha da geçerliydi. Kadınların büyümemesi ve olgunlaşmaması istenir. Kadınsılık, engellenmiş gelişmenin bir ürünüdür, yaşanmış bir deneyimdir (Mitchell, 1992: 183).

‘‘Babamın evi İran’daydı. Sonra babam Tar köyüne gelmiş. Orada evlenmiş gelmişler, biz doğmuşuz. Çok yaramaz olduğunu söylüyor gelini. Çocukluğum İran’da geçti, neresinde diyorum, hatırlamıyor. Çok iyi geçti, gidip geliyordum, iş yapıyordum, gidip dağlarda süpürge otu toplardım.

Çocukları döverdim, öldürüyordum, kovalıyordum, erkek çocuklar gibi davranıyordum” (Gülistan).

Kadınlar çocukluklarını genelde köylerinin doğal güzellikleriyle, yeşillikleriyle, dağıyla tepesiyle olumlaştırmaya çalışmaktadırlar. Bu anlamda kadınlar, çocukluklarını şimdiki zamanlarından daha özgür olduğunu düşünmektedirler. Bana göre, onlar çocukluklarının anlatılmaya değer bir hikâye olduğunun bilincindedirler.

“Gözümü açtığımda 5 kardeşim vardı.2 kız kardeşim vardı, ben küçüktüm. Gezerdik, giderdik çalışırdık. Hatırladığım öğretmenler gezerdi, öğrenci toplardı, benim adımlı da yazdılar. Allah bana hem çocukluğumda hem genç kızlığımda işi gücü reva görmüştü. Daha küçüktüm. Öyle geçiyordu, hep çalışma, hep çalışma. Çocukluğum böyle idi”(Xatun).

“Çocuklukları ellerinden alınmış kadınlar” kavramını kullanmak istiyorum, çünkü insanın yaşam içinde önemli dönemlerinde olması gereken duygusal ve fiziki bakımdan yeterli, içerden desteklenmiş, içten geldiği gibi davranma yeteneğine erişmiş, kendine saygı duymayı öğrenmiş ve bunun sonucunda kendini gerçekleştirmiş olması gerekir. Fakat bu gerekliliğin yok edilmesini en iyi yapabilecek olgu, kadınların daha küçük bir çocukken ellerinden tüm bunları alarak, yani “yarım” halde bırakarak erkek egemen zihniyete terk ederek, orada kozadan çıkmayı başaramamış ve uçması engellenmiş bireyler yaratmakla patriyarka üzerine düşeni yapmaktadır. Bu düzen içinde “yarım” kalması istenen kadını istenildiği gibi yönetilebilmek kolaylaşmaktadır. Kadınların çocuklukları yok edilerek ve erken yaşlarda evlendirilerek amaca erişilmektedir.

“11 çocuğum var bir kızım öldü onu saymıyorum. Yani 12 tane. -Torunlarını sayıyor aklına gelmiyor bir kaç.- Aklımda o kadar çok şey var ki. Benim önümdeki tüm erkekler büyük, sonrasında kızlar doğmuş, sırayla Fidan, Esmer, Dilber, Şadiye, çok dert çektik kalmıyor hatırimda. Çocukluğumda hatırladığım; babam evlenmiş (evden) ayrılmış, beraber yaşamamışlar. Ama biz birlikteydik. Ben, oğlum diğer tüm 50 kişilik nüfus beraberdik. Ben geldiğimde tek gelin bendim ve daha çocuktum. Üç çocuk vardı evde, birisi benim kocam bir de diğerleri(Sabri, Sadri, Fevzi). Bir de kaynanam ve

kayınpeder vardı'' (Fatma).

“Sekiz çocuğum var diyor.3 yıl kaldım. Dilber oğlunu evlendirdi, Saadet ile Zeliş vardı evde, Fatma kavga etti ayrıldı (Fatma'nın eltisi Naciye).

“Benden sonra Mehmet kardeşim oldu sonra babam öldü. Annem amcamla evleniyor 3 oğlu,2 kızı oluyor ondan. Bizim ev doluydu, kızlar, gelinler, evimiz şenlikliydi (Hazal).

“Görümcelerim kayınlarımda vardı, Sait, Ayşen, Sedo, Doğan, Siti, Şükran, Aynur, Goge, Kıymet vardı. Saniye'nin çocukları vardı hepimiz aynı evdeydik” (Zeliha).

Kevok, 13 çocuğa sahip. “Babam 10 kardeşti ve tüm köy onlarındı”(Kevok).

“10 kardeşim vardı. Eltim kocası çocukları ve diğer elim vardı. Ne kaynana ne kayınpeder gördüm” (Gogerçin) .

“Dedem nenem, annem, babam, amcalarım, onların eşleri ve biz çocuklar. Düğünüm olduğunda kayınvalidemin sadece üç kızı evliydi, geri kalan çocuklar evdeydi” (Tevrat).

“Bizde o köyde yalnızız, kocamın akrabası falan yok” (Xatun).

Bu bölümde asıl olarak, kadınların yaşam serüvenleri içerisinde, çocukluklarını nasıl geçirdikleri anla(t)maya çalışmak ve içinde buldukları aile çatısı altında fazlaca kardeş sahibi olmalarının yanında geniş aile içinde yaşarlarken, yeniden, neredeyse bir çocuk olarak evlendiklerinde gittikleri evlerde de “extra” geniş aile oluşlarının kaçınılmaz bir son olduğudur. Bu çokluk durumu bazen “evimiz şenlikliydi” dedirtecek kadar mutlu aile üyelerine götürürken, bazen kavgaların baş aktörü haline gelebilmektedir. “Çok dert çektik hatırımda değil” diyerek de eziyetin sembolüne de bürünebilmektedir. Çocukluğun, insanların belleklerinde güzellikleri anımsatan yanı olmalıdır fakat kadınlarımızın çocukluğa dair güzellikleri farklı anlamlarda yaşamış olmaları, sosyal, toplumsal ve kültürel yaşam içinde şekillendiğini söylemek gerekir.

2.3. GÖRMEZDEN GELİLEN GERÇEKLİK: EVLİLİK YOLUYLA ÇOCUK İSTİSMARI

Erken yaşta evlendirilen kız çocuklarının evlilik kurumu içinde yaşadıkları cinsellik, istismar olarak görülmeyip normalleştirilmiş durumdur. Araştırmamızın öznelere kadınlar, genellikle 9 ile 16 yaş aralığında evlendirildiklerini söylemişlerdir. Şimdi yaşları 50 ve üzeri olan bu kadınlar için “eskiden öyleydi söylemi” bana sorulacak olursa “şimdi de öyle” söyleminden öteye gitmemektedir, çünkü hâlâ çocuk yaşta evliliklere devlet eliyle onay verilmekte ve bunun asla bir istismar olmadığı savunulmaya devam edilmektedir. Bu durumu, ataerkillikten kurtaramadığımız toplumsal yapıya ve devlet aklının hala eril olduğu olgusuna dayandırabiliriz.

Nedenleri ekonomik ve sosyo-kültürel kaynaklı olmak üzere gruplamak mümkündür. Ekonomik olanlarının başında yoksulluk ve kız çocuklarının evlilik pazarı içindeki değerini tespit ve bu bağlamda kız çocuklarının paraya dönüştürülmesi düşüncesi (başlık parası olgusu), mirasın bölünmesinin önlenmesi arzusu, ailenin malvarlığının korunması düşünceleri sayılabilir. Evlendirilen küçük yaştaki kız çocukları yemekten temizliğe, çocuk bakımından ev ekonomisine katkı gibi birçok beklentiye de cevap veren pozisyonundadır. Sosyo kültürel sebepler ise, tek evlilik olgusunun ülkemizde yerleşmemiş olması ve çoklu evliliklerdeki ebeveynlerin eğitimsizliği, kız çocuklarının namusunun korunması için bir an önce evlendirilmesi gerektirdiği düşüncesi, kadınların fedakârlık timsali olarak algılanması, en iyi anne, en iyi eş, en iyi aşçı olduğu yolundaki abartılı beklentiler, kadının ne yazık ki hala meta olarak algılanması gibi sayıları artırılabilir.

birçok hususu içermektedir (Sungurtekin 2179). Çocuk Hakları Sözleşmesi Madde 1: “Bu sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır”. Dolayısıyla MK’muz genel erginlik yaşını 18 olarak belirlediğine göre 18 yaşından küçükler çocuktur (Sungurtekin, 2182).

Akraba evliliği yapan kadınlar akraba dışı evlilik yapan kadınlara göre her bölgede daha erken yaşta evlendikleri görülmekle birlikte en büyük farklılık Batı bölgesinde görülmektedir (1. 6 yaş). Bölgeler arası akrabalık durumuna göre en düşük ilk evlenme yaşı farkı Doğu bölgesinde olup (1. 0 yaş) akraba evliliği yapan kadınların ilk evlenme yaşı 17.9 iken akraba evliliği yapmayan kadınlarda ortalama ilk evlenme yaşı 18.9 olarak hesaplanmıştır. Çocukların sosyal becerileri edinmenin yanında, kimlik oluşumunun gerçekleştiği bir dönemdir (Glietmen, Fridlung, Reisbeg 2000) ve bu dönemden önce ve bu dönem süresince çocukların evlendirilmesi sağlıklı kimlik oluşumunu engelleyebilir.

Ayrıca UNICEF’in (2005) yaptığı bir araştırmaya göre çocuk gelinlerin evlilikleri ve kendi hayatları ile ilgili kararlarda daha az etkin oldukları bulunmuştur. Ailelerindeki eğitim durumu ve gelir düzeyi düşük olan kız çocuklarının erken yaşta evlendirilme riskinin yüksek olduğu bildirilmektedir (Çakmak, 2009; Özcebe ve Biçer, 2013). Maddi sıkıntılarının yaşandığı ailelerde kız çocuklarının evlenmesi ailenin yükünü azaltabilmekte ve eğer karşılığında başlık parası alınıyorsa aile ekonomisine katkı dahi sağlayabilmektedir (Kaynaklı,2014: 33). Geniş ailelerde evlenme kararını çoğunlukla yaşlılar vermektedir ve Fatma şöyle demektedir;

“Ben çok küçüktüm. Dokuz yaşında düğünüm olduğunu söylüyorlar, ben hatırlamıyorum. Daha adet bile olmamıştım. Evlendiğimde benim kayınvalidem saçlarımı yıkar, tarardı. Onbeş yaşında idi evlendiğim adam o da bir çocuktur. Vallaha hiç aklıma gelmiyor. Benim kayın pederimden kurtulamadı babam, adam illaki beni zorla istedi ve aldı babamdan. Sadece ben küçük evlendirildim. Ben hep ağlıyordum, beni evime götürün, derdim.

Bana kaynanam biz senin annen ve babanız, derdi. Anne ve babam beni yalnız bırakmazlar, ayda bir gelir görürlerdi. Beni istemeye geldiklerinde 15 yaşındaki evlendiğim adam geldiğinde ben kaçardım’’ (Fatma).

Fatma'nın daha küçük bir kız iken başka bir eve gelin diye verilmesi söylediklerinden de anladığımız gibi bedensel gelişimi bile tamamlamamış, duygusal olarak yıkım yaşamış ve öz bakımını bile yapamadığı yaşlarda evlendirilmiş olması bir çocuk için onarılmaz bir yaranın açılmasının öyküsüdür ve iki erkek arasındaki bu alış veriş biçimi “kadının adı yok’’ kavramına eşdeğerdir. Evlendirilen kıza öz anne ve babasının gelip gelin olarak verdikleri evde ayda bir denetlemeleri de ayrıca bize, onlarında kızlarının çocuk olduğunun farkında olduklarını, başına bir şey gelmesin (daha ne gelsin ki) diye arada bir kontrol ettikleri fikrini düşündürmektedir.

“On dört-on beş yaşındaydım görücüm geldi. Çok zorluk çektim evliliğimde’’ (Xatun)

“On beş yaşında evlendim hatırlamıyorum’’ (Naciye).

“Evlendiğimde on altı yaşında idim’’ (Kevok).

“Evet, o zaman on üç, on dört yaşındaydım’’ (Tevrat).

“On dört yaşında evlendirilip, Köşk köyüne götürüldüm. Adamın iki eşi varmış, biri ölmüş, biri yaşıyordu. Onun üzerine kuma verildim’’(Gülistan).

Xatun, Naciye, Kevok, Tevrat ve Gülistan... Hepsi de çocuk yaşta evlendirilmiş ve evlilik kurumu içinde çok zorluklar yaşadıklarını ve o zamana ait fazla bir şey hatırlamadıklarını ya da kanımca hatırlamak istemediklerini görüyoruz. Dahası kuma olarak verilmesi de eril bakışın kadını nesne, meta, kaynak olarak görmesinin somut göstergesidir. Dul bir erkeğin küçük kız çocuğunu eş olarak seçmesi, kuma olarak verilmesi toplum içinde önemli bir yaranın kabuk bağlamak bir yana, hala kanıyor durumda olduğunu açıklar ve buna izin veren üstün erkek aklı değişmek zorundadır.

“Erişkinin cinsel çıkarları doğrultusunda çocuğun kullanılması’’ olarak tanımlanan

bu erişkin – çocuk ilişki türü çağlar boyunca süregelmiştir (Kozcu: 382). Kadının erken yaşta evlendirilmesi onun cinsellikle haz duyma, arzulama potansiyeline erişmemesi bunu geliştirememesine neden olur. Daha gelişimini tamamlamamış kızların evlendirilmesi kabul edilemez bir durumdur. Devletin bir an önce çocuk hakları kapsamında çocukları koruması, kollaması için yasalar çıkarması, mevcut yasaları değiştirmesi gerekmektedir. Bu tür evlilikler yasaklanana kadar tüm toplum STK'lar ve feminist araştırmacılar, aktivistler tarafından çocuk istismarı, güncel tutulmaya devam ettirilmektedir, ettirilmelidir.

2.4. YÜZÜK VE DÜĞÜN

Evliliğe geçiş yörede; söz, nişan, düğün olmak üzere üç merasimle yapılır. Söz kesme merasimi tek bir halka yüzükle -ki bu bakır, gümüş veya altın olabilir- resmileştirilir. Yüzüğün bu anlamda evliliğe ilk adımda simgesel değeri vardır. Kadın artık bu yüzükle evleneceği erkeğe her Şey ile bağlı olmak durumundadır. Yani çemberin dışına çıkış yoktur.

Evlilik, toplumsal-dinsel bir gruptan bir başkasına geçiş nedenidir. Her evlilik bir tansiyonu bir tehlikeyi beraberinde getirmekte, bir bunalım zincirinden boşaltmaktadır; işte bu nedenden ötürü, bir geçiş ayini gerçekleştirilmektedir. Eski Yunanlılar evliliğe “telos”, kutsallaştırma demekteydiler ve düğün ayinlerine benzemektedir (Elliade,1991:161). Hazal'ın, Zeliha'nın ve Beriva'nın düğünlerinde olduğu gibi düğün önemli bir ritüeldir. Toplum hayatında, bu ritüel adeta kutsal bir ayin gibi coşkulu ve özel biçimlerde kutlanır ve bu kutlamanın içinde hediyeleşme de vardır. Hediye kültürü sosyal yaşamda ilişkileri sıkılaştırır, bağları güçlendirir. Düğünün önemi aile kutsalı üzerinden düşünülür.

“Menim düğünüm çok hoştu, Çolpan köyündeydim aynı yere gelin oldum. Meni arabalarla, atlarla getirdiler xalat (hediye) çoktu” (Hazal).

“Düğünüm 7 gün sürdü, 5 koyun kesildi,3 sivil(kazan) pilav pişirildi. 5- 6 ay nişanlı kaldım. Ben son gelindim, özel bir düğün oldu”(Zeliha).

“3-4 ay nişanlılıktan sonra düğün oldu. Koyun kırpıldığı zaman düğünüm oldu” (Kevok)

“Düğünüm, fırtınalı idi. At sırtında gelin geldim. Düğünde halay kurulurdu, oynanırdı; def, zurna yoktu. Şarkılar, türküler çıplak sesle seslendirilirdi. Bu türküler Dengbejler söylerdi yani ‘‘ kılamları’’ (Berivan).

Doğu Anadolu’da düğünlerde şarkı ve türküler dengbejler, enstrümentsız sade sesleri ile seslendirirler. Ve bu dengbejlik geleneğinde seslendirilen türküler uzun havaları, hikâyeleri, gerçek yaşanmış olayları veya masalları, mitolojik yaratıklarla bezeli hikâyeleri yanık duygulu seslerle dengbejler anlatır. Enstrümantal müziklerin ulaş(a)madığı o zamanki Anadolu coğrafyasında dengbejlerin sesleri ile renklendirilirdi düğünler, eğlenceler.

“Gelinlik yoktu, “xeli” denilen kırmızı puşi atılırdı başımıza” (Gogerçin).

Resim 2. Tevrat’ın sandığında sakladığı gelinlik puşisi “Xeli”

Düğünlerde kırmızı renkli örtüler, puşiler özel bir anlam taşır. Puşi kelimesi, *örtü* anlamında olup Farsça’dan Türkçe’ye geçmiştir (www.suryaniler.com/kultur-sanat.asp?id=371). Geleneksel yaşam süren yörelerde gelinin başına ve yüzüne ipekten yapılmış kırmızı ya da yeşil duvak örtülür. Kırmızı sevinci, yeşil murada ermeyi simgeliyor. Kadının evlenirken başına örtü olarak ‘xeli’ (puşi) örtülmesi iffeti, örtünmeyi, sağlığı simgeler. “Xeli” diğer modern adıyla “duvak” örtmenin bir diğer anlamı da dış

dünyaya gözlerini henüz açmamış gelinin yüzündeki örtüyü damadın kaldırdığında sadece kendisini görmesini istemesi olabilir.

“Sabah erkenden bindirdiler bizi düğün alayına, önümüzü askerler kesmesin diye. Gelin alayı sabaha karşı yola çıktı, bir avuç kesme şekeri başımdan aşağı döktüler. Neye uğradığımı şaşırđım. Uyuyordum, aptal gibi olmuştum (güliyor) Bir ahıra götürdüler ve uyuduğum için alay ettiler. Aç ve susuzdum ayrıca” (Tevrat).

Doğru Anadolu’da düğün ritüelleri zamanına göre farklı biçimde yaşatılmaktadır.

Gelin, araba yerine öküz arabasına veya at sırtında güvey evine götürülürdü. Bu uzun ve yorucu yolculuklar gelinlerin fiziksel ihtiyaçlarını karşılayamadan düğün alayına gelmesiyle çekilen zor durumları da beraberinde getirir. Gelin alayının önünü kesip bahşış almak, gelinin başından şeker, yemiş, buğday serpmek bereket, tatlı dillilik manasında sembolik olarak yöreye has anlam taşımaktadır.

Kısacası evlilik hayatına geçiş düğün merasimleri ile olur. Düğünlere yüklenen anlamlar esasında aileye verilen önem ve değerden ileri gelir. Birçok toplumsal değer ve yargılar düğünlerde sembolik anlamlar yüklenen nesnelere yoluyla gösterilir. Kadınların evlilik yolu ile gelecek nesilleri üretmeleri durumu bilinen olgu olduğundan toplumlar düğünlere oldukça büyük değer atfetmektedirler.

2.5. BAŞLIK

Başlık, yöredeki adıyla “kalın” düğün öncesi kız evine verilen önemli miktarda para, koyun, silah, at ya da tarladır. G. J. Ramstedt’e göre, “kalın” kelimesine ilk defa en eski Türk yazıtlarından biri olan ve tarihi 1500 yıl öncesine uzanan Suci kitabesinde rastlanır (Demir,2017:132). Kalın bir anlamda kızın babasına verilen ya da kızın çeyizini düzmesi için kızın yetkisine bırakılan bir çeşit sermayedir diyebiliriz.

Başlık ana hatları ile damat veya çok defa ailesi tarafından gelin kızın ailesine, yapılan bir “evlilik ödemesi” olarak tanımlanabilir. Kendisine alışılmış miktarın üzerinde fazla başlık verilen kadın gurur duyar (Erdentuğ, 307-308). Başlık verilen gelinden, erkek evine çok çeyiz götürmesi beklenir.

Başlık ödemenin temelinde kesinlikle bir kaybı karşılama nedeni yatar. Buna göre bedel ödeme (başlık, hediye verme, değiş tokuş biçimleriyle) ilkel ve geleneksel toplumlarda aile ekonomisinde kendi iş gücü nedeniyle önemli yeri olan kız evladın kaybın ve baba soyunu izleyen toplumlarda gelinin doğacak çocuklarının kocası sülalesine veya klanına katılması nedeniyle çocukların kaybını karşılamak üzere bulunmuş bir yoldur (Erdentuğ, 316).

“Para verdiler. Panot vardı o zaman, 5, 6, 7 panot yani, 1 panot şimdiki milyon gibi. Bir avuç para ile gidip bir sürü koyun alınır gelinirdi” (Fatma).

“3 koyun, 3 keçi, 1 at. Evin içine gelin geldim” (Naciye).

“Başlık olarak bana 20 milyar üstü para, bir de silah alındı beni için. Kimin çok parası olsa 10 milyar alınırdı. Ama benim için iki katı alındı” (Hazal).

Hazal’ın kendisine verilen başlığın çokluğunu anlatırken kendisiyle gurur duyduğunu anlayabilmekteyiz. Çünkü yörede kadının değeri başlığının çok olmasıyla ölçülür. Başlığı yüksek verilen gelinden kayınbaba evinde çok şey beklenir. Emek, üretim açısından beklentinin yanında, bakım hizmeti alanında da beklenti çoktur. Bu beklentileri karşılamasına ve verilen başlığın çokluğuna göre değer ölçüsü değişir.

“9 besili koyun verildi” (Zeliha).

“50 koyun, 1 öküz hediye aldık başlık olarak” (Kevok).

“Benim başlığım 40 koçtu. O zaman başlıklar hayvan üzerinden verilirdi” (Gogerçin).

“Beni evlendirdi başlık da aldı” (Gülistan).

“Annem babamı görüyor beğeniyor, gönlü düşüyor. İsterse ona varırım diyor. Babam derdi ki: Başlığı mecdi olarak verdim. İçinden para çıkarıyor bir hafta sonra gelip alacağım kızı, diyor. Geliyorlar Vetan ile birlikte kızı

alıp gidiyorlar. Annem güzel, babam yakışıklı idi'' (Xatun).

''Nişana geldiler birkaç kişi ile başlığı da o gün hepsini kuruşuna kadar verdi. 100 koç parası ve bir küheylan at ve bir silah. İstiyorlardı ki ''biz çok başlık isteyelim, adam belki vazgeçer'', diye. Adam hepsini verdi yine de'' (Xatun).

Bir yandan da başlık bir vazgeçirme aracı olarak ta kullanılmaktadır. Xatunun anlatımından genç kızı vermek istemeyen aile başlığı yüksek tutmak isteğindedir. Belki de bir düşünce ile aile büyükleri iki türlü kazanç sağlayabilmektedir. Ya kızı vermeyerek ya da servet değerinde başlığı kabul ederek.

'' Babam parayı ona veriyor git oğlana ver, diyor. Vahyettin zorluk çıkarıyordu. Sonra o para ile 3 manda satın aldılar. Benim başlığımı o mandalar ama bana bir tas yağ bile vermiyorlardı'' (Xatun).

Kadın kendisi için verilen başlığın kendisine ait olması gerektiğini düşünmektedir. Fakat ataerkil aile geleneği içinde kadın meta statüsünde görüldüğü için ekonomik değeri olan şeyler kadına çoğu zaman verilmez. Erkek tarafı ise verdiği bu para ya da malı kızın çeyiz olarak getirmesini bekler. Verilen başlık evdeki erkek çocuğun evlendirilmesinde bir kaynak olarak da kullanılmaktadır.

''İlk oğlu idi askerden önce evlendirmişler kız kardeşi ile berdel yapmışlar. Yani berdel'' (Xatun).

Başlıktan kurtulmanın diğer bir ekonomik yolu da iki aile arasında kızları değiş tokuş yöntemi ile değiştirme göreneğidir. Bu görenek bazı kültürlerde sıklıkla rastlanılan bir durumdur.

Tarihsel yolculuğu ile başlık ilk hediyeleşme uygulaması olarak başlamış ilerleyen süreçlerde başlık toplumsal olarak aileler arasında işbirliğini, ailelerin toplumsal ve ekonomik statülerini, kadının ailesinin kızı kaybetmedeki telafisi anlamını taşıyan bir alıp verme biçimidir. Bu olguyu bir nevi karşılıklı alışveriş biçimi olarak görülse de esas meselede kadının meta olarak görülmesinde önemi büyüktür. Alınan her türlü başlık

kadının değil erkeğin eline, kullanımına bırakılmaktadır. Bu yönüyle cinsiyetçilik ekseninde okunabilir.

2.6. ÇEYİZ VE SANDIK

Çeyiz, Antropoloji sözlüğünde “ataerkil” toplumlarda, esas olarak evlenip haneden ayrılacak kadının mirastan payını önceden alması ve böylelikle daha sonra erkekler arasında görülecek miras paylaşımının dışına çıkarılması olarak tanımlanmıştır. Bu uygulama aynı zamanda kadının evlenme sürecine hazırlanması ve bir aday olarak cazip hale gelmesi de sağlanmış olmaktadır.

Evlenen kadına mal, para hayvan veya arazi biçiminde verilmesi erkek evine değer aktarma uygulaması olarakta görülebilir. Çeyiz geleneksel yapıdaki birçok toplumda, gelinin ailesinin bir jesti olarak görülür. Çeyizin taşıdığı ekonomik nitelik dışında evliliğin onanması anlamına gelir ve iki aile arasında dostluğu sağlamlaştırmada etkili olur. MÖ 5.yüzyıldaki belgelerden evlenen kıza ailesinin çeyiz verdiği bilinmektedir (Demir,133).

“Yatak yorgan yastık konurdu, bohça, keçe verilirdi. Sandık alınırdu. Çeyize elbiselik, kıyafet, iç çamaşır konulurdu. Bu eşyalar öküz arabaları ile erkek evine götürülürdü. Sandığın üzerine oturulurdu. Sandık para alınmayana kadar verilmezdi. Kayınpederim kendi oğullarını gönderirdi çeyiz almaya yani kayınımı. Beni tandır evine götürdüler. Çeyiz de oraya götürüldü” (Berivan).

Sandık değerli eşyaların saklandığı bir öğedir. Sandığın kullanım amacı, her gün kullanılmayacak kadar değerli olan eşyaların saklanmasıdır (Usal,2010: 161).

Doğu’da adettir, oğlan evi boş sandık gönderir. Kız evi içini doldurur. O sandık yeniden koca evine gelir. Ve sandığın ağacı iyiye, anlamı varsa, bu ailenin şanıdır. Kızında namusundan... (Yamaner,37).

“Çeyiz öküz arabası ile gelirdi. Çeyizimde sini ve sandığım vardı benim büyük kazanım vardı, bakır beroşa İran’ê (İran kazanı).Çeyizim bir sandık, iki takım yatak bir siniydi” (Gogerçin).

“Bir takım yatak, bardak, tencere, kilim. Benim bu çeyizim olan kilimi oğlum aldı, ona verdim, satacağı satmadı” (Kevok).

“Çeyiz olarak, birkaç tabak, iki çaydanlık ve kilim ile yataklarım vardı” (Zeliha).

“Bizim gelin olduğumuz zamanlarda, kilim yapılır, at için hurç örülür hatta atın sırtı için kilim yapılırdı. Kızın eşinin evine götürdüğü en büyük çeyiz bunlardı. Bunları her gelin getiremiyordu, getirebilen de zengin evin kızı olduğu belli olurdu. Eskiden çeyiz, yün çoraplar, yazmalar ve hurçlardan olurdu” (Xatun).

Gelinin ailesinin ekonomik anlamda gücünü gözler önüne sermede bir araç olarak da görülen çeyiz, aynı zamanda erkek evindeki itibarını da sağlamaktadır. Kadının kendi eliyle dokuduğu kilimler, hurçlar, çoraplar yazmalar çeyizin önemli parçalarıdır. Çeyizinde kilim götüren kadın zengin aileden, hamarat ve becerikli olarak görülür. Çeyiz bölgelere göre içerik ve biçimleri bakımından değişse de işlevi ve toplumsal rolü her kültürde hemen hemen aynıdır.

Kademoğlu’da kızların çeyiz hazırlamaya küçük yaşta başladığını aktarır. Kendisi çeyiz hazırlamanın büyük bir emek ve sanat ürünü olduğunu, çeyizin mendilden çevreye, peşkirden havluya, oyadan halıya, yastık örtüsünden kilime kadar onlarca dokumadan oluştuğunu belirtir. Bu anlamda Anadolu çeyizini düzmek dünyanın en dallı budaklı ve birbirinden farklı becerileri gerektiren bir mesleğidir (Demir 135). Kadın merkezli çeyiz ekonomisi, kadını üretken bir duruma getiriyor.

Çeyiz bir aktarma biçimi olarak geçmişi geleceğe bağlayan köprü işlevini görür. Ve bir miras üzerine inşa edilir. Çeyiz ebeden neneden kalanları yok olmaktan kurtarma, var olanı koruma potansiyeli taşır içerisinde.

Çeyiz kızın ve ailesinin itibarıdır ve onurudur. Kızın erkek evine ne kadar çok çeyiz

götürürse itibarı da o anlamda yükselir.

Evde üretilen çeyizler sandıklarda biriktirilir. Birer hazine gibi kilitlerle korunmaktaydı. Sandık da tıpkı başlık, çeyiz gibi ailenin itibarını, gücünü gösteren bir araca dönüşmekteydi. Sandıkların özel ve değerli ağaçlardan kabartma biçiminde işçilikle yapılmış olması, onun evin en önemli köşesinde saklı bir mabet gibi itina ile saklanması sebebidir.

“Sandığın üzerine oturulurdu. Sandık para alınmayana kadar verilmezdi. Kızın sandığına çocuklar otururdu, erkek evi derdi ki: Bu çocuklar karınca gibi üşüşmüşler sandığın üzerine, hangi birine para vereyim? Dağıtmaya çalışırdı. Sonra kapı arkasını tutma vardı, yine para alınmadan açılmazdı kapı da” (Berivan).

Resim 3. Xatun'un sandığı

Resim 4. Gogerçin'in sandığı

Sandıklar gelinin evden çıkarılması ardı sıra alınıp götürülecek en değerli parçadır,

bir nevi hazinedir. Bu hazinenin evden çıkarılması ufak bir bedel ödenerek ancak evden alınabilir.

“Ufak bir sandığım var ama içinde bir şey yok. Şekerleme var getirsinler açayım. Eski sandığımı Remo'ya verdim. Boynumdaki anahtar sandığımın. Kutum diyor, gülerek para mı var sandığımda sanki” (Gülistan)

Gülistan'ın, küçük, yeşil kutu sandığı onun için değerlidir. Değerli olduğunu boynuna astığı açma kilidinden anlıyoruz. Sandığın önemi, içinde olanla ölçülmez kadının zihninde, fakat kadın para gibi değerler olduğunda, sandığın değerli olacağını düşünür, ama bu düşünüş kendisinin değil çevresinin fikridir.

Resim 5. Gogerçin'in sandığı

Gogerçin, dışı işlenmiş, içi kırmızı astar ile kaplı sandığını açtı ve sandıkta olması gerekenler yoktu. Genç iken sandığa konulmanın yerine onun için daha değerli olan bir şey vardı: kimliği. Kadının görünmeyen, yok sayılan bedeni ve kimliği; sandıkta korunmak zorunda olan, üzerinde titrenilen önemli hazineye dönüşmüş gibiydi. Kadın bu anlamda sandıkta saklaması gerekenin aslında kendisi olduğunu, yok sayılan kimliği olduğunu, gözümüze sokarak gösterdi. Bu benim için çok anlamlıydı.

Sonuç olarak, birçok toplumda kültürel öneme sahip, sandık ve çeyiz hem gelinin

varlığının temsili, hem de içindeki çeyizin değeri açısından önemli bir simgedir. Kadının varlığını bu yönde etkilemesi nedeniyle kadın için özsel bir önemi bulunmaktadır. Kadın da sandık gibidir, sessiz, saklanan, gizleriyle beraber kuytularda üstüne örtü atılan ve içinde hazine değerinde şeyleri saklayan...

2.7. KIZ KAÇIRMA YA DA KAÇIRILMA İLE GELEN TATLI ANLAŞMA

Van ili, gelenek, görenek, töre ve din gibi toplumsal ve ahlâki bazı değerlerin güçlü olduğu, iç ve dış göçler, ataerkil aile yapısı, çok eşlilik, erken yaşta evlendirilme gibi toplumsal sorunların olduğu bir ildir. Aileler kızların küçük yaşta evlenmelerini doğru kabul eden bir kültürel geleneğe sahiptir (İlhan Tunç, S 259). Yörede evlilik biçimleri çeşitli olmakla beraber kaçarak ya da kaçırılarak yapılan evlilik biçimleri de vardır. Türkiye, Aile Araştırması 2006 verilerine göre kaçarak evlenenlerin oranı %6, “kendi kararım, ailemin dışında” evlendim diyenlerin oranı ise %1’dir.

Genel anlamı ile kız kaçırma ister tek tarafın isterse iki tarafında rızası bulunsun veya bulunmasın, evlenme ve dolayısıyla bir yuva kurmak amacı ile meydana gelen bir toplumsal olay ve evlenme şekli olarak kabul görür. Bu tür evlilikler genel itibari ile karar verici erkektir ve patriyarkal toplumlarda çok görülür. Bunda öncelikle ekonomik nedenler, ailede geçimsizlik, kızın sevdiğinden başka birine verilmesi, beşik kurtmesi durumu, sevdiğinden nikâhsız gebe kalması, kızın pek çok talibinin bulunması gibi birçok etken rol alır.

Göçebe Türklerde yiğitlik ve güç, aslî bir değerdir. Kız kaçırma ise erkek tarafı için bu değeri kanıtlayan bir fırsattır. Yalnız, kaçırma yoluyla evlenmelerde kız, beraberinde çeyiz getiremez. Kızın ailesi kaçan kıza çeyiz vermez. Bu bakımdan erkeğin

ailesi şanssızdır. Bir kızın ya da kadının istek ve onayı olmadan bekâr ya da bir dul erkek tarafından zorla ya da çeşitli hîle yollarına başvurulularak, kaldırılarak götürülmesidir. Kız kaçırmadan söz edilirken daha çok bu kavram anlaşılır. Burada dikkati çeken nokta, kızın zorla kaçırılmasıdır. Nedenleri birkaç noktada toplayabiliriz: Ekonomik, toplumsal ve biyolojik grupta oluşan nedenleri ayrı ayrı ele alabiliriz.

“Benim ablamın kızı vardı, başkası zorla kaçırdı, Hacı Mustafa kaçırdı. Ondan koyun, kız, silah aldılar. Karısının üstüne kaçırdı, ablamın kızı çok güzeldi, zorla kaçırdı. Diğer kayınımında oradaydı onu cezaevine götürdüler o zaman, silahları vardı ondan tutmuşlardı, sonra anlaştılar” (Hazel).

Hazel’in kızkardeşinin kızının kaçırılma olayı, zorlama, güzellik imgesi ve çoklu evlenme kavramlarını barındıran bir olguya dönüşmüştür. Ayrıca kaçırılan kişinin adının başında bulunan “Hacı” sıfatı ironik bir biçim alır veya “İslam’da çoklu evlilik mübahtır”a da götürülebilir. Ama “İslam’da zorlama yoktur” dan yola çıkılırsa ironi olması açıktır. Anlaşmanın temel öznesi “kadın”dır. Diğer anlaşma hediyeleri sırasıyla koyun, para, silahtır. Kadının anlaşmada karşı tarafa verilmesi, kadının meta değeri olarak görülmesi ve nesneleşmesi üzerinden görülebilir.

...armağan ideolojisi bu toplumsal dünyanın her yerine sinmiş olduğundan, kişiler ile kişilerin ürettiği ve armağan olarak verdiği “şeyler” arasında kesin bir ayırım çizgisi bulunmaz (James, 212). Bu bir kadın da olabilir. Kadının kaçırılmasında etken olan “güzel” olma her toplumda erkek tarafından beğenilme, ilgi odağında olmanın anlamını taşımaktadır. Güzellik kavramını kadının kaçırılmasına kılıf olarak kullanmak, ancak ataerkil bir toplumun erkek çıkarına uygun davranma biçimi olarak okunabilir.

“Bir kız kaçtı kaynımın evine. Fevzi’nin evinde bir kız kaçtı. Kızları istediklerine vermiyorlardı onlar da kaçtılar. Sonra anlaştılar mı? Qelen (Kalın) verdiler, para verdiler, kadın da verdiler. Karşılığında silah da verdiler öyle anlaştılar” (Fatma).

Görüldüğü gibi her kız kaçması veya kaçırılması durumunda bu olgudan eril

zihniyet bir menfaat elde etmektedir. Yani kadın alınabilir, satılabilir, araçsallaştırılabilir.

Rodney Needham'ın “Asimetrik Değiş tokuş” adını verdiği bir sistemde evlilik çemberinden bahsetmektedir. Uygulamada böyle sistemdeki bazı kimselerin sadece kendilerinden aşağı olanlara kız vermeleri ve basamakların böylece aşağı doğru gitmesi nedeniyle üstün konuma geldikleri görülür. Bu tür evliliklerde karşılık olarak verilen yüklü bir başlık parası sayesinde hiyerarşi sürdürülür (James, 206).

“Evet, vardı benim eşimin kız kardeşi Serayi. Önce evlenmiş ve oradan kaçmış başka adama, zulüm görmüş o evde. Serayi ve ilk eşi yatarlarken görümcesi ve kaynanası onlar yatarken yataklarına bakarlar mı. Ne yapıyorlar diye. Başka bir kızda bir erkekten hamile kalmış kaçmış, ama karşılığında bir kız vermişler” (Zeliha).

Serayi'nin kaçma hikâyesinde zulmü baş aktör olarak görmekteyiz. Kötü davranma sadece evin erkeğinden değil onu odasında teşhir eden hemcinsleri kadınlardan da geldiğini görmek kadının kıskanıldığını, ya da diğer kadınların bastırılmış arzularını dışarıya aktarmanın bir yolu olarak gösterdikleri gerçeğini anlatabilir. “Gönülsüz aşk ya karın ağrıtır ya baş” kız kaçırılarda olası sorunların varlığı bildirilmektedir.

“Baldızımın (görümcesi yani) kızı nişanlı iken kaçtı. O kardeşimle kaçtı, sonrada Elmas gece kardeşimle kaçtı, başkasına nişanlı olduğu halde. Sonra millet girdi araya anlaşma sağlandı. Yerine bacımı o adama verdiler öyle anlaştılar” (Kevok).

Nişanlı iken kaçma olgusunda, kadın istemediği biriyle evlenmek yerine sevdiği bir adama, ölümü göze alarak kaçır. Çünkü bu kadının ailesinin ve nişanlısının onurlarını çiğnediği bir duruma denk gelir. Onur ve itibar bu anlamda zedelendiğinde, kültürel kodlar içinde aileler onurlarını “kızı öldürmekle” tekrar kazanabilir olduğuna inanır.

Kız kaçtıktan sonra bazen ailelerin anlaştığı olduğu gibi, bazen de aileler anlaşamamakta, hatta durum ölümlere varan noktalara taşınabilmektedir. Erkek tarafının düğün yapmaya maddi gücünün yetmemesi, ya da kız tarafının mutlaka düğün ve

beraberinde tam bir çeyiz takımı istemeleri kız kaçırımlarının önünü açmaktadır. Bu tür kız kaçırımlar beraberinde çeyiz yükümlülüğünü ve düğün masraflarını ortadan kaldırmakta ya da hafifletmektedir (Gönen,49).

“ Ben gittim Köşke gelin olarak, iki yıl sonra kaçtım. Ben biliyordum, büyüdüm aklım başıma geldi sonra kaçtım. Babam ve annem dediler ki: Seni öldürseler de öldürsünler, sen o evin malısın. Hiç karışmadılar sonrasında kaçtım. O adam bize geliyordu. Dağa ot toplamaya çıktım, o da geldi, beni öptü. O da beni orada kaçırdı. O adam bana iyiydi. Yok, edemiyorlardı çünkü başlık aldılar ne yapacaklar. -Torunlar nenemiz genç iken çok ceviz kırmış, diyor ve gülüyorlar.- Miho beni ota götürdü ve bana dedi ki: Hadi seni kaçırayım. Ben de evet, dedim. Önceden bilgisi vardı benden, aramızı komşular yapmıştı” (Gülistan).

Duru'nun araştırmasına göre : kaçma davranışında; çoklu faktörler, doyurulmamış ihtiyaçlar ve dürtüsel eğilimleri üç ana tema olarak öne çıkarmaktadır. Analiz sonuçları katılımcıların evden kaçma nedenleri açısından farklılaştıklarını, çoğu katılımcının aileleriyle yoğun çatışmalar yaşadıklarını, duygusal ve sosyal gereksinimlerini yeterince karşılayamadıklarını, olumsuz benlik algısı geliştirdiklerini, düşük benlik değerine sahip olduklarını ve kendilerini ailelerinin anlamlı bir parçası olarak algılamadıklarını, ailelerin çoğunda iletişimsizliğin ortak tema olduğunu, dürtüsel eğilimlere sahip olduklarını, kaçma sonrasında yoğun hayal kırıklıkları yaşadıklarını ve kaçmayla ilgili beklentilerinin karşılanmadığını göstermektedir (Duru,2014: 41).

Kaçırılan kızlara esas olarak düğün yapılmaz. Kaçan ya da kaçırılan kız “defolu mal”a benzetilir ve değer verilmez. Her seferinde kaçma durumu yüzüne söylenerek toplumda utandırılır, hor görülür. Düğün kızın “yüz akı”yla gelin geldiğine karşılık gelir. Konu itibariyle kaçma ile ilgili söylemlerde, zorla kaçırma, isteyerek kaçma, nişanlı iken kaçma biçimleriyle karşılaştık. Burada üzerinde durmamız gereken zorla kaçırmada mesele kadın bedenine erkeğin sahip olması durumudur. Kadının ekonomik bir nesne olarak görülmesidir; arzu, istek ve hislerinin önemsizliğidir. Kadının toplumsal cinsiyet kategorisinde dışlanan, aşağı görülen, yok sayılan bedeni üzerinde tahaküm kurulan olması

onun bu denli insanlık dışı muamelelere maruz kalması anlamına gelir. Öncelikle kadının toplumda sadece insan olarak görülmesi durumunda ve patriyarkinin kırılarak eşitlik zemininde, insan hak ve özgürlükleri temelinde dönüşüm yaşanabilir. Kadının bedeni erkeğin kazanç sağlayacağı bir meta değildir.

2.8. YENİ EVLENEN ÇİFTİN GENİŞ AİLEDEN AYRILMASI

Kırsal yaşamda tarımsal faaliyetlerin çokluğu, ekonomik gerekçeler, gelenekler, ailenin baba soyuna dayanması gibi faktörler geleneksel toplum yapısında yeni evlenen gençlerin aileler ile beraber yaşama zorunluluğu doğurmuştur. Her ne kadar kentlere göçlerle beraber bu geniş ailede yaşama biçimi değişime uğramış olsada yine de bazı bölgelerde devam etmektedir. Eskiye göre uzun yıllar sürmesede evliliğin ilk birkaç yılı geniş aile çatısı altında kalmaya devam edilir. Temelde geniş aile ekonomik topluluktur. Aile reisinin sahip olduğu toprak üzerinde çalışılır, üretim ve tüketim ortaklığı vardır. Birincil ilişkiler egemendir ve dayanışma oldukça kuvvetlidir (Kocacık, 1999: 44).

Aynı çatı altında birden çok evli çiftin yaşadığı bu aile yapısında babanın egemenliği ve babanın soy çizgisinde genişleme görülür. Bu nedenle aile ile birlikte yaşayanlar genellikle babanın akrabalarıdır (Kongar,1985:430). Fatma'nın anlattığı gibi büyük ailede yaşayan birey sayısı oldukça fazladır.

“Evimizde, çocukluğumuzda babam evlenmiş ayrılmış. Beraber yaşamamışlar. Ama biz birlikteydik. Ben, oğlum, diğer tüm 50 kişilik nüfus beraberdik. Git benim evimde bir sürü yatağım yorganım var, tüm çocuklar evde idi, onların hepsini ayırdım” (Fatma).

“Üç yıl kaldım, Dilber oğlunu evlendirdi, Saadet ile Zeliş vardı evde Dilber kavga etti. Sonra ayrıldılar, evde kaynanamla ben kaldım. Ben çok geç ayrıldım evden” (Naciye).

Naciye'nin bize anlattığı bir evde iki üç elti, kaynana, kayınbaba, görümceler, kayınlar ve ailenin dedesi, ninesi olmak üzere dört hatta beş ailenin beraber yaşadıkları gerçeğidir.

Birden fazla aile demek, birlik beraberlik güç anlamı taşır. Bazen gücün büyükte toplanmış olması ailenin küçük erkeğini rahatsız eder. Çünkü çalışma hep beraber olmasına rağmen, ekonomik gelirin bir kişide toplanmış olması ailede rahatsızlık yaratır. Ve ailede kadın doğum oranlarının artarak devam etmesi evde çocukların çokluğu tatsızlıklara, anlaşmazlıklara neden olur.

Esasında sorun “çocuklar kavga etti” sorunu değil, diğer ailenin kendi ekonomik bağımsızlığını kazanma isteğidir. Ve bir çatırdama olacaksa bu direkt söylenmez, çocuk kavgaları gerekçelendirilerek ayrılmada sebep olarak ortaya sunulur. Çünkü evli erkek çocuk babanın sözünden çıkamaz ve babaya karşı gelecek davranışlarda ve söylemlerde bulunamazlar. Bu nedenle ayrılığın fitili başka nedenler kullanılarak ateşlenir.

“Sonraki zaman diğer kardeşlerim bizleri annemin yanına vermediler. Annem evlendi ama bizden ayrı değildi, sadece evi ayırdı” (Hazal).

Konumuzla ilgili olmamakla beraber yörede levirate evlenmede azımsanmayacak kadar çoktur. Hazal'ın babası ölünce annesinin ev içinde diğer kayınla evlendirilerek evden çıkması önlenmiştir. Levirat evlenme, dul kadının, ölen kocasının kardeşiyle evlenmesi geleneğidir (Tezcan, 364).

“İki, üç yıl sonra evden ayrıldım. Yanıma kaynanam yani teyzem geldi, çünkü diğer gelin almadı kaynanamı yanına. Görümcelerim kayınlarımda vardı, Sait, Ayşen, Sedo, Doğan, Siti, Şükran, Aynur, Goge, Kıymet vardı. Saniye'nin çocukları vardı hepimiz aynı evdeydik. Sonra evden ayırdılar bizi” (Zeliha).

Büyük ailede zamanla normların zayıflaması, ekonomik yetkinlik, ayrılma nedeni sayılır. Bu çözülüş sonrasında evin büyükleri yani yaşlıları kimde kalacak gerginliği yaşarlar. Zeliha'nın anlattığı gibi. Yaşlılara akraba içinden alınan gelin bakmak zorunda kalır. Akrabalık bu anlamda yaşlı kaynanaya kayın babaya bakma zorunluluğu, bakım

üstlenilmezse toplulukta ayıplanma nedeni olarak görülür.

“Eltim kocası, çocukları ve diğer eltim vardı ne kaynana ne kayınpeder gördüm. Sonra ayrıldık evden. Çocuğuma hamileydim, ayrıldım o evden. Pet’te (köyü) iken kayınım bizi ayırdı evden” (Gogerçin).

Yörede, çiftlerin evden ayrılabilmesi için evin içinde en az birkaç yıl kalmasından ve birkaç çocuk sahibi olmasından sonra olabilir, fakat Gogerçin’in ayrıldığında ilk çocuğuna hamile olduğunu anlatmaktadır. Erken evden ayrılmada aile birliğini sağlayan toprak sahibi bir babanın olmayışı etkindir. Baba varlığının yokluğu ailesel çözülme ve bireyselleşmeyi de beraberinde getirmektedir.

“Dedem nenem, annem, babam, amcalarım, onların eşleri ve biz çocuklar. Bu beraberlik iyi kötü yürütülürdü, ta ki hepsi ayrılana kadar. Bir tencere yağ, birkaç kap kacak, bir çuval un ve bir inek verip bizi evden ayırdılar. Babamın evine gittim, babam zengin, devletli idi ama ben gururumdan kocamın itibarı önemlidir onlardan bir şey istemedim” (Tevrat).

Tevrat, geniş aile içinde uzun süren birliktelik sonrası, kendi ailesi de genişleyince kayınpeder tarafından verilen ekonomik katkıyı alarak evden ayrıldıklarını söylemektedir. Dikkatimizi yoğunlaştırmamız gereken diğer bir nokta da kadının kocasının itibarına leke sürdürmeme becerisini kullanmasıdır. Çünkü kadın “aç da susuz da” kalsa çıktığı evden maddi bir şey istemez. Çünkü erkeğin onuru, kadının onuruyla bir tutulur yörede.

Toparlayacak olursak kır ailesinin yaşam biçiminin geniş aile olarak sürmesinin sebebi ataerkil aile yapısı, ekonomik bağıllık, tarımsal faaliyetler gibi etmenlere dayanır. Evde yaşayan çiftler belli süre geçtikten sonra ekonomik yetkinliği ele alma durumu, çocukların çoğalması ve normların zayıflaması durumlarında evden ayrılmaktadırlar. Kadın her şeye rağmen kocasının onurunun koruyucusudur. Birlikte yaşam içinde yine yük kadınların sırtına verilmekle beraber çocuk bakımı, evin işleri ve yaşlı bakımı da kadına verilen görevler arasında yer alır.

2.9. EŞ İLE İLİŞKİLER

Evlilik kişiler arası ilişkilerde önemli bir yere sahiptir. Evlilik, iki ayrı kişinin farklı özelliklerinin olmasına karşı ortak noktalarda uyuşabilme anlaşabilmeyi içerir. Eşlerin birbiri ile anlaşması, istenen, takdir edilen bir şeydir ama eşler arası uyum ancak uygun bir evlilikle başlar, birlikte yaşamakla ve çocukların doğumuyla gelişir (Heritier vd.71).Sevgi evlilikte kişiler arası duygular düzleminde en önemli olanıdır. Bu duyguyu Fatma, eşinin kendisini çok sevdiğini vurgulayarak, birbirinden hiç ayrılmadıklarını anlatarak açıklıyor.

“Beni çok severdi ben de onu çok severdim. Bensiz günü gün değildi” (Fatma).

Burada eşe bağlanma geliştirilmiştir, özellikle yaşın ilerlemesiyle bu duygu dahada güçlenir. İnsanlar için en önemli olan his, başkalarıyla güçlü duygusal bağlar kurma eğiliminde olmalarıdır.

“İyi idi, kaynanam iyiydi bana. Kocam bana iyiydi” (Naciye).

Naciyenin eşi ile iyi ilişki içinde olması kaynanası ile iyi olmasına bağlı gibidir. Koca karısının annesine iyi davrandığını, sözünden çıkmadığını biliyor ise o da eşine iyi davranır. İki kadın arasındaki hiyerarşik ilişki, eşi ile iletişimde erkeğin davranış biçimini belirler. Yani yine kadının evdeki durumu kaynana ile iyi ilişkiler geliştirmesiyle iyi bir yere yükselir ya da tersi yaşanır.

“Seviyordum, iyidirler, hoşurlar, çocuklarım olmadığı halde benimle kalmaya devam etti. Beni sevdiği için elbette. Çok seviyor beni. Hiçbir gün beni kırmadı, bazı Kürtler, bazı erkekler, kadınlara söver, döver, o asla böyle bir şey yapmadı. Ne anama ne babama küfür etmezdi” (Hazel)

Hazel’in eşi ile ilişkisi sevgi üzerine temellenmiştir. Ve toplum içinde çocuksuz oluşu onun eksik oluşu ile karşılık bulduğundan, kadında kendisinin “terk edilebilir” olabilme düşüncesi gelişmiştir. Fakat erkeğin kadını bu anlamda topluma karşı korumuş

olması, kadında erkeğe karşı sevgi, şefkat geliştirmesine neden olmuştur. Eş ile sakin bir ilişki sürdürebilmenin gereği kadının itaatkâr olması ile ölçülür. Zeliha'nın dediği gibi erkek ne derse kadın itiraz etmemelidir, itaat varsa sorun yoktur.

“Eşim çok iyi insandır ve sever beni, o dünyanın en sakin adamı, en iyi eşi, o ne derse ‘evet’ derdim hiç karşı çıkmazdım. Gelinlerim bir şey eksik olsa, hemen kocalarına bağırp çağırırlar” (Zeliha).

Ayrıca Zeliha kendi kuşağı ile yeni kuşak arası kadınların erkeğe karşı davranışlarını da değerlendirmektedir. Yeni gelinler itiraz etmektedirler eşlerine. Şimdiki zamanda yeni gelinlerin isteklerini erkeğe karşı dillendirmiş olmalarını adeta kınamaktadır. Çünkü ona öğretilen toplumsal normlar kocaya itaat etmeyi öğütler.

“Kocam beni sevmiyordu, başkasını seviyordu. Benimle 5 yıl hiç konuşmadı” (Tevrat).

Görücü usulü ile zorla evlendirilen erkek ve kadında eşlere karşı sevgi ve benzeri duygular olmadığından ev yaşamı içinde iki eş adeta birbirlerine yabancı gibi davranmaktadırlar. Bu tarz iletişimsizlik ilişkiyi ciddi biçimde zedelemektedir ve yansıması ev içinde kavga huzursuzluk olabilmektedir.

“Benim ilk eşimin adı Bilal idi o öldü (sıkıti) yani ‘geberdi’ diyor. Ben bu kocamla evlendim. Ben Bilal’in yanında hayat yaşamadım, kaçtım geldim” (Gülistan).

Gülistanın ilk eşi ile ilişkilerinin şiddet ve baskı içerdiğini yaşam deneyimlerinden biliyoruz. Eski kocasına fazlasıyla öfkeli oluşunu ona karşı kullandığı “geberdi” sözünden çıkarmaktayız. Ve sevgisiz ilgisiz ve şiddet yüklü geçirdiği yılların, belleğinde hala taze ve silinmez bir iz biçiminde durmaktadır. Kötü yaşamın içinden kaçarak kurtuluşa erişmesi cesareti güçlü kılan bir özelliğinden dolayı olduğunu söyleyebiliriz. Xatun ise bize iki eşin etkili iletişim kurabilmesinin yolunu küçük bir anekdotla anlatıyor. Öfke, durumunda eşlerin nasıl davranması gerektiğinin altını çiziyor.

“Kim Şimdi iki küpü bir torbaya koysa, iki kp birbirine değdiğinde ikisi de kırılır. Ama sen küpü heban ile koyarsan çuvala ne kadar değse de ne kırılır ne bozulur. Heban yumuşaktır, biriniz kp (fke) biriniz heban (Yumuşak uval) olursanız bir Şey olmaz, ama ikinizde kp olsanız imkânı yok mutlaka biri kırılacak” (Xatun).

EŐlerarası ilişkiler sevgi, uyum ile beraber, geleneksel roller çerçevesinde belirlenmektedir. EŞi ile küçük yaşta evlenmiş ve uzun süren evlilik kurumu içinde kalmış kadın için eşinin kendinden başka hiç kimseden yardım alamayan hatta yaŐayamayan bir erkek algısını yaŐatır düşüncelerinde ve bu bağımlılık durumunu sevgi üzerinden okumaktadır. Çoğu çiftin iliŐkisinde diğer bir kadın olan anne yani kayınvalide önemli bir etkindir, gelin her daim ona ve eşine itaat etmek zorundadır bu itaat onu eşi ile iliŐkisinde önemli derecede rahatlık sağlar. Sevginin olmadığı baskı ve Őiddetin çok olduğu evliliklerde bazen kadın evden kaçmayı çare olarak görebilmektedir. Diğer bir uyum mekanizması da “fkenin karşısında uysal yumuşak olun” mottosuyla karşımıza gelmektedir. Kısacası, evlilikte eşler arası ilişkide yine pasif edilgen, uyuma zorlanan, boyun eğmesi mecbur görülen taraf yine kadın olmaktadır.

2.10. ASKERE GİDEN EŞİN GERİDE BIRAKTIĞI

Geleneksel aile yapısı içinde geniş ailelerde askere gitmeden evvel erkek çocukları evlendirilir, bu durum erkeğin askere gideceği zamana kadar eşinin bir iki doğum yapmış olduğu zamana denk düşer. Erkek ekonomik olarak hala babasına bağımlıdır, öyleki askerlik zamanı geldiğinde asker ocağına giden erkeğin eşi ne tezattır ki baba ocağında kalmaya devam eder. Ama bu kalıŐ zamanında kadın yani yeni gelin evde adeta sığıntı veya bir besleme gibi görülür. EŞi varken itibarı olan kadın eşi gittikten sonra bu özelliğini birdenbire kaybeder. Dolayısı ile duygusal bir kŐn yanında aynı zamanda fiziksel bir

baskıyada maruz kalır. Zeliha ve Kevok görüşmelerimizde bize bu durumu şöyle anlatmışlardır;

“Eşim askere gittiğinde bir çocuğum vardı, bana kimse bakmadı ve evden ayırdılar bizi” (Zeliha).

Zeliha'nın bakılmama durumu ve ayrılmaya mecbur bırakılmış olmaları, hem gelinin öteki oluşunu hem de evde bir erkeğin ekonomik anlamda bir değer taşıdığını ve askere gidişle bu ekonomik değer bir anlamda katkısızlığına karşılık geldiğini gösterir. Bir anlamda maddi kayıp vardır.

“Üvey annesi onları tandırlığa koydu ayırdı yani. Geline çocuk askerde iken ekmek yemek vermezdi, bizler onlara acırdık ekmek ya da diğer yiyecekleri tandırlığın bacasından atardık gelin kıza” (Zeliha).

Askere giden eşin evden biri olarak görülmemesi onun dışlanması, fiziksel ihtiyaçlarının karşılanmaması ile kötü davranılması ile kendini göstermektedir. Gelin -eşi giden- sonra zaten “el kızı” olan sıfatı daha da keskinleşerek “öteki kadın” sınırına taşar. Evin kızı olamaması durumu onu evin dışına yani tandırlığa atılmasını gerektirir ve hatta aç susuz bırakılmasını da. Bu yaşanmış deneyiminde bu kadar kötülük gerektiren durum her gelin için bu denli katı değildir elbette. Burada kayınvalidenin üvey oluşu da bu dışlanmanın daha sert yaşatılmış olmasına kanat getirmemize sebep olabiliyor.

“Eşim asker gittiğinde kayınvalidem kendi çocuklarına kıyafet alırdı. Bana almazdı, fakir de değildi. Ben hamileydim karnımda epey çıkmıştı. Annem geldi gördü beni eve götürdü ve kıyafet aldı bana. Herkese, evli kızlarına bile alırdı bana almazdı” (Kevok).

Kevok, adeta evde bir besleme muamelesi görmüş gibidir. Ferhunde Özbay “Evlerde Ev kızları-Cariyeler, Evlatlıklar, Gelinler” (2012) makalesinde ev içindeki gelinlere “el kızı” denildiğinden söz eder. Ona göre el kızı-ev kızı karşıtlığında, ötekiler, yani el kızları, evin kızı olma uğruna ve bu süreç içinde, sömürülürler ya da sömürüye açtırlar (Özbay ,2012,s; 3). El kızı diye anılan gelinin marjinal statüsü, onun hizmetçiye,

halayığa, beslemeye benzetilmesi ile anlatılır. Bu konu ile ilgi çokça atasözü, değinme vardır.

Tekeli bir yazısında böyle bir halk deyişinden bahsetmektedir: kız idim sultan idim, nişanlandım han oldum, gelin oldum kul oldum, ayaklara çul oldum (Özbay: 2012, 10).

Askere giden eşin geride bıraktığı toplumsal normlar içinde, o aileye kimliğini yaşamını geride bırakarak gelen, aileye kendini eklemlmek için oldukça fazla çaba harcayan, hem emeği hem cinselliği sömürülen kadındır. Sırf o aileye kan bağı ile bağlı olmadığı için içeri alınmaz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÖRMEZDEN GELİNER BÜYÜK EMEK, DEĞERSİZLİK Mİ DEMEK?

3.1. YETENEK VE BECERİ ÜZERİNDEN EMEK

“Para verilmeden alınanların gözden çıkarılması kolaydır”

Sen ve Grown, kadınları “yaşamak ve geçinmek için zorunlu olan gereksinimler”i karşılayan, “insan refahının menajerleri” olarak tanımlamışlardır (Mellor,1993: 221). Ataerkilliğin kadın emeğini saklaması ve saklayarak değersizleştirilmesi, kadınların kötü ve görelî kötü koşullarda çalışmaya mahkûm edilişlerinin anahtarıdır ayrıca, toplumsal cinsiyet rejimlerinin ana unsuru kadınların baskı altına alınmasıdır. Ataerkillik, kadınların bedenlerinin ve bedenlerinden ayrı düşünmeyeceğimiz emeklerinin saklanması ve görünmezleştirilmesine dayanan ve bu şekilde yeniden üretilen bir toplumsal yapıdır (Onur, Dedeoğlu, 221).

Özellikle ev ve aileye tam bağımlı olarak yaşamakta olan kadın özel hayata kapatılarak, kamusal alandan bilerek uzaklaştırılmıştır. Evi geçindirme, yani ekonomik rolü erkek üstlenirken kadın bu rol için uygun olmayı sergilemektedir. Bu durum kadında yabancılaşmaya neden olur. Marksist feminist teorisyenlerden Foreman, kadınların duygusal hayatın bekçileri yapılarak eve kapatılmalarının “kadınlığa” içkin bir yabancılaştırıcı toplumsal cinsiyet yapısı oluşturduğunu savunur. Foreman gibi, diğerk Marksist feministler de eviçi alanı kadınlar için başlı başına yabancılaştırıcı olarak görmüşlerdir. Özellikle ev işinin gerçekte yabancılaşmış emek olduğunu savunmuşlardır. Çünkü bir toplumda emeğin cinsel işbölümü özellikle kadınlar için yaratıcı olmayan ve

soyutlayıcı iş örgütlenmesi demektir (Donovan, 2015:155).

Aile yanında evde bakım büyük oranda kadınların bu sorumluluğu üstlenmesi anlamı taşıdığından, cinsiyetçi işbölümü yeniden üreterek ataerkil toplum yapısını güçlendirmektedir (Onur, Dedeoğlu,201).Türkiye toplumunda var olan geleneksel algıdan aldığı güçle muhafazakâr söylem, konuyu güçlü aile vurgusu içine sıkıştırarak görünmezleştirmektedir (Onur, Dedeoğlu 205). Araştırmamızda önemli yer tutan konu kadınların kendilerini anlattıkları her cümlede emeğe dair yaşayışların çokluğudur. Fatma, Naciye, Kevok, Hazal ve diğer kadınların geleneksel aile içindeki görünmez emeklerinin ne denli büyük gelir kaynağı olduğunu anlatımlarından çıkarmaktayız.

“Sonra yaylaya taşydık evimizi ve orada 150 teneke yağ yaptım üç ayda. Eşim onu vapurla götürdü Tatvan’da sattı. Bize bir araba satın aldı, getirdi. Yağ ve peynir hariç tabi ki.15 tanede kilim sattı, benim yaptığım.O işin arasında, bu işi de yapardım, kış boyu 4-5 kilim yapardık, biz öyle yaptık.Eskiden biçer yoktu, buğdayı das (orak) ile turpan ile, el ile toplardık.Yine de çalışıyorum” (Fatma).

“Biz eskiden ayranı, elimizle sırsım (tahta, ayran çalkalama aracı) ile yapardık. Sonra makine ile yaptık. Üç kova süt sağardı elim her gün. Biz (beze) grık, kırdanek (merdane) yapardık. Fatma ve Saadet pişirirdi. Haftada üç kez ekmek pişiriyoruz” (Naciye).

Bu hizmetleri iş olarak yapmıyor, daha doğusu biz bu hizmetleri iş olarak algılamıyoruz; bu hizmetleri “kadının doğası” olarak algılıyoruz. Emek olmayan çabalar da karşılık gerektiren ve değer yaratacak şeyler olarak düşünülmezler; o yüzden analar cefakâr, vefakâr ve çilelidirler ve hane içindeki bakım karşılıksızdır. Yani kadınlık rolünün altına saklanan emek değersizleşir ve karşılıksızlaşır. Ve bilinçli saklama ve saklayarak değersizleştirme ile ataerkil kültürde kadınlar uysal ev işçileri haline gelirler ve var olan eşitsiz düzen hane içinde devam ettirilir (Dedeoğlu, Yaman, 222 -224). Ataerkillik kadının emeğini ve eylemlerini de iş vasfından çıkartarak kadınsılaştırıyor. Dolayısıyla ataerkillikte kadının emeği saklanıyor ve değersizleştiriliyor. Emek değersizleşince emeğin sonucu

değersizleşiyor ve “katkı” görünümünü alıyor (Atasü-Topcuoğlu, 46).

Ataerkiil kültürde, kadınlığa atfedilen anlamlardan şefkat, yumuşaklık, tahammül ve cefakârlık gibi özellikler bakımın kalitesini arttırma, sürekliliğini sağlama ve maliyetini düşürme açısından işlevseldir (Dedeoğlu, Yaman 227).

“Ben çok yetenekli becerikli bir kızdım. Kayın pederim gelmiş beni görmüş koyunların içinde çalışırken falan beni çok beğenmiş, ‘bu kız bir yetişkin gibi çalışkan’ demiş. ‘Tevrat’ın kızıdır yeterlidir’ diyorlardı benim için. Tevrat nasıl becerikli akıllı ise, kızı da öyledir, dediler bu da yeter” (Fatma).

“Bazen koyun sağardım bazen sağmazdım. Eltim vardı o becerikliydi, kilim yapardı, kaynanamla o sağarlardı.3 kova süt sağardı eltim her gün” (Naciye).

“Ben de çalışkan bir kadındım, o yana bu yana hareket eder, çalışırdım. Her şey elimden gelirdi, yapardım, becerikliydim. Ben aşçıyım. Benim yaptığım yemeği kimse yapamaz” (Hazal).

Kadınlar yeteneklerinin, becerilerinin ve güzelliklerinin farkında olarak yetişmişler. Bu becerikli oluş ve öğrenmiş olma hali onları evlenilecek kadın değeri biçiminde ön sıraya koymaktadır. Ne de olsa kadın gittiği evde emeği üretecek, ürün elde edecek yeteneğe sahip olmalıdır. Yeteneklerinin genlerle taşınmış olması da kadın için bir ayrıcalıktır. Yani “anasına bak kızını al” söylemi. Bu bağlamda kadın ne kadar beceri ve yetenek sergilerse o kadar değerini ve beğenilip alınacak oluşunu bilerek yetiştirilir. O toplum kodları içinde kadına özümsetilen durum bundan ibarettir.

“Sütü makinaya koyar ayran yapar, yağ çıkarırdım, tereyağı yapardım. Bu köyde tüm düğünlerin yemeklerini ben yapardım, yaslarda (şin) yapardım. Ben kendi evimin işçisiyim, bazen yorulsam da yine yapıyorum. Biz sütü makinaya koyar, kaymağı ayrı, yağsız peyniri alırdık ve satardık. Tereyağı yapardık”(Hazal).

Hazal evde üretimine katkı sağladığı tüm işleri yorulsada yaptığını anlatırken aklımıza “evimin işçisiyim” sözünde “erkeğin efendi, kadının proloterya” olduğu sözü gelmektedir. Kadınların ezilmelerinin ve sürdürülmesinde erkeklerin maddi çıkarı vardır

(Toksöz, 2012: 95).

“Her işi ben yapıyorum, ben onlardan daha çok çalışıyorum” (Zeliha).

Zeliha'nın “onlar” dediği erkeklerdir. Kapitalizm işleri yaratır, feodal emek sürecindeki işler, cinsiyete göre paylaşılır. Kadınların tüm emek ve üretimleri hane halkının geçimini sağlamaktadır.

“Kayınvalidem yemek yapardı ben diğer tüm işleri, tandır, yağ çıkarma, sağım. Keşk (kurut), çökelek, peynir hepsini yapardım. O kadar çok şeyi yalnız yapardım ki parmak uçlarım yara içinde kalırdı. Ayran çalkalanır yağ yapardık o yağda eritip tereyağı yapar, saklardık tenekelerde. Kaymak varsa eritir tereyağı yapardık, o yağa, biraz un koyar pişirirdik, çok güzel olurdu. Ellerimizle yapardık” (Kevok).

“Hem yemek, hem koyun, hem çocuk bakımı” (Berivan).

“Azıcık hamur yapardık. Arpa ile yemek yapardık, azıcık cacıkla peynirle koyar yerdik. Çalışarak geçti. Ayrıca yağ çıkartırdık, ayran çalkalama yapardık. Sonra elle çamaşır yıkardık leğende kışın, yazları da dere kenarında yıkardık.Sütümü (inekten) sağar, süzer sonra içine maya koyar peynir yapardım, keser sonra küplere doldururdum.Sütü kaynatır soğutur yoğurt ile mayalardım yoğurdu ayran yapar, çalkalayıp tereyağı çıkarırdım” (Gogerçin).

Resim 6. Fatma'nın kileri ve yaptığı peyniri

“Amcam karısına bir ayran çalkala, dedi. Fevzi de 5 günlüktü (kardeşi).Gittim ayran çalkaladım, genç kızdım. Biz koyun sağıyorduk, evin işini yapıyorduk, yün tarıyorduk. Biz teşimizi(kirmen) alır giderdik, 5-6 kadın kız beraber evlerin arka bahçelerinde. Yünü ipe döndürürdük. Yünü bitirene kadar iplik yapıyorduk, su taşıyorduk. Koyun kovalamakmış, tezek toplamakmış, biz annelerimizin yardımına giderdik” (Kevok).

“Elimize kova alır, onlar (anneleri) sağdıktan sonra biz sağardık süt alır

getirir, kendimiz içerdik. Bende iki çuval fasulye toplar hazırlardım. O da Erciş'e götürür satardı. Ben akşam gider fasulyeleri yüklerdim el arabasıyla ve küçük oğlumla beraber iki çuval fasulyeleri yolda getiriyordum, sonra yeğenim yoldaydı ona verin dediler. Köprüye gelince fasulye çuvalımın ağzı açıldı, hepsi döküldü. Dayım oğullarına hepsini toplattı. Sonra sabah erken gittim o köprüye tüm kalan fasulyeleri topladım. Ben süt sağardım. Süt yoğurt satmazdım, eve ancak yeterdi” (Tevrat).

“Tüm işleri yapardım ne dersen her şeyi. Ben ekmek yapardım, koyun sağardım. Yağ, yoğurt yapardım. Bir defasında ekmek pişirmek için hamur yapıp tandırı yaktım. Koyunları sağardım. Yoğurt, yağ, çökelek yapardım. Peyniri tuzlar, parçalarını tuzlu suya koyardım” (Gülistan).

“Biz su eriştesi keserdik. Ben çok çalışıyordum iş yapardım. Hem evlendiğimde de. Hep çalıştım. Çok buğday ekerdi babamlar, evde kadın yoktu ben ve annemden başka. Ben çok çalı, çırpı toplar getirirdim. O zamanlar tarlaları sularlardı, buğday ekerlerdi, biçilmiş buğdayı çukura gömerlerdi. Bir elimde kazanı, bir omuzum da ağacı alıyordum. Ağaç çoktu onun zahmetini çekmedik. Kazanı dolduruyordum, altına ateşi yakıyordum. Dere geçiyordu bu bahçede, o derede halı, kilim, çamaşır yıkıyorduk. Hepsini kadınlar yapıyordu. Ben 25 tane hasır çuval yıkıyordum. Sonra belimi düzeltiyordum. O çuvallar telis falan değildi, örme çuvallardı. Hemen çamaşırları yıka gel, koyunlara yetiş, onları sağ, derdi annem. Ekmek pişirmek, koyun sağmak, yağ çıkarmak, ayran çalkalamak, yoğurt yapmak, kurut yapmak, tüm bu işleri yapardık. Ayran çalkalanır kazanda kaynatılırdı, çürütülür, cacık yapılırdı. Ben bütün işleri yapardım, koyun sağmayı, yoğurt yapmayı her şey ama her şeyi. Günde iki kazan süt, her gün ayran çalkala, çoğunu cacık yapardık, kalanı dökerdik” (Xatun).

Bu emek gücü kuşaklar bağlamında yeniden kendini üretmektedir. Hane içinde kadınlar besin hazırlama, çamaşır yıkama, halı, kilim dokuma, çocuk varsa yaşlı bakımı gibi birçok işle mükellef olmaktadır. Kadınların bu çalışmaları “üretken” sayılmamakta, iktisat politikacıları ve erkekler tarafından küçümsenmekte, taşıdığı ekonomik değer ve piyasa ekonomisinin karşılıksız emekten sağladığı yarar gözardı edilmektedir (Toksöz, 2012: 86).

“Bir kere 5 altın kazandım ama kayınpederim benden aldı. İşçi çalıştırıyorlar benim kazandığımı onlara veriyorlardı, benim emeğimi elimden alıyorlardı” (Tevrat).

Tevrat'ın kendi emeği ile elde ettiği gelirine yine evde patron durumunda olan kayınpeder sahip çıkmaktadır. Kadın emeğinin elinden alınmasına hem içeriyor oluşu hem

de bu durum karşısında hiçbir şey yapamaması umutsuz bir değersizlik de üretmektedir. Artı değere el koyma, bu tür ücretsiz yapılan hizmetler ile üretilen yağ, süt, peynir, çökelek vs. pazarda satışını yapan erkek elde edilen nakdi paraya kendi emeği olmadığı halde el koymaktadır. Biz buna kâr ya da rant sağlama diyebiliriz. Ve kâra el koyma, artı değere kapitalist üretim biçiminde görmekteyiz (Mies vd. 2008: 41).

Kadınların çalışması “paraya değer değildir, bu nedenle değersizdir, hatta bu nedenle çalışma da değildir. Bu olgu “kadınların aşağı statülerinin maddi temelidir... paranın değeri belirlediği bir toplumda ... bu değersiz işi yapan kadınların elbette para için çalışan erkekler kadar değerlerinin olması beklenemez (Donovan, 2015: 152).

Yukarıda yaşanmış ve yaşanmakta olan emeğe dair her durum ve söz, kadınların aile içinde ki üretim faaliyetlerinin değer ve para olarak devasa bir boyuta ulaşmış olduğunu, tüm işlerden sorumlu olduklarını açıklayan birçok cümlede görmekteyiz. Anadolu kadınının böylesi bir hane içi ve dışı (burada özel kamusal alan iç içe geçmiştir) üretim etkinliklerinin karşılıksızlığı bizleri düşündürmektedir. Kapitalizminin patriyarkallikle evliğin neden mutlu mesut devam ettiğini görmememiz mümkün değil. 1960- 1970 lerdeki feminist hareketin gündemindeydi karşılıksız emek ve bugünde öyle, değişimi sağlayana kadar devam edecektir. Ataerki toplumsal cinsiyet rejimlerinin ana unsuru kadınların baskı altına alınmasıdır. Ataerkilliğin bir başka temel unsuru ise kadınların kendilerine dair tanım ve söylem geliştirmesinin engellenmesidir. Öteleme, ezme ve susturma ancak sistematik yok sayma ve görmezden gelme ile mümkündür. Saklama ve görmezden gelme ataerkillik açısından çok kritik pratiklerdir. Ataerkillik, kadınların bedenlerinin ve bedenlerinden ayrı düşünemeyeceğimiz emeklerinin saklanması ve görünmezleştirilmesine dayanan bu şekilde yeniden üretilen bir toplumsal yapıdır (Atasü- Topcuoglu,2010).

Mesele feministlerin, özellikle iktisadi feministçilerin kadının görmezlikten gelinmeye devam edilen değersizleşmiş emeklerini türlü yollar kullanarak görünür olabilmelerini sağlayabilmemizdedir. Wollstonecraft'tın dediği gibi; “Herhangi bir işi tam anlamıyla yaparak ekmeğini kazanmış kadın, en hünerli güzelden daha saygıdeğerdir” (Wollstonecraft 262:1987). Yetenek ve becerilerini üretime dönüştürdükleri ve yaşama katkı sağladıkları için kadınlara sosyal-toplumsal yapı içinde önem-değer atfedilmelidir. Yaşamın sürdürücüsü olmaları da bu değeri hak ettiklerinin kanıtıdır.

3.2. İLMEK İLMEK EMEK: KİLİM

Kilim dokumak, bir bakıma kadını hayata bağlayan “hayat ipliği” gibi simgesel bir olgudur. Dokumacılık neredeyse evrensel olarak bir kadın uğraşdır (Berktaş, 2016: 42). Bazı araştırmacılar ise tarafından da halı ve kilimciliğin “Kürtlere özgü” olduğunu yazmaktadırlar. Bender, şunları yazar:

“Tanınmış halı bilginleri de halı ve kilim dokumacığının Kürtler tarafından icat edildiğini, bu sanatın sonradan ortaya çıkan İranlılarla Türkler’in Kürtler’den öğrendiklerini öne sürmektedirler...” (Bender, 2000).

“Kilim işi çok zordu, o çocuklara, o işlere rağmen yaptım” (Kevok).

Resim 7. Kevok'un elleriyle dokuduğu odasındaki kilimi

Dokumacılığın tarihsel olarak başlaması Mezopotamya'da İ.Ö 4000lerde hayvanların sütünden yününden faydalanılmaya başladığı zamana rastlar. Yünü ipe dönüşümünü kadınların yapmasıyla dokumacılığında bununla başladığı muhtemeldir. Kadının dokuma işinde kendini geliştirmiş olmasını bana göre duygularını açıktan ifade edememelerinden kaynaklanmış olabilir. Bunun yanında kadınların toplumsal cinsiyet roller içinde kilimin özel alana ilişkin oluşuda önemlidir.

Halı ve kilimin vatanı Zagros yöresidir. İlk dönemlerde Kürtler Mezopotamya'nın sazlık bölgelerinden kesip işledikleri sazlarla ilk dokuma örneklerini yerlere serdiler. Ancak atın ehlileştirilmesinden sonra aynı halk yününden yapılmış keçe sanatını yarattı (Aksoy, 2012: 40).

Dil, mekânları, insanları, diğer nesnelere, olayları ve hatta düşüncelerle duyguları betimlemek için özel olarak kurgulanmış bir araçtır. Görsel dil, esasen insanların içindekileri görsel hale getirilmesi anlamına gelir.

“Kadınlar evde oturup, türkü söyler masal anlatırlardı, teşi yapardılar (yün eğirme) yün tarar ve kilim dokurlardı” (Berivan).

Kadınların evde oturup yün eğirmeleri, farklı desenlerde kilim yapmaları geleneksellik içinde “dokumacılık sanatının icracıları” olduklarını hatırlatır. Rengarek iplikleri, tezgâhlarda ilmek ilmek dokuyarak sabır gerektiren bir işi yapmaktadırlar. Her zorlu şartlarda bile kadınlar kilim yapmaktan vazgeçmemişlerdir. Dahası kadının ev içi hizmetlerinden sonra zaman ayırdığı önemli bir uğraşın da ötesindedir. Çünkü o dokuduğu kilimler evin reisi tarafından pazarlarda satılır ve oldukça önemli gelirler elde edilir.

“Ben çok güzel bir kızdım, hem de yetenekliydim, babamın evinde her işi öğrenmiştim. Ben her şeyi biliyordum. Kilim bile yaptım sadece ekmeği bilmiyordum. Evde bile lambayı çadıra bağlar yine kilim yapardım” (Xatun).

Halı, kilim sanatından söz etmeden önce onun ham maddesinin elde edilmesini sağlayan koyun ve onun ortaya çıkmasını sağlayan sosyal şartlardan söz etmek, daha yerinde olur kanısındayım. Çünkü halı kilim sanatı ile koyunun ehlileştirilmesi, göçebe hayatın şartlarından dolayı, çadırların içinin döşenmesi ve çadır için gereken keçenin elde edilmesi arasında yakın bir ilişki vardır. Eskiden yerlere serilen kilim ve keçe, yer zemininde bir anlamda yalıtımı da sağlamaktaydı. Günümüzde bunun yerini değişik parkeler ve zemin kaplayıcı dekoratif ürünler almıştır. Kilimlerde makinelerle halı biçiminde sentetik ya da yün karışımı ipliklerle fabrikasyon olarak üretilmektedir. Suni olarak üretilen eşyaların değeri el ile göz nuru ile yapılmışların yerini tutmaz. Yünün ısıtma ve dayanıklılığı diğer ürünlerden daha üstündür. Araştırmamızda kadınlar kilimleri severek ve istekle her zorluğa rağmen yapmaya devam etmiş olmalarıyla belki de eğirme işini yaparken kendilerine dair olanı düşünme şansını yakalayabilmişlerdir. Gördüğümüz emeğin dışında, kadın için kendine ait bir zaman olabilme adına kilim yapımı bu yönüyle de önemlidir.

Resim 8. Hazal'ın dokuduğu el halısı

3.3. PARA NEDİR? HİÇ GÖRMEDİM

Para, madeni metaller veya banknotlar demek değildir; mal ve hizmet takasını gerçekleştirmek amacıyla diğer ürünlerin değerini sistemli olarak belirleyebilmek için insanların kullanmaya razı oldukları şeydir. Para, insanların farklı ürünlerin değerini kolayca ve hızlı kıyaslayabilmelerini, ürünleri takas edebilmelerini ve birikimlerini depolayabilmelerini sağlar (Harari,182). Karmaşık ticari sistemlerin işleyebilmesi için bir tür paranın olması kaçınılmazdır.

Herkes her an para ister çünkü geri kalan herkes de her an para istemektedir, dolayısıyla parayı istediğiniz veya ihtiyacınız olan her şeyi edinmek için kullanabilirsiniz. Para insanların neredeyse her şeyi, her şeyle değiştirebilmesini sağlayan evrensel bir araçtır. Para şu ana kadar yaratılmış en evrensel ve etkili karşılıklı güven sistemidir (Harari, 183-185).

*“Param olmazdı, herşeyi kocam bana alırdı. Şimdi de maaşım var”
(Gogerçin).*

“Para yok pulu yok, derdi çok. Valla para yok. Benim maaşım var oğlumda kartım, o çekiyor” (Gülistan).

Ömür boyu çalışsa da % 80’inin elinin paraya değmediği gönüllü emekçiler ordusundan oluşan bir kadın “nüfusa sahibiz” der Serpil Sancar, “Otoriter Türk Modenleşmesinin Cinsiyet Rejimi” adlı makalesinde (Sancar, 2004:1).

“Eşim durmuyordu al-ver(e)tüccarlık) gidiyordu. Çocuk, yaşlı, erkek, kadın herkes, kimi para verirdi, kimi yağ, et, peynir verirdi. Eşim evde olsa alırdı, para lazım olmuyordu, köy yerindeydik nerede kullanacaktık ki” (Kevok)

Köy yerinde kadın evi için kışlık zahiresini ve günlük yiyeceğini kendisi hazırlamaktadır. Bu nedenle dışarıya ekonomik anlamda bir para çıkışı ya daha az ya da hiç olmamaktadır.

Resim 9. Berivan'ın kışlık zahirelerle dolu kileri

Resim 10. Fatma'nın kışlık peynir, patates, yağ vb. sakladığı kileri

“Eskiden, maaş yoktu. Aylık geliyor şimdi. O zaman yılda iki, üç kere para gelirdi. Yün, yağ peynir satılırdı. O zamanın parası kıymetliydi. Bazen ben para nedir? dediğimde oğlum Ahmet der ki: Gençler için dünyayı toz pembe görmektir. Para gider tozu kalır. Şimdi ki paralar hastalık, o zaman sağlıklı. Hiç vermezdi, yok yok vallahi. Yoksul falan değildik; sadece bizde para denen şey yoktu o kadar” (Xatun).

Para değişim aracı olarak ekonominin bel kemiğidir. Para, güç ve iktidardır. Görüşmecî kadınlarımızın ortalama 80-90 yaş arası olanları kendi tarihsel süreçleri içinde para ile günümüzdeki kadar fazla haşır neşir olmamışlardır. Parayı yılda en fazla üç defa elde ettiklerini onun dışında ihtiyaçlarını öncelikle toptan aldıklarını ya da kendileri ürettiklerini olmazsa değiş tokuş yöntemi ile ihtiyaçlarına erişilebiliyor olduklarını söylemleri ile açıklamaktadırlar.

Öncelikle kadınların çoğu, yaşam için gerekli ihtiyaçlarını kendileri elde ettiklerinden, paraya gerek duymamışlardır. Yani iktisat için para olmazsa olmaz değildir, bu Kapitalizmin derdidir. Diğer önemli etken ise parayı erkeklerin kadınlara göstermemesi de kadının “Para nedir, hiç görmedim?” sorusunun yanıtına karşılık gelebilmektedir. Xatun’un para nedir? Sorusuna oğlunun verdiği cevapta çarpıcıdır. Bu söylemden şöyle bir çıkarsama yapabiliriz; paranın anlamı, gençler için başka anlam ifade ederken, yaşlı insanlar için başka anlamlar içererek farklılaşır. Genç iken herşeyi para ile satın alabileceğimiz algısı mevcuttur, bu algı yaş kemale ererken değişir. Çünkü sağlığımızı ya da başkalarından istediğimiz, ihtiyaç duyduğumuz sevgi, ilgi gibi duyguları yavaş yavaş kaybederiz ve paranın artık satın alamayacağı şeyleri fark etmeye başlarız.

Eskiden paranın sağlık olarak nitelenmesi kadınların hayatına az girmesi ve onların para olmadan zaten elde ettikleri doğal yaşamı sürdürmelerine yardımcı olan tüm besinlerini kendilerinin üretmesi ve onunla hem kendi hem ailelerini beslemeleri ilkesine dayanır. Şimdi o paraları, yok ettiğimiz doğanın içinde organik besini elde etmek için arıyoruz. Organik köylere doğru akmaya çalışıyoruz,tabi kapitalizmin kirli ellerinden yakamızı kurtarabilirsek.

3.4. DEĞİŞ-TOKUŞUN EKONOMİK YERİ

Paranın henüz bulunmadığı zamanlarda insanlar ürettikleri mal ve hizmetleri hem dayanışma hem de zorunluluktan karşılıklı değiştirerek ekonomik bir yöntem geliştirmişlerdi. Bu yöntem değiş-tokuş yani takastır. Takas iyi bir yöntemdir, ancak sınırlı sayıda ürün söz konusu olduğunda etkilidir ve karmaşık bir ekonominin temelini oluşturmaz. Ticaretin mümkün olması için iki tarafın da elinde diğerinin istediği üründen bulunması gerekir (Harari,2015:181). Değiş tokuşun gerçekleşmesi için her iki tarafın da

elinde her ikisinin ihtiyacını giderecek mal olmak zorundaydı.İhtiyacı karşılayan ürün ve hizmet olursa takas gerçekleştirilir.

“Kaynanam sütün yağını dökerdi Şeyh Faruk diye bir çerçi gelir yağsız makine peyniri alırdı bizden” (Kevok).

“Yoktu para falan köye çerçiler gelirdi, buğday verir peynir alırlardı. Van’a götürür satarlardı” (Naciye).

Naciye'nin ve Kevok'un “çerçi” dediği gezici satıcıdır. TDK'ya göre sözlük anlamı; köy ve pazar gibi yerlerde dolaşarak ufak tefek tuhafıye eşyası satan kimse anlamına gelir (www.tdk.gov.tr/index.php?option=com). Buradaki çerçiler, diğer köylerde yetişen kavun karpuz gibi sebzeleri ya da günlük hayatta kadının işine yarayan kap kacak, iğne, mandal, iplik, yün gibi gereçleri getiren karşılığında peynir, yağ ve buğday alan bir “nevi ayaklı bakkal” gibi çalışan takasın ana unsurudur. Sebze meyve satan çerçiler yörede hasat mevsiminden başlamak üzere sonbahar boyunca köy köy gezerler. Çerçiler köye öyle sık sıkta gelmezler, geldikleri zaman da kadınlar için kıymetlidir. Tüm köy çerçinin etrafında toplanır getirdikleri hakkında sohbet ederler, takasın yanında, sosyalleşme adına çerçilerin rolüde yok değildir.

“Yağ satar başka bir şey alırdık” (Fatma).

Karşılıklı ürün alışverişi ekonominin önemli bir ögesidir. Önemi burada üreten öznenin kadın oluşudur. Kadın emeğinin efendisidir, kölesi değil değiş-tokuş sisteminde.

“İran'a giderdi, parça kumaş satın alırdı, bunu yağ ile alırdı. Bir teneke yağ ile yorgan, nevresim, basma kumaş aldım. Erkekler yoktu bize para versinler. Ben 5 teneke yağ yapardım. Yağla aldım kumaş, kendime, kızlara, yogana, yatak yüzüne” (Xatun).

Burada takas konusunda etkileşimi gerçekleştiren olarak, kadınları görmekteyiz. Kadınlar takas yöntemini mecbur oldukları için yapmaktadırlar. Çünkü erkekler hayvanlarını satabilmek için uzak şehirlere gidince kadının elinde para olmamaktadır ki

olsa bile erkeklerin para vermediklerini daha önce belirtmiştik. Kadın takas ile yaptığı ekonomik alışverişi evinin ihtiyacı olan, yine kadına biçilen roller kapsamında yorganlık, yastık astarı ya da çarşaf gibi eşyalar için yapmaktadır. Yine kendi emeği ile elde ettiği yağ ile peynir ile...

3.5. EV EKONOMİSİ VE KADIN

Ev ekonomisi (domestic economy) demek, özellikle kırsal yöredeki ailelerin, mevcut kaynak ve imkânlar daha iyi kullanarak, ekonomik düzeylerine uygun bir hayat sürmelerini sağlayan, ekonomik faaliyettir. Ekonomi, Latince “oikos, nomos” sözcüğünden gelmektedir ve tam anlamıyla evin çekilip çevrilmesi, düzenlenmesi ve iyi yönetilmesidir. Kadın hem ev içi emeği hem de çocuk yaratmak açısından, üreticidir (Kayır,161). Kadınlar, ekonomik üretim sisteminde çalışan, üreten, ürettikleri hiç görülmeyen, durmadan çalışan işçilere benzemektedirler. Özellikle ev ekonomisini en iyi şekilde yöneten “muhteşem yönetim uzmanlarıdır” onlar.

“O zaman yılda iki, üç kere para gelirdi. Yün, yağ peynir satılırdı. Alınan zahirelerin hepsi toptan alınırdı. Artık gelen zahirenin doğru kullanılması kadına kalmıştı. Yağ, ben bilmezdim çarşıda olup olmadığını. Baharda az olur yağ, idareli kullanılırdı ta ki yağ yapılacak zamana kadar” (Xatun).

Xatun her yıl toptan alınan zahireleri yıl içinde idareli kullandıklarını belirtmektedir, bu kullanım biçiminin yeterli miktarlarda olması kadının doğru hesap yapması ile ilintilendirir. Kadınlar aynı gelir-gider uzmanları gibi kullanım ölçülerini düşünür, düzenler ve uygular. Böylelikle “dengeli besin kullanım uzmanı” olurlar. Böyle bir uzmanlık alanı yok elbette ama onların besin kullanımını nasıl yönettiklerini açıklamak için iyi bir adlandırma olabilir.

“Eşimin ailesi çok zengindi o zaman, şimdi battılar. Fazla olanı satardık, ev ağırdı, 10 teneke yağ ancak yeterdi bu eve. O yayladan sonra 20 teneke yağ satardık. Hayvanları, tosunları, arabaları, traktörleri, dolmuşları, eczaneleri vardı çok zengindiler” (Hazal).

“Halep’ten kumaş getirir satarmış. Buğday koyun satarlardı, kira parası da alıyordu geçim için, maaşı yoktu parayı bu yolla elde ederdi” (Xatun)

“Biz çökelek, peynir satardık. Paramızı alırdık, kendimize alırdık. Para ile aram iyiymi” (Hazal).

Kadınlar eğer kendilerini dil olarak yeterli görüyor ve alışveriş için nahiyeye inebiliyorlarsa, para ile doğrudan bağlantılıdır demektir. Para ile arasının iyi olduğunu söyleyen Hazal, Türkçe bildiğini ve gelin çeyizi almaya, doktora birini götürmeye kendisinin gittiğini belirtmiştir. Hazal sattığı peynirin çökeleğin parasını kendisinin aldığını ifade etmektedir. Kocasını Hazal’a eril bir tavır içeren toplumsal normların dışında davranan bir adamdır. Bu bize göre Hazal’ın kendi özgür iradesini kullanabilmesinde, kamusal alan olan pazar, hastane gibi yerlere gidebilmesinde etkilidir. Evi çekip çevirmek, ekonomik olarak yönetmek kadınların görevi gibidir. Kadınların ekonomik açıdan evi yönetebilmesi onların eve dair her türlü mal, hizmet ve parayı nasıl yönetebildiklerini yaptıkları ekonomik faaliyetleri sağlam temellere oturttuklarını bize gösterir bu anlamda kadınlar iyi birer iktisat uzmanıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KADININ BEDENİNE HAPSETTİĞİ SESSİZLİĞİN YANSIMALARI

Dil, potansiyel olarak tek tek bireylere ait ve paylaşılan bir bilincin daha keskin bir aracıdır (James, 178). Ataerkil toplumlarda kadınlar yaşadıkları çeşitli baskılar nedeniyle, suçluluk duygusuna, sessizliğe, isteklerini dilendir(e)memeye kısacası bedenlerine hapsedilmişlerdir.

Böyle toplumlarda kadının sesi çok çıkmamalıdır, çıkıyorsa da güzel şeyler söylemek, eşini ve çevresini hoşnut etmek için çıkmalıdır.

4.1. KADINLARIN SESSİZLİĞİ VE SESSİZLİĞİN BOZULDUĞU KÖY ÇEŞMESİ

Kadın kültürü içinde, kadınların kendi dil formlarını ve anlamlandırmalarını kurlmaları gerektiğine dikkat çekilir. Kadın, sahip olduğu güçlenme stratejileriyle kendi öznelliğini yeniden ve yeniden inşa eder. Eliot'un çok değerli bulduğu şey kızın suskunluğudur (Helburn, 29). Cameron "Erkeklerin kadın konuşmalarını önemsememeleri, bu konuşmalardan korkmalarından değil, kadınların gözünde bu konuşmaları önemsizleştirmek istemeleridir" (Helburn 33). Dil ve kadın söz konusu olduğunda, akla ilk gelen isim, kuşkusuz dil yapısına dair feminist bakışın öncülerinden Julia Kristeva'dır. Dil insanı toplumun üyesi yapan, kültürün kurucu ögesi olan önemli bir araçtır. Bu anlamda kadınları sessizliğe gömmek, hem iktidardan hem toplumdan dışlamanın yoludur.

“O da büyük gelinim niye sessizdi diyordu” (Kevok).

Kevok’un kaynanası ve kayınbabası gelinlerinin çok sessiz olduğunu, ancak diğer gelen gelinlerden sonra anlamış ve dillendirmişlerdir. Onun sessizliği saygıdan mı, eril toplum baskısından mı, kadınlığın sıkıştırıldığı derin, ses duyurmayan, karanlık kuyuların içinde oluşundan mı?

Bu sessizlik, kadının yaşam içinde kendi öz ihtiyaç ve duygularının duyulmamasından, kaybolmuş benliğinden, üzerine yüklenmiş eş, anne, gelin, ev hizmetçisi rolünden, kısacası toplumsal cinsiyet bağlamında sıkıştırıldığı yerden. Çoğu zaman bu sessizlik tüm bunlara karşı duruştur, savunma mekanizmasıdır.

“İmkân yoktu, o kadar insan umutsuzdu gümansızdı. Erkekler kadınlardan şikâyet duymazdı. Kadın tencere gibi olurdu. Delik tencere değiştirilir. Hayatı hiç düşünmüyorlardı. Sessiz beklerdik” (Xatun).

Xatun’un da belirttiği imkânsız olan şey egemen kültüre karşı durulamayacağıdır. Umutsuzluğu dile getirerek “erkeklere karşı ne bir şikâyet ne de bir ses çıkarılmadığı” sözlerinden süzölmektedir. Toplumda kadının bir “tencereye” benzetilmesi de ironiktir, “delikse değiştirilir” sözü kadının eşyadan farksızlığını, istendiğinde atılıp yerine yenisinin konulabileceğini anlatmaktadır. Kadın suskunluğuna gömülmesi aslında hayatı teğet geçerek yaşamın özüne ulaşmadan yaşamını öylesine sürdürmesinin nedenidir. Bazen kadın eril zihniyeti temsil eden dili reddederek sessizliği bir direnme pratiği olarak kullanır.

Kadının öz gerçeklerini dillendirmemeleri, yani seslerini duyuramamaları, kurulmuş düzenin hayatietini ve devamlılığını sağlamaktadır (Navaro: 2002, 167).

Kadın sesini, duymak istemeyen egemen kültür, kadınların gerçeklerini, sorunlarını, düşünce ve duygularını, yaşam görüşlerini dillendirmelerine de engel koymuştur (Navaro: 2002:170). Bu engellemeyle kadın düşüncelerinde, egemen görüşün görüş ve kararlarını

sorgulatacağı ve gerektiğinde bunları değiştirme gúcüne sahip oldukları bilinci iktidardaki insanları rahatsız eder. Oysaki kadının yaşamdaki duyguları dűřünceleri, görűř ve yarattıklarıyla ürettiklerini reddetmek, reddetmekle kalmayıp suskunluğa gömmek aslında yaşamın kendisini reddetmekle eşdeğerdir. Toplum böylelikle yaşamın ana unsuru olan zengin deneyim, bilgi ve tamamlayıcılıktan kendisini mahrum bırakmış olur.

4.2. KÖY ÇEŞMESİNİN SOSYAL İŞLEVİ

Sosyal yaşamda özellikle köylerde, köy çeőmeleri insanlar için günlük su ihtiyacını karşıladıkları bir yer olmanın yanında, özellikle kadınlar için bir sohbet yeri, gündelik yaşam paylaşımının yapıldığı önemli bir kamusal mekân anlamı taşır. Bir anlamda sosyalleşme alanıdır.

“Su yoktu, gider köy çeőmesinden dört, beş teneke su getirirdik. Biz ayran çalkalardık, sonra gider çimden, çeőmeden su getirirdik. Tekrar ayran yapardık” (Fatma).

Görüldüğü gibi köy çeşmesi, eve gerekli suyun taşınması için günde birkaç defa gidilen bir yerdir. Kadının hayatında evin temizlenmesi, yemeğin pişirilmesi, aile üyelerinin yıkanma ihtiyaçlarının giderilmesinde ve hayvanları sulamada kullandığı su oldukça önemlidir.

“Su uzaktaydı, oradan getirilirdi. Fırtınalar olurdu annem su getirmeye giderdi. Su almaya gitme bahanesiyle gittim, meta (hala)Naze’ ye söyledim ve çağırdım” (Kevok).

Uzakta da olsa her şart ve durumda kadının ulaşması gereken yaşamsal kaynağıdır. Köy çeőmeleri Kevok’unda bahsettiğı gibi çeşitli işlerin hatta evden gizli yapılması gereken işlerin yapılmasını sağlayan, mahrem bilgilerin konuşulduğı sağlam bir alandır. Çeşme, sosyal hayatta bir kadının çıkabileceğı yegâne kamusal bir alan olmaktadır. Çünkü

birilerinin hayatını değiştirmek için araç olarak kullanılır. eşme, bazen Kevok'un bir hasta için acele ebeyi getirtebilmesine bahane edilen bir yer olabilmekte, bazen sevdiğini görmek için gidilen bir yer ya da önemli bir derdini paylaşıp çare aranılan bir alana dönüşmektedir.

“Gidiyorduk çeşmede bol bol konuşurduk. Gidiyorduk tüm mahalle, sohbet ederdik, öyle hoştu. Gelinler, kızlar, gençler geliyordu. O zaman çok hoştu, şimdi kimse yok. İnsan şimdi çok sıkılıyor o işlere rağmen çok hoştu. Sonra deprem oldu herkes yeni evine çekildi” (Hazal)

Kadın içine hapsedildiği özel alandan ancak çeşme sayesinde kurtulmaktadır. eşme kadın yaşamında sadece su alınan bir yer değil, sessizliğini bozduğu hatta Hazal'ın dediği gibi “bol bol konuştuğu” sohbet ettiği, varoluşunu diğerlerine gösterdiği, gelinlerin diğer kadınlardan deneyimler yolu ile edindikleri bilgileri dinlediği, güldüğu ve mutlu olduğu bir yer olmaktadır.

“Çeşmeye gittiğimizde anlatırdık birbirimize. Kızlar bir araya geldiklerinde nasıl konuşurlar, paylaşıyorlarsa biz de öyle konuşurduk, çeşme başı sohbetleri, dere kenarında halı yıkarken, ot toplarken ve süt sağmaya giderken” (Tevrat).

Tevrat genç kız iken çeşme başı sohbetlerinde genelde evliliğe hazırlanma dönemlerinden söz edildiğinden bahsetmektedir. Genç gelin adayları burada buluşur cinsel hayata dair meraklarını, bilgilerini ve deneyimlerini birbirleriyle paylaştıklarını anlatmaktadır. Özellikle kadınlık hayatının geçiş dönemlerinde köy çeşmesi bu anlamda özel bir yer edinir kendine.

“Biz sadece ot toplamaya gidersek birbirimizi görüyorduk. Onun dışında kimse kimseye gitmezdi” (Tevrat)

Kimsenin günlük yaşam pratikleri ve patriyarkal aile hayatı içinde birbirini göremediği zamanların kurtarıcısıdır köy çeşmesi ve ot toplamaya gidilen dağlar. Yani sosyalleşmede en önemli araçtır.

Domestik olan kadın, doğal yeteneklerini kullanabilmesi için dışa “ kamusal”’a çıkmalıdır. Bu kamusal alan bazen bir köy çeşmesi, kimi zaman yayla, kimi zaman, tandırlık (ekmek evi) yeridir. Ya da ot toplamaya çıktığı dağlarda kadınlarla deneyim paylaşımı gerçekleşir. Bu paylaşım kadının gelişmesine toplumun ilerlemesine katkı da sunabilir.

4.3. KOL KIRILIR YEN İÇİNDE KALIR (UTANÇ)

Zekânın ve duyguların birikmiş bilgileri ve deneylerinin sonuçları vardır. Her zaman gözle görünmezler, bir yerlerde birikirler. Çoğaldıklarında ve ihtiyaç duyduklarında depolarından çıkarır, sorun üzerine yürür ve size hızlı bir kavrama ulaştırırlar. Bilgisayara kodlanmış veriler gibidirler. Duygulara basmaya görsünler. Çıkıp biriktikleri köşeden ellerini yüreklerini uzatırlar (Kozalı,20).Duyguların birikmesi kadınlarda çıkış yolu olarak sunulan sessizliğe taşınır. Bu yolla kadın bir nevi savunma, mücadele yöntemi geliştirir.

“Babam derdi ki; Elbisede kol niye var? Kolun kırılırsa içinde sakla diye. Eşarp niye var? Kafan kırılırsa saklasın diye. Sen edepli namuslu ol adın çıkmasın diye” (Xatun).

Ataerkil sistem, kadının toplumda sinmesini, sindirilmesini namus kavramı içine gizleyerek kadına yaşam içinde daraltılmış bir alanı yeterli görür. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini bir de cinselliği üzerinden gösterir. Evin içinde başına ne gelirse gelsin susması gerektiğini öğretir ve bu suskunluğu “sen namuslusun minvalinde” saygınlık gibi

gösterir. Esas olan erkekliğin yüceltilmesidir, egemenliğin sürmesidir. Zeliha'nın da dediği gibi:

“Ama biz dışarıya göstermiyoruz kol kırılır yen içinde kalır” (Zeliha)

Grimke, “kadınların kocalarının görüşleri ve kaprisleri yüzünden boyun eğerek katlanmak zorunda oldukları çok fazla acılar çektiklerini” belirterek, şikâyet eder (Donovan, 46).

Utanç kişinin kendisi hakkında ne hissettiğine bağlı olan yoğun ve acı verici bir duyum, beden üzerinde hissedilen bir özhis olarak tanımlanabilir. Utandığında, algılanan olumsuzlama nedeniyle (kötü bir şey yapmışımdır hissi) kişinin bedeni yanıyormuş gibi olur ve utanç yoğun bir “kendine karşı olma” duygusu halinde kişinin tenine baskı yapar.

Gülistan susuyor konuşmak istemiyor. Kaçmanın utanç olduğunu düşünüyor. Kadının susması utancını saklamasının bir yoludur. Şiddetli bir utanç duygusunun altında güçlü bir gizle(n)me isteği vardır. Utanmış bir kişi neredeyse hiçbir zaman oradakilerin bakışlarıyla karşılaşmaya tahammül edemez. Kişi ötekilerden saklanmayı ister, ötekinin bakışlarından kaçınır ya da utançtan çok daha keskin ve yoğun bir duyumsamayla başını öne eğer. Utanç diğer bir deyişle teşhir gibidir.

“Kayın validem ekmek yapıyordu, misafir gitti, ben kapıyı üzerime kilitledim, çünkü kimsenin görmesini istemiyordum, doğum yaptım böyle”(Kevok).

Utancın çıkmazı başkaları tarafından görüldüğünde utanç olarak daha da yoğunlaşmasıdır. Utanç kuşkusuz “gizlenme” ve “kendini örtme” dürtülerini barındırır. Kişi, utanç içinde, tamamen örtünmek ister çünkü zaten diğerlerine teşhir edilmiştir. Utanç yeniden örtünmeyi talep eder, böyle bir yeniden örtünme utançtan kurtarmış olacaktır (Ahmed,2004:132-133). Sevdiklerimiz karşısında utanırız. Utanç, bizi birbirimize

bağlayan sevgiyi hem kanıtlar hem olumsuzlar (Ahmed,2004: 137). Bu dağlarda kadınlar yazgılarını yaşarlar, yaşamları evlilik, eş ve annelikten oluşur. Tatsız bir gençlik dönemi, ruhsal çöküntü yaşamışlardır. Kendi bedeni ile ilgili cinselliği de onun değildir sadece erkeğindir, kadın bunu böyle bilir. Utanç kadın içindir, toplumda böyle bilinir ve kadına yaşatılır.

4.4. KADININ YAŞADIĞI DİĞER DUYGULAR; ACI, KISKANÇLIK

Öz yaşamını anlatan kadın istemeden acılarını da anlatır farkına bile varmadan. Kadınların çektiği büyük acılar gösterdiği büyük yüreklilik pahasına olmuştur (Heilburn, 51-52). Bütün kadınların çektikleri acılar boşuna değildi, çünkü kadınlar yeni düzenin saflığının tohumlarını taşırlar (Mellor,98).

“Çay yemek yapar bir yandan da sancı çekerdim. Aslında ben doğum öncesi ve sonrası ölüyordum acısından ama belli etmiyordum. Her yerim ağrıyor o kadar çalıştım ki. Ama ben çok utanıyordum. Kayınvalidem ekmek yapıyordu, misafir gitti, ben kapıyı üzerime kilitledim, çünkü kimsenin görmesini istemiyordum doğum yaptım böyle” (Kevok)

Kadının boyun eğişini ödüllendiren patriyarkal bir kültürde, kadınların yumuşak başlılığı, erkeklerin fiziksel, cinsel ve toplumsal baskılardan duydukları korkuyu simgeler (Mellor, 183). Kadınlardan duydukları korku, erkekleri onlar üzerinde egemenlik kurmaya yönlendirirken, aynı zamanda erkekler duygusal destek aradıklarında kadınlara psikolojik bakımdan bağımlı kalmaktadırlar (Mellor, 290). Utanç gibi korku da çoğu zaman kadınları egemen yapının boyunduruğu altında kalmasına neden olan bir tür ıslah etme aracına dönüşür.

Kadınlar acının ve utancın en büyüğünü, korunmaları gereken evlerinde yaşarlar. Tarihsel süreç içinde, toplumsal yaşamda duygular erkekler tarafından kadınları

ehlilleştirmek, kendi egemenliklerini sürdürebilmek ve kadını eksikmiş gibi göstermek açısından kulanılan bir çeşit bastırma enstrümanı olagelmiştir. Korku, acı, utanma gibi duygularla kadının kendi bedenine yabancılaşmasını da sağlamaya yaramıştır. Duygular çok hassas çok kırılımandır. Karşıt ikilikler içinde kadını duygusal alanda olduğuna ikna eden yapı bunu kadına öyle bir zerk etmiştir ki kadın neredeyse tüm olumsuzlukların baş suçlusunu ilan edilmek istenmiş ve buna ikna edilmiştir.

4.5. KISKANMA

Kurt Lewin (1948) kıskançlık üzerine yürütülen ilk kuramsal incelemeleri gerçekleştirmiş, Alan Kuramı'nı kıskançlığa uyarlamış, kıskançlığın özellikle evli çiftlerde sık sık gündeme geldiğini, bunun nedeninin de eşlerin birbirlerinin "yaşam alanlarına" müdahale etmeleri olduğunu belirtmiştir (Demirtaş, 2).

"Tabi, tabi kıskanıyordu. Hacı çok severdi babamları, gelin o gün için ekmek hamuru yapıtı. Ama ekmek pişirmeyi bana bıraktı" (Xatun).

"ocukları çok kıskançtı, istemiyorlardı beni, annelerinin yerine. Kıskanıyorlar, kardeşler bile mal için birbirini sevmiyor. Üvey olan herkes öyle tabi, Süleyman beni seviyordu, oğlu kıskanıyordu. Sen annemi sevmiyordun, derdi babasına" (Xatun)

Kıskançlık, değer verilen bir ilişki tehlikeye girdiğinde yaşanan bir duygudur. Kıskançlık ise, çok değer verilen bir varlık, ilişki ya da duygunun yitirilmesinden ya da yitirilmesi olasılığından kaynaklanan bir kuşku, kaygı ve güvensizlik durumunu içerir (Demirtaş,6). Bilindiği gibi Freud, kızlarla erkeklerin psikoseksüel gelişimleri arasındaki farkın önemini "anatomi kaderdir" sözüyle dile getirmiştir O'na göre, kıskançlığın kökü de oedips çatışmasıyla ilgili çocukluk deneyimlerinde (rtl, yani cinsel organın çocuğun zevk ve ilgisinin odağı olduğu evrede) yatar. Kız ve erkeklerin cinsel organları farklı olduğundan, yaşantıları da farklılaşmaktadır. Oedipüs ve Elektra, Yunan mitolojisinin

trajik kahramanlarıdır. Oedipüs, babasını öldürmüş ve annesiyle evlenmiştir. Elektra ise babasına âşıktır, babasını aldatıp öldüren annesinden de nefret etmektedir. Babasının ölümünün ardından erkek kardeşini annesini öldürmeye razı etmiştir. Freud'a göre tüm çocuklar Elektra ve Oedipüs'ün yaşadığı acıyı yaşarlar (Demirtaş 12).

Çocuklar zamanlarının çoğunu aile üyeleriyle geçirirler. Sonuç olarak da, aile üyeleri en ulaşılabilir aşk ve özdeşleşme nesnelere. İlk cinsel duygularını aileden birine yöneltmeleri de bu nedenle son derece doğaldır. Erkekler için bu çoğunlukla anne, kızlar içinse babadır. Bu cinsel duyguları zaman içinde çocuğun rakip olarak gördüğü kişilere duyduğu kıskançlık izler. Karşıt cinsten anababayla girilen bu rekabet kızlarda Elektra, erkeklerde de Oedipüs kompleksinin temelidir.

“Teşi vardı pencerenin kenarında ben teşi ile yünü ipe çeviriyordum, eski gelin kıskanırdı. Gelin kıskançlık yaptı, niye kavurma babamlar için yapılmış, diye. Çocuklarına derdi ki kocam: Peygamber kızı da getirseydim, sizinle geçinemezdi. Çok kıskançtı istemiyorlardı beni annelerinin yerine” (Xatun).

Eve sonradan gelen kadın, evdeki diğer hâkim özne kadının yerini aldığı zaman kıskanma duygusu farklı biçimlerde ortaya çıkar. Bu kimi zaman hasetlik gibi duygulara kayarak kendini gösterir.

“Ekmek öylece kaldı. Kimse pişirmedi. Ben gittim yaktım tekrar tandırı, tandırı söndürdü, tandır yanmadı, yanmadı, tekrar kocam beni dövsün diye yapıyordu. Evet, çok kıskanıyordu beni kumam. Ben çok küçüktüm, o kıskanırdı” (Gülistan).

Evdeki hâkim özne kimi zaman bir gelin, kimi zaman bir kuma olmaktadır. Kuma olarak gelen kadın genç ve güzel ise diğer büyük olan kadında erkeğini paylaşmaya yanaşmamasından kaynaklı bir kıskançlık ortaya çıkar ve bu kıskançlık daha yoğun yaşanır ve genç kadının zarar görmesinin istenmesine kadar varır.

“Ben olgunum, o hep böyle genç mi, kalsın o da çöksün” diyordu. Tabi, tabi

kıskanıyordu” (Xatun).

Genç bir kadınla evlenen erkek karısını kıskanır. Kıskanma onun yaşlanma korkusu genç kadının başka bir erkekle sonraki zamanlarda evlebileceği gerçeği üzerinde yoğunlaşır ve erkek karısı üzerinde daha baskıcı bir tutum sergiler.

Yansıtılmış kıskançlık, bastırılan aldatma dürtülerinden ya da gerçek bir aldatmadan kaynaklanır. Aldatan ya da başka bir kadını arzulayan, ancak bu durumu eyleme geçiremeyen bir erkek, bunu karısına yansıtır onu kendi yapmak istediği ya da yaptığı şeyleri yapmakla suçlar ve kıskançlık davranışları gösterir

“Gördüm ki kocamla kız birbirlerine sarılmışlar. Ben öylece kalakaldım. Kocam dedi ki: Sakın kimseye söyleme Allah aşkına. Ben kıskançlık nedir bilmiyorum. Dedim ki: Sen Allaha teslim ol, kimseye söylemem” (Tevrat)

Kıskançlık, daha kapsamlı ölçekler kullanılarak ölçüldüğünde, hem kadınların hem de erkeklerin, her iki aldatma durumunda da kıskançlık yaşayacakları ileri sürülmektedir. Kıskançlığın bazı türe özgü mekanizmaların bir doğurgusu olarak değil, insanların değer verdikleri bir şeyi kaybetme korkularının sonucu olduğu çok yaygın olarak kabul gören bir yaklaşımdır (Demirtaş, 23).

Kıskançlık duygusu Freud’a göre her insanda bulunan bir duygudur. Görüştüğümüz kadınların çoğu her insan gibi bu duyguyla az çok yüzleşmişlerdir. Ağırlıklı olarak kıskanma iki kadın arasında veya genç kadın ve kocası arasında daha fazla varlık göstermektedir. Kadınların bu duygu ile nasıl baş ettikleri konusu üzerinde çalışma yapılabilir.

4.6. SAYGINLIK

İnsan dış dünya ile temas ederek kendisini inşa eder, sosyolojik saygınlıkta bu

yetke toplumdadır. Saygı üstünlüğü; yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmettir. Kişiler için toplumda saygınlık bu anlamda önemlidir.

“Benim babam ağa idi, öyle boş adam değildi. Babam çok önemli biriydi. Kime sorsalar Şakir Ağa herkes tanır” (Hazal).

“Kocam bu köyün en büyüğü, en saygı duyulan kişisiydi” (Dilber).

Büyüklik toplumda saygınlık görmenin bir yönüdür, ama büyüklik eden kişi hem bilgili, hem yönlendirici ve de lider pozisyonunda ise bu geçerlidir.

“O da diyor ki: Kardeşim de Kolağası oğludur” (Xatun).

Saygınlık kazanmanın diğer yolu da aile büyüklerinin soydan gelen önemli bir olayda (savaş vb.) ünvan, başarı kazanmış olmasıdır. Saygın olmak için bu ünvanlar toplumda kullanılır.

“Hepsi gelip gittiler, üzerime titriyorlardı, doktorlar da bana oğlum sayesinde saygı duyuyorlardı. Minnettarım bugüne, sonum iyi olacak. Tüm çocuklarımın yanında değerliyim, hem de ailemin yanında değerliyim. Gençlikte olan biteni bilmiyorum, kimse kalbimi kırmadı, bana hürmet ettiler. Babam derdi ki: Ölene kadar şan şöret olsun” (Xatun).

Ailede toplum tarafından saygı duyulacak bir statüye sahip akraba veya aileden biri var ise aile büyüklerine bu statü üzerinden saygı gösterilir. Aile içerisinde bu övünç ve gurur kaynağına dönüşür. Toplumda bireyin gözünden saygınlık sonlu olmamalıdır, ölene dek sürmelidir ve birey bu sonuna kadar olma eylemine layık olma sürecini elinden bırakmaz, sürdürmek ister.

“Biz çobanlar için hatunduk, hanımdık. Onlar bize saygı gösterirlerdi, çayımızı doldururlardı” (Kevok)

Saygınlığın bir diğer yönüde ast-üst tarzı bir mekanizmada saklıdır. Evin hanımı iseniz evdeki çalışan işçiler, çobanlar, hizmetkârlar size saygı göstermek zorundadırlar. Her insan toplum içinde saygı görmek ister. Saygı görmek, kişinin geçmişten getirdiği ailevi özelliklerine, toplumda kazandığı statüye, diğerinin gözünde öteki olup olmadığına ve hatta cinsiyetine göre değişkenlik gösterir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİLGE ERKEK, BİLGİ SAKLAR

“Bilgelik karınca yuvasından çıkar”.
Ba-ll Atasözü (Geertz, 2007: 104)

Toplumsal cinsiyet kavramı içinde tarihsel olarak kadın ve erkeğe atfedilen ikili karşıtıklardan biri de akıl-duygu ikiliğidir. Cliford Geertz'in “Yerel Bilgi” (2007) kitabında, kadınları daha az bilge görmek ile ilgili değinmede bulunur. Sıkça kadınlar ve topluma dayanan çeşitli alt sınıf türleri, “duygusal yaratık” edasıyla başkalarından daha az bilge görülür (Geertz, 2007: 105).

Kadın bilgi ve akıldan uzak, erkek tersine bilgili ve akıl ve mantığın sahibidir. Kadının bilgiye layık görmek demek, erkeğin iktidarını yerinden etmek ile eş anlamlı sayılmaktadır. “... iyi bir bilgi sahibi olmak, bu bilginin katı anlamıyla maddi yararı olup olmadığı bilinmese de pratiklidir, çünkü “pratik”in buradaki oluşumu bu tür bilginin varlığını gerektirir.” (Geertz, 2007:102).

Kadınlar birey olma, diğer bir deyişle kendileri ile ilgili kararları kendileri alma hakkından yoksun bırakılırlar. Bilgiye erişmeleri engellenir, çünkü erkeklerin bilgilerine erişmelerine izin vermek, onlara potansiyel olarak bağımsızlaşma imkânı sunmak anlamına gelecektir (Heritier vd. s: 12).

Kesinlikle elliye geçtikten sonradır ki kadınlar kadınlığı oynamaktan vazgeçer, en değerli buldukları kadınlık ilkesini, tersine çevirme fırsatını yakalayabilirler (Heilburn 92). Kadınlar için eril toplumda “akıl” menopoza girdiği zamanlardan sonraya denk gelen yaşlılığında ancak atfedilir. Kadınlar doğurganlıkları bittiğinde yani erkekler tarafından bedenleri üzerindeki tahakküm kalktığında, bir nevi erkekle doğuramama bazında

eşitlendiğinde bilgisine başvurulan birey olabilmektedir. Hazal hiç çocuk doğuramamıştır o topluma göre kısırdir ama eksik değildir.

“Ben akıllı bir kadındım, övünmek iyi değil, ama öyleydi, onlarla geçinirdim, onlar da beni severdi. Mustafa çok bilgili bir adamdı, buranın muhtarıydı o zaman” (Hazal)

Hazal, kendi bilgili oluşunu övünç olarak görmeden, kendisine duyduğu saygıyı, aslında ifade etmektedir. Çünkü köyde kadınlar arasındaki her türlü sorun ona danışılır. Ama erkek, kadından daha fazla bilgili olduğu fikri daha yaygındır. Köyde devlet ile toplum arasında ilişkiyi sürdüren konumda olan kişiler o toplum tarafından çok bilgili görülür.

“Eşim çok bilgili değildi o konuda bana bir şey demiyordu” (Kevok)

Kevok eşini sadece kadınlık işleri olarak görülen (çocuk doğurma vs.) konularda bilgili görmemektedir, eşinin, üreme konularında hiç söz etmediğini bildiği için, bu yargıya varmış olabilir.

“Hacı çok bilgilidir. Dul erkek bilgilidir. Bilgisine başvururdu. O adam bilgili, iyi bir adam diyordu. Şimdiki gibi değildi kadınlar çok çabuk kandırılırdı” (Xatun)

“Hem bilgili, hem icazet sahibi, hem siyaset adamı. Bana bile demezdi bilgili şeyleri. Hesabı, kitabı, işine gelirse söyler, gelmezse söylemezdi. Adam iyiydi, saygıdeğeri, siyasetliydi, kocam saygı duyulandı” Para alırdı ben bilmezdim, şifreli çantası vardı, kimse açmayı bilmezdi. Çok bilgiliydi, her şeyi kadınlara anlatmazdı. Babası Mele Şemsettin çok âlim adamdı, Mele Said’in talebesiymiş. Yani o zaman babası üniversite icazeti almıştı. Medrese eğitimiyle Hacı, camide okumuş, babası öldüğünde kütüphanesi üç öküz arabası yükünü doldurmuş ve bunları insanlara dağıtmışlar” (Xatun) .

Xatun’un eşinin ondan otuz beş yaş büyük olması, eşinin ikinci kez evlenmiş, deneyim sahibi, bilgisine başvurulan bir erkek rolünde oluşu, erkeği eşinin gözünde de yüceltmektedir. Ayrıca şimdiki zaman ile karşılaştırarak kadınların da saf çabuk kandırılabilirliklerinin, o dönemlerde okumamış-öğrenmemiş oluşları yüzünden böyle bir

pozisyonda olduklarının altını çizmektedir. Kocasının bulunduğu toplumda saygın, medrese eğitimi görmüş olması, siyaset adamı olarak kabul görmesi ve bunların toplamında bilgili kişiliğinin önünde toplumda saygın kişi konumuna yükselmesi kadını da yüceltmektedir.

Kadın kişiliğini erkeğin kişiliği şemsiyesi altında tanımlamaktadır. Kadının kendisinden bilgilerin özellikle hesap kitap işlerinin saklanması esasında erkeğin kendini “akıl/duygu” ikili karşıtıklardan “akıl” konumuna koymasındandır. Kadın duygularla hareket edendir. Siyasette oluş, akıl gerektiren her türlü eylem erkeğin payına düşürülmektedir. Bu anlamda kadın akılla alakalı şeylere bilgi bazında bile erişmemelidir erkeğin gözünde, çünkü ona göre kadın hiçbir şey anlama. Göklere çıkarılan eril “yüksek bilgi”den farklı olarak kadınların bilgisi “duyulardan ayrı olmadığı gibi, “karmaşık tikellikleri” atlayıp “stilistik bir saldırganlık” ortaya koyan “mimari bir yapı”ya da dayanmaz (Donavan,2015, s:329).

“Oğlum hala bana danışır her şeyini. Hasta olsa söyler ben de ona ilaç öneririm. Bana der ki: Sen okumuştan daha bilgili bir insansın” (Xatun).

Kadınların bilgisi hem doğal sistemlerin çeşitliliğine hem de doğaya dayalı hayatın yarattığı kültürleri yansıtan ekolojik ve çoğulcu bir bilgidir (Shiva, 2015: 91). Kadın doğadan deneyimlediği pratik bilgiler ile okumuş yazmış olandan daha da bilgilidir. Kadınlar konuşarak, deneyimleyerek ve görerek bilgi edinirler. Bilgi çoğunlukla deneyimle kazanılır. Yerel olarak doğadan sağlanan bilgi yüzyıllardır halkları ayakta tutabilmiştir. Bu bilgilerin değersizleştirilmesi, batılı uzmanlar tarafından kısa zamanda modern bilgi değerlidir empozisi ile yok edilmeye çalışılmıştır. Xatun’un oğlu okumuş olandır. Annesinin deneyimi doğadan bizzat yaşayarak edinmiş olmasını kendisinin okullarda

okuttuğu kuramsal bilgiyle karşılaştırarak ve annesinin gündelik pratiklerden edindiği bilgiyi daha değerli olarak gördüğü sonucuna ulaşabiliriz.

“Nure işte benim annem, ufaktı ama akıllıydı” (Xatun).

Yine Xatun annesinin akıllı yani bilgili olduğunu söyleyerek kadınların bilgiye doğanın içinden ulaştıklarını, bu bilgilerini günlük pratiklerde uyguladıklarını ve de uyguladıkları her türlü deneyimin sonucunun yaşamı düzenlediğinin farkında olduğunu anlatmıştır.

Erkeğin kadını daha az bilge ve bilgili görmesi, onun bilgilerini küçümsemesi ve hatta kendi bilgilerini ondan saklaması bizi derinde duran asıl sebebe götürür “erkek bağımsızlığını ilan etmiş ve sürdürme niyetindedir”,bu erkeğin paylaşmaktan haz almadığı iktidarını kaybetmekten korkması anlamına gelebilir. Kadına birey olma yolunda tüm kapıları kapatmanın da bir yolu olarak kullanılır. Nihayetinde modern, kuramsal bilgiden daha ziyade, kadının çeşitli yollarla edindiği bilgi günlük yaşam pratiklikleri içinde kolaylaştırıcı, yararlı ve hayat kurtarıcı anlam taşır.

5.1. GENÇ KADIN, GEÇ ÖLÜM

Feodal toplumlarda korku duygusu genetik olarak üreme duygusunu kamçılar. Yaş ilerledikçe bilinç dışında ölüm korkusu hisseden bir erkekte üreme duygusu yoğunluğu artabilmektedir. Bu duygu çok genç ve çocuk doğurma potansiyeli yüksek kadınlara yönelme şeklinde kendini gösterir. Erkek seçtiği kadında temel olarak dişilik arar. Olgun erkek için genç kadın güzel ve çekicidir. Kadın açısından korunma duygusu ve güvenlik duygusu ön plandadır.Erkek sakin dingin yaşar, fakat kadın çocuksu, enerjik, hareketli, eğlenceli bir yaşam ister.Gülstan ikinci evliliğini yapan bir erkekle çok genç evlenmiş.

“Büyüktü iki, üç çocuğu vardı, kızı vardı” (Gülstan)

Erkek orta yaşların üstünde ikinci evliliği yörede genelde kendi yaşından çok daha küçük kadınla evlenir. Bu evlilik erkek için bir nevi gençlik iksiri gibidir. Görüşmecilerimin bir kaçı bu yolla yapılan evliliklerde erkeklerin en az yüz yaşını geçirdiklerini ve sağlıklı bireyler olarak hayatlarını tamamladıklarını anlatmışlardır.

“Babam onunla evlendiğinde 60 yaşındaymış. Ben dedirtmem böyle Hacı Miho’da çok akıllı ve bilgili, zeki bir adamdı elli yaşındaydı. Babam adamı beğeniyor, seviyor. Biz bir gence versek döver, söver, uyumsuzluk çıkarabilir, diyor babam” (Xatun).

Aile büyükleri gençlerin olgun olmadıkları, bir sebep olarak da kadınlara hoyrat davrandıkları fikri ile daha olgun erkekler ile kızlarını evlendirme taraftarındırlar. Dahası genç kadın, kendine ilgi gösterecek yaşça büyük erkeği “baba” yerine koyar ve ihtiyacı olan baba sevgisini bu yolla gidermeye çalışır.

Kadın ile arasındaki yaş farkı, erkek açısından ölümü geciktiren bir etken olarak cazib görünse de bir kadın için aynı şey değildir.

Erkek genç kadının canlı vücudunda gençliğini bulur, genç kadın ile sürdürülen yaşam erkeklği sürdürmenin en kolay yoludur. Üreme ve cinsel varlığını koruduğu sürece erkek, erkeklik duygusunu yoğun yaşar. Orta yaşlılar daha genç biriyle bağ kurduklarında kendileri daha güvenli ve kontrolü daha çok kendi ellerinde tuttıklarına inanırlar. Erkek genç kadın üzerinde baskıyı daha güçlü hissettirir, temelinde yatan duygu kıskançlıktır. Başka erkek fikridir. Fakat kadın yaşlı erkek ile canlılığını kaybeder. Kadın için çöküş, erkek için yükseliştir genç-yaşlı karşıtlığı.

ALTINCI BÖLÜM

MEKÂNLARA YÜKLENEN ANLAMLAR

Elliade, “Kutsal ve Din Dışı” (1993) adlı kitabında tüm geleneksel kültürlerde konutun kutsal bir veçheye sahip olduğunu ve bizatihi bu nedenden ötürü Dünya’yı yansıttığıdır (Elliade, s. 33). Kutsallık atfedilen mekânlar insanların hayatında önemli bir yere sahiptir. Mekânlar bu anlamda insanların duyguları düşünceleri, inançları, cinsiyetleri, kültürel kişilikleri ile sürekli etkileşime girerek insanların yaşamlarını biçimlendirirler.

6.1. YIKANMANIN MEKÂNSAL PRATİĞİ

Tandır, Anadolu’nun çoğu yerlerinde kullanılan insanlığın geleneksel mimarisinin önemli bir parçasıdır. Hem yemek hem de ısınmak için kullanılan bir tür mangaldır. Tandır aynı zamanda dizi ağrıyanlar için bir tür kür mekânı olmakla beraber, aynı zamanda dışıl bir alandır.

Tandır, mekân olarak bireyin yaşamında, ister yıkanma olsun, ister yemek ya da ekmek yapma olsun insan ve mekân arasında etkileşimin temelini oluşturur. Mekânların anlamlandırılması ve mekânla kurulan bağ, bireyin kimliğinin biçimlenmesinde son derece güçlü etkiye sahiptir. Çiğdem Akgül (2011) “mekânlara simgesel anlamlar yüklendikçe mekân daha değerli hale gelir” demektedir Ayla Kutlu’yu anlattığı makalesinde. Mekân insanla yaşar, insanla yaşanılırdır.

Yıkanmak insanlık tarihi kadar eskidir ve insanın temel ihtiyaçlarından biridir. Uygarlık tarihinde, su ve suyun kullanıldığı alanlara çok önem verildiği ve hatta birçok yapıda ıslak mekânlar inşa edildiğini görmekteyiz. Bu mekânların en önemli örneklerinden biri olarak hamamlar; yıkanma, temizlik, rahatlama gibi ihtiyaçların da giderildiği yegâne

mekânlardır (Ürük, 185). Yıkanma bedenın arınması temizlenmesi pratiğidir. Banyolar ve hamamlarda bu arınmanın yaşandığı mekânlar inanç ve kültür ile şekillenen önemli alanlardır.

4.asırda Yunan hamamlarında ısıtma odanın ortasına konulan bir mangal veya dışarıda bir ocaktan kaynatılıp getirilen su kazanın sıcak sıcak buharı ile sağlanıyordu (Yergül, 2006: 101). Yıkanmak; akarsu altında, kazandaki suyu tasla dökmek suretiyle, ya küvette yahut durgun su ile nehir ya da gölde gerçekleştirilebilir. Yıkanmanın mekânsal pratiği tarihsel bir derinliği olan bir olgudur. Geçmişten günümüze, yıkanma için ya hamamlar ya sauna ya da küvetler kullanılmıştır. Antik çağlardan beri yıkanmanın, temizlenmenin yanında törensel bir zevke dönüştürüldüğünü bilmekteyiz. Roma hamamları acele edilmeden yıkanılan, keyifli duygulara açık yemeli, içmeli, masajıyla zevk içeren ortamlar olarak bilinir. Bu yönüyle çekicidir.

“Biz leğende yıkanırđık. Ahırda, gomda (koyun ağılı), tandırlıkta yıkanırđık” (Fatma).

Kişisel bir yenilenme ve kökleri derinlere uzanan sosyal ve kültürel alışkanlıktır yıkanma (Yergül, 2006: 15). Mekân olarak yıkanmanın gerçekleştiği yerler karşımıza başka amaçlar için kullanılan mekânlar olarak çıkmaktadır. Fatma'nın dediği yerler gibi. Yıkanma pratiğini, fiziksel ve psikolojik tatmin sağlama olgusu dışında, temizlenmenin yanında, inanç gereği gusul abdesti alabilmek için çabucak yıkanmanın oluştuğu bir deneyim olarak görmekteyiz.

“Tandır evde, ahırda banyo edilirdi. Önce ne vardı ki banyo yoktu. Suyu tandırda ısıtıyorduk, ısıtıcılar vardı onları kullanırđık” (Hazel).

Yıkanmak için ayrı bir banyo mekânının olmayışı, kadınları hayvanların yaşadığı ve de yemeklerin yapıldığı mekâna sıkıştırmaktadır. Kadınlara erkekler de burada yıkanır mıydı, sorusunu sormak aklıma gelmedi ama benimle konuşan kadınlar bazı odalarda

küçük bir yerin (çelaw) yıkanmada kullanıldığını söylemişlerdi. Tahminim şu ki erkek, erkek oluşundan dolayı herhangi bir mahremiyet gözetmeden odanın içinde yıkanabilmektedir.

Kadınlar için yıkanma mekânının hayvanların yaşadığı yer olarak işlev gören ahırın içinde yapılıyor olması bana kadının hayvan gibi ikincil olduğu ve ahıra her zaman girilmediği için de mahrem bir bölgeye dönüşebildiğinden yıkanma yeri olabildiği düşüncesidir. Kadın, hem dışıl alan olarak yemek pişirilen, çamaşır banyo için su ısıtılan mekân olan tandırda da ekmek pişirdikten sonra banyo yapabilmektedir.

“Ahırda, ineklerin yem yediği yerde banyo yapıyorduk. Günah olmasın ama biz çoğu zaman 10 gün gusül abdestsiz dolaşırdık. Tandırda su ısıtırdık, öyle yıkanırdık” (Zeliha).

Yıkanmanın diğer bir işlevi olan kutsallık gusul abdesti alma söyleminde saklıdır. Su törensel bir arınma aracıdır. Cinsel ilişki, regl sonrası, doğum ve ölümden sonra ve önemli bayramlarda su törensel bir araca dönüşmektedir. Zeliha cinsel ilişkiden onlarca gün sonra bile gusül abdesti alamadığından söz etmektedir. Bu anlamda da ekmek pişirilen gün tandırda ısıtılan su kadınların günaha girmiş (kadının zihninde) bedenlerini arındırma işlevi gördüğü için önemlidir. Mekân olarak tandır bu kutsal, törensel göreve ev sahipliği yapmaktadır.

“Ben başımı havuzda, oda içindeki celaw yıkardım. Kovaya su koyar öyle işte” (Kevok).

“Banyo yoktu, ahırda, leğenlerde ve tandırlıkta yıkanırdık. Sonra celaw yapıldı odada” (Gülistan).

Yıkanmak için, oda içerisine yapılan küçük bir yer (celaw) ahırda yıkanmanın bir üst seviyesidir. Kadın yıkanma deneyiminde de mekân ile farklı bir bağ kurmaktadır. Mekân ona atfedilen işlevi görüyorsa kadın için mesele bitmiştir. Farklı bir sorgulama içine girmez.

“Tandırın üzerinde ısıttırdık suyu, leğenlerin içinde yıkanırđık. Sonra elle çamaşır yıkardık leğende kışın, yazları da dere kenarında yıkardık. Biz 4-5 yıl tandırlıkta yaşadık. Çocuklarımızla kaldık” (Gogerçin).

Yoksulluk yaşam mekânını birkaç metre kare, topraktan yapılmış “ev” denen “tandır ev”ine sıkıştırmaktadır. Tandır bir yerde özel ile kamusal arasındaki sınırı belirsizleştiren, özel hayat ile kamusal yaşamı içiçe geçiren, çok amaçlı kullanılan, kadına yani dişile atfedilmiş mekândır. Kadın hayatının ilk beş yılını dişil mekân olan tandırlıkta geçirerek farklı bir kadınlık deneyimi yaşar. Suyu taşıyabildiğı her yer onun yaşam alanıdır.

Yıkanmak, bedeni arındırmak, günahlardan temizlemek, pis olana dair ne varsa akıtıp yitirmektir. Hamamlarda bunların yanında rahatlama, zevk alma, sosyalleşme mekânı olarak her ne kadar kullanılıyor olsa da tandır evi, ahır gibi mekânlarda yıkanmak bunların tersine acele temizlenmenin, abdest almanın, mahremiyetin yeri, dişil olana atfedilen ikincil mekânın, özneliğı içinde kadının saklı coğrafyasının ana simgesidir. Yıkanmanın mekânsal pratiğı içinde tandır ve ahırda yıkanmak kültürün, duyguların düşüncelerin, inançların temelinde gûnahtan arınma kutsallığı içinde, kadınların yaşamlarını biçimlendirir.

6.2. ODALAR, DUVARLAR VE İŞLEVLERİ

Günlük yaşamda özel hayatın iç mekânda var olması kişiliğın, kültürel içermelerin varlığı, cinsiyetlenmiş mekânlar olarak odalar içinde yaşandığından önem arz eder. Mekân ve yaşayış pratiğinin iç içe geçmişliğı, odaların bu anlamda bir ruha bürünmesi ve kadının kimliğini ve benliğini, bazen bulduğı bazende yitirdiğı yer olarak odaların varlığını ve işlevini sorgulamamız gerektiğini bize hatırlatır. Ataerkil normlar çerçevesinde kısıtlayıcı

olan toplumsal gerçekçiliğin içinde kadın mekânda hareketi kısıtlı olabilmektedir. Bu gündelik yaşam kültürü içinde odalar ve odaları oluşturan bütünün dışında kalan her bir parça duvar, her zaman bir mekân pratiği olarak özel alana kapatılan kadın için önemli işlevlerin yüklenicisidir. Fatma için tek bir oda demek her evli çiftin çocukları ayrı, kendileri ayrı özelliklerinin yaşandığı mekân anlamına gelmektedir.

“Bizim odamız vardı evlenen herkesin odası vardı, çocuklar ayrı yerde yatardı” (Fatma).

“Oda yaptılar bize verdiler, onlar yeni eve geçtiler” (Naciye).

Naciye için ise, bu dar alanda yaşamak zorunda kalmak yenisi yapılırsa kurtulmak rahat etmek manasındadır.

“Beni iki odalı eve indirdiler. Kaynanamların üç evi vardı yan yana, yatak odam ayrıydı. Ev ile beraberdik tabii” (Hazal).

Hazal’ın anlattığı oda sayısının çokluğu, gelin gelinen evin zenginliğine işaretler, bir yatak odasına sahip olmak o zamanın şartlarında “Hiç değilse yatak odam ayrı” diye düşündüren bir hale bürünür.

“Küçük bir odam vardı, kilim seriliydi. Hayır, ben kayınvalidem ile kaldım. Çünkü kaynanam bizim odada yatardı” (Zeliha).

Küçük ve de kilim serili bir odaya sahip olmak kadın için bir ayrıcalıktır, fakat bu ayrıcalığı bozan önemli etken üçüncü kişi ile o odayı paylaşmaktır. Eşlerin cinselliklerini yaşayabildikleri tek mekândır odalar, odada başka birinin varlığı mahremin bozulmasına çiftlerin bir göz tarafından izlenebiliyor olmaları pornografik bir anlama kayarak can sıkıcı olabilmekte ve bunun yanında kadının bedeninin hâkimiyetinin onun elinden alınmasına bir göstergedir.

“Sonra eşime dedim ki bize bir oda yapalım. İki çocuğum doğdu Hacı Kamil bize oda yaptı. Onlar yeni eve geçti biz de onların çıktığı eve geçtik” (Kevok).

Odalar yaşam alanı olarak bir değer kazanmanın yanında, kadın açısından üremenin

gerçekleştiği çocuğun doğduğu bakıldığı büyüdüğü ilk bilgilerin öğrenildiği sosyalleşmenin gerçekleştiği dönüşümsel bir role sahiptir. Kadınlar mekânla duygusal bir bağ oluştururlar elbette, bunu mekân içinde deneyimledikleri korku, dokunma, işitme mutluluk, sevgi, üzüntü, heyecan, yasaklılık vb. birincil duygular ile ortaya çıkarırlar bu anlamda da odalar duygu yumağı merkezi de olabilmektedirler.

Odalar farklı işlevlere günün belli zamanlarında ev sahipliği yapar. Sabah tahta bir yemek sofrası ile yemek yenilen yer, öğlen döşeklerin dizildiği çay içilen misafir ağırlanan yer, sonraki saatte çocukların uyuduğu yaşlı nenelerin çorap ördüğü yer, köşedeki boşlukta yıkanma işlevi için banyo, akşamda eşlerin ve diğerlerinin uyuduğu ve eşler için ansızın mahreme ev sahipliği yapan mekâna dönüşüverir. Michel De Certeau'nun "Practices of Everyday Life" (1984) (Gündelik Yaşam Partikleri) isimli kitabında da belirttiği gibi, gündelik yaşamımızdaki sosyal pratikleri, mekânların/boşlukların düzenlenmesi ve tekrar düzenlenmesi üzerinden kurarız (Akt: Alkan, 2009: 180).

Oda sadece oda değildir her bir duvarında yaşamın ana temalarına ev sahipliği yapan bir ruha sahiptir, bu ruha hayat veren de kadındır. Bu dönüşüm ve düzenlemede ana unsur odur. Kadın ve mekân olarak odalar bu farklı düzlemde geçişkenlik içeren işlevsel pratiklerle, kadının mekânsal olarak odayla sürekli değişimler yaratarak giriştiği etkileşim alanı olmakta kadının yaşamı anlamlandırmasında kimliğini benliğini ortaya çıkarmasında güçlü bir etkiye sahiptir. Kısacası "oda" kısır bir kavram olmanın ötesinde sadece bir "oda" değil, daha fazlasıdır.

YEDİNCİ BÖLÜM

KADINLARIN DEĞERSİZLİK ALGILARI

7.1. BEDENE YERLEŞMİŞ DEĞERSİZLİK

Araştırmamın ana eksenini oluşturan kadınlarda değersizlik ve buna dair algılardaki düşünceler ve toplumun onlara yaşattığı bu derin hiçlik duygusu ile kadının kendini nasıl gördüğü üzerinedir. Yaptığım görüşmelerde hemen hemen özne olarak her bir kadın bana anlatımlarında derin ve hüzünlü bir hiçlik duygusu girdabına çoktan düşmüş oldukları gerçeğini açık bir biçimde dile getirmişlerdir. Bu bölümde önce hiçlik duygusu ekseninde değersizlik algıları üzerinden, nedenler hakkında düşünmeye zihinde oluşan ölüm fikrini benlik düşüşü üzerinden tartışmaya çalışacağım.

Kadınlar, okuma ve yazma edimlerinden ezici çoğunlukla mahrum bırakılmışlardır. Ama bir biçimde konuşma edimlerini kimse ellerinden alamamıştır. Yalnızca bu edim özel alanın kalesi olan “ev”e ait görülmüş; dır-dır, dedi-kodu, gevezelik ya da akılsızca, duygu dolu ve kamusal bir anlam içermeyen bir ilişki olarak yaftalanarak değersizleştirilmiştir (Yamaner, 4).

Yamaner’in üzerinde durduğu post-yapısalcı yaklaşımla patriyarkal toplumlarda, kadınların edebiyatta, sanatta ve daha birçok alanda değersizleştirilerek sessizliğe gömülmesini sağlayan mekanizmaların ifşası üzerinedir. Bu yol üzerinden benim değinmek istediğim kadınların doğayı ve kendi doğalarını kullanarak her türlü üretkenlik ve yaratıcılık sonrasında, toplumsal baskı ve eril mekanizma tarafından aşığılanması değersiz görülmesinin kadının belleğinde oluşan ruhunda yarattığı sarsıcı değersizliği

yerinden etme peşine düşmüş olamamda saklıdır. Şimdi kadının bedenine yerleşen değersizliğin temelini, bu temeli oluşturan toprağı kazmaya içine eril toplumun karıştırdığı ana malzemeleri eşelemeye kadında oluşan “bana ölüm kaldı” söylemine neden olan düşünceleri irdeleyerek başlayacağım.

Kadınların hemen hemen hepsinin ömürleri boyunca yaptıkları her şeyin boşuna yapılmış olduğunu ölümü arzularak rahat edecekleri belki de inançları çerçevesinde mutlu olacakları diyara bir an önce gitme arzusuyla bir anlamda ortadan kaybolmak isteğı duymaktadırlar. Ortadan kaybolma olayı başka bir şekilde, tekil bir olay ve belli bir şeyi arzulama, (ölüm gibi) yani artık bu dünyaya ait olmama arzusu gibi de düşünülebilir ki, bu olumsuz bir şey olmayıp tam tersine bizim yokluğumuzda dünyanın nasıl bir yere benzeyeceğini ya da sonun ötesinde neyin bulunduğu, öznenin ötesine geçildiğinde neyle karşılaşılacağı öğrenme arzusu şeklinde ifade edilebilir (Baudrillard, 2012: 12).

“Hiçbir şey kalmadı, bir yatmak, bir uyumak, bir de ölüm kaldı” (Gülistan).

Hiçlik duygusu esasında ölüme yaklaşmakta olduğunun bilinci ile gelir insan zihnine, yalnız bu kadınların yaşama karşı verdikleri her türlü direnme ve yaratma edimi dışında, etrafındaki diğer öznelere tarafından değersiz görülmesi sonucunda “hiçlik” duygusunu yaşayarak ölüm ve uyku gibi hareketsiz, farklı bir tarafa geçme duygusu içerir.

Her duygu birbiriyle çatışan farklı etkiler yaratır (Dinler,64,2014). Duygusal sinyaller (ölüm fikri ve benlik kaybı gibi) ortaya çıktığında kişide kıpırtı başlar ve durumlara karşı direnmeye öncülük eder.

“Bana kalan hiçbir şey olmadı” (Tevrat).

Tevrat’ın hayatı kendine ait görmemiş olması yaşam içinde hem bedeninin ona ait olmaması aile içinde tüm bireylerin mutluluğı için çalışan bedensel duygu ve hazların

ötesinde kendine ait olmayan yaşama biçimiyle sona doğru gelmiş olması hayatın ona bir şey vermediğini düşüncesinde onu haklı kılar. Fakat bu negatif duygu aslında gündelik hayatta kollektif bir deneyimin parçasıdır.

“Allah’a kaldık, bizi kurtarsın diyorum” (Naciye).

Kadın kendine ait olmayan bu bedenın gerçek sahibinin ve onu diğerk yaşama götürebilecek tek varlığın ve aynı zamanda kurtarıcısının “Allah” olduğuna inanmaktadır.

Hayat bir varoluş-öncesi tarafından öncelenmekte ve bir var oluş-sonrası halinde uzanıp gitmektedir. Dindar insan için ölüm hayata nihai bir son vermemektir, ölüm insan varoluşunun diğerk bir tarzından başka birşey değildir (Elliade,1991:126). İçimizdeki zamanla dışımıza akan zaman suları hızla birbirine karışıyor. Bilinç her yöne akan akışkan, kaygan bir kaynağın doğduğu yerdir. Şimdi ile geçmişini birbirine katıştırır. Kadın alışamıyor, şimdinin aslında geçmiş olduğuna.

“Şimdi her yerim gitti. O ömür beni tüketti, bana bir kârı olmadı. Sanki hiç olmamışım gibi, hiç yaşamamışım gibi. Şimdi kimse yüzümüze bakmıyor. Ömrümüz böyle boşa gitti” (Kevok)

Duygular hem nesnelere üretir hem de geçmiş bağlantılarını yineler (Ahmed,243).

“Şimdi hiçbir şey kalmadı. Bana ahiretim kaldı, namazımı niyazımı yapıyorum. Ben sadece Allah’ı çağırıyorum. Beni minnet altına koyma, el altına koyma. Ayakta olayım, mezarda olayım” (Fatma).

Allah’a yalvarma insanın kendisine verilen geçici, emanet bedeni geri almada geç kalmamasını istemedir. Kimsenin o bedene bakmak zorunda kalmadan bedenın geldiği yere yani toprağa karışmasını istemek yine yaratıcıdan istenen son arzu gibidir. Zeliha’nın da cinsiyet farkı olmadan yaptıklarını değersiz gören yakınları, onu hiçlik duygusuna esir etmişlerdir. Zaman onun için farklı işlemektedir.

“Kırk-kırk beş yıldır ev kadınıyım ben, artık çok yorulduğum ve hastayım, hiçbir tat alamıyorum bu dünyadan. Hiçbir şey yapamadım bu dünyada. Ömrüm gitti geriye gelmez artık. Buğday ektim yele verdim, inek sağdım,

ekmek yaptım, peynir yaptım, sebze ekdim. Hepsi, geride kaldı, şimdi önemli olan şimdidir. Şu an içinde olduğum zaman. Şimdi oğlum diyor ki –“Siz geri zekâlymışsınız” gelinler diyor –“Siz çok çalışmışsınız gereksiz yere”. Bizim yaptığımız işleri değersiz görüyorlar” (Zeliha).

Dindar insan devrevi olarak kutsal ve tahrip edilemez bir zamana dalma ihtiyacını duymaktadır. Ona göre, öteki olağan zamanı, her insan varoluşunun içinde cereyan ettiği dindışı süreyi mümkün kılan kutsal zamandır. Tarihsel olayların dindışı süresini mümkün kılan efsanevi olayın şimdiki zamanıdır (Elliade, 1991: 68). Tanrıya ulaşacağı kutsal zamanı bekliyor kadın. Yeryüzünde tükettiğini düşündüğü zaman sonrası kutsal olan zaman ve o zaman içinde özlem duyduğu bir varlığa ulaşacağı düşüncesine bürünmüştür zihin ülkesi. Dindar insan için, ebedi geri dönüş, insanı hiçlikten ve ölümden kurtaracaktır gibi görünebilmektedir. İnsanların, Toprak tarafından doğrulması evrensel yaygınlığa sahip bir inançtır. Ölümde, Toprak Ana'ya kavuşmak, doğrulan toprakta gömülme istenilmektedir (Elliade, 1991:118-119). Toprağa girme düşüncesi toprakla kurulan özdeşlik ve öznellik fikrini içinde barındırır.

“Bu bana kalsın bu benim olsun, şunum yoktur demiyorum. Hiçbir şey aklıma gelmiyor. Ne ev, ne hayat, ne koca, hiçbir şey düşünmüyorum. Ne kıymetimiz kaldı ki? Ömrümüz bitti daha ne yaşayacağız. Ben sadece ölümü düşünüyorum. Bu dünya bitti artık. Dünya böyle iyi değildi, hayvan vardı, elimizden bir şey gelmiyordu, hayatımızı düşünmüyorduk. Geleceği düşünmeden o günü yaşadık. Biz bu gündeyiz bugünü güzel geçirmek en önemlisi” (Hazal).

Hazal hayata karşı görevini tamamlamış gibi düşünürken varlığının zaten bir değer içermediğini “Ne kıymetimiz kaldı ki?” sözüyle dile getirmektedir. Ömür tamamlanmışsa sırada ölümü düşünmek vardır, sadece “ölüm”ü. Dünyanın bugünü ile dünü arasındaki iyilik, güzellik, kaygısızlık gibi kavramlar arasında gidip gelmekle beraber sonunu düşünmemenin verdiği bir pişmanlık yaşamaktadır Hazal. Zaman bağlamında sonunda vardığı nokta onu doğru olana yani bir anlamda “an”ların yaşayışın kendisi olduğuna ulaştırmıştır. Tersine Xatun geçmiş yaşamının ona verdiği olumsuz duygu ile

karşısındakilere dua eder gibi öğütte bulunmaktadır.

“Benim hayatımı yaşamayın Allah etmesin. Minnettarım bugüne sonum iyi olacak. Tüm çocuklarımın yanında değerliyim. Hem de ailemin yanında değerliyim. Sırrın ne varsa aile bilir dışa verilmez, kadir kıymet için” (Xatun).

Bugüne minnet duymaktadır, çünkü içinde bulunduğu dönem onun çevresi tarafından el üstünde tutulmasından değerli, kıymetli görülmesine uzanan olumlu bir tabloyu pekiştirir. Sırların dışarıya aktarılmasının “değeri” düşürmesinden korkarak ailede kalmasını söylemektedir.

Erkek kadını değersizleştirmede kadının emeğini görmezden gelme bedenini aşağılama bu aşağılama neticesinde susturma gibi yöntemleri kullanır. Erkek gücü yalnızlık, gizlilik, dayanışma ve aşağılamadan oluşan bir karışıma dayanmaktadır (Mellor, 168). Kadınları kendilerini değersiz ve günahkâr hissetmelerini sağlayan bu argümanlar değil midir?

Evde yapılan bütün işlerin değersiz olduğunu varsayan bu paradokstan çıkmak gerek (Heritier, 217). Bedeni ile yeni canlara yuva olan elleriyle aileyi doyurmak için üretim yapan doğadaki tüm faydalı bitkileri kullanarak yaşamı dönüştüren kadınlar, tüm insanlık için yaratıcıdır.

“Yaratıcı, yaratım etkinliğinin ve sonucunu sahiplenebilecek sarsılmaz bir özne olarak değil, bu etkinlik içinde” çözülen dağılan, çöken bir kişi olarak ele alınır (Demirtaş, Aytaç, s, 53). Yaratıcılık, varlık nedenidir asla hiçlik taşımaz. Yaratıcı kadın hiçlik duygusunu aşmalıdır. Kendimizi ve yaşamı boş ve anlamsız görmek genelde tinsel bir yabancılaşmadır. Başkalarının bakışından benliğini yitiren kadın kendini değersiz görmektedir. Önemseydiğimiz ya da farkında olmadığımız kişiler bizim benliğimizin oluşumunda önemli olabilmektedir.

Zihinle madde arasındaki yaratıcı dialoğu aklımızdan çıkarmadan, evrenin birer parçası olduğumuzu düşünüp bunu hissederseniz daha çok kendimizi mutlu (değerli) hissedebiliriz (Kozaklı, 44).

7.2. GÖÇEBENİN ZİHNİNDEKİ ÖLÜM ÜLKESİ

Ölüm, çoğu zaman istenen ve arzulanan bir şeydir. Genellikle insanlar şifasız hastalıktan ya da kötü bir yaşam sürdürdükleri anda tabiatın rahmine geri dönüşü isterler çünkü bu onlar için son çaredir bir çıkış yoludur. Özellikle kadınlar doğadan geldiklerini bilerek tekrar ona dönüşü kurtuluş olarak görürler. Ölüm hakiki varlığımızın en iç özünü oluşturmayan fakat daha çok onun bir tür inhiraf yahut delaleti olarak düşünülmesi gereken bir bireyselliğin tek yanlılığından kurtuluş anıdır (Schopenhauer, 2013, 126).

“Ömrümüz bitti daha ne yaşayacağız. Ben sadece ölümü düşünüyorum. Şimdi de ölümü düşünüyorum amacım yok artık. Ölümü gördüğüm için, ölüm hep aklımda, bazen giderken şimdi burada düşsem ölsem diye” (Xazal).

“Ben, sadece Allah’ı çağırıyorum. Beni minnet altına koyma, el altına koyma. Ayakta olayım mezarda olayım” (Fatma).

“Allah bizi el ayağa koymasın ahirim iyi gelsin. Dünya bu böyle işte. Allah’a kaldık, bizi kurtarsın diyorum” (Naciye).

“Herkes yolunu bekliyor, o yol nereden açılırsa o gidecek. İnsan bilmiyor iyi insan hayatta kalmıyor” (Xatun).

Xatun’un beklediği yol onun mekânsal değişim için duyduğu arzuya karşılık gelir. Ölümlülerin yeryüzünde oluş tarzı olan yerleşme, onların varoluğu ile varlığı bir arada tutar. Ölümlüler varlığın sığınağına girebildikleri ölçüde yerleşebilirler. Böylesi bir yerleşme hem inşa etmeyi ortaya koymayı ortaya çıkarmayı mümkün kılar (Şener, 16). Kadın için ölüm, bir anlamda toprağı yersiz yurtsuzlaştırarak toprağa karışma yeniden var olmanın biçimidir. Toprağa karışma metaforunda “arzu” önemli bir rol oynar.

Ölüm ve yaşam birbirinin içine geçmiş birbirinden ayrılmaz iki kavramdır. Varoluşumuzun içinde ölümün geçici doğasını fark etmek vardır. Nietzsche “Yaşam, bir “doğumlar ve ölümler” zincirinden ibarettir ve her an yeniden doğar ve tekrar yok olur” der (Solomon-Malpas, 2006:188).

Çağlar boyunca büyük düşünürler bu ve benzer şekilde ölümün fizikselliği bizi yok etsede ölüm fikrinin bizi koruduğunu bize hatırlatmışlardır (Yalom, 37: 2008). Ölüm yaratılışın koşuludur. Ölümden kaçmak yaratılıştan kaçmaktır, yaşam sürekli ölümü inşa eder, ölüm ise yaşam içinde bir varoluş yoludur. Ölüm isteyen kadın (insan) varoluşunu yeniden yaşama kaynaklık etmesi için ölüm ile toprağa tohum olma yeniden filizlenme isteğini bağında tutar. Yani kadın ölüm olgusunu zihninde canlı tutarken bile yaşama varlığa can vermeye devam etmektedir. Kadınlar toplumsal mekânda hep çeperde yaşayanlardır aynen diğer ötekiler gibi. Çerperde olmanın ağırlığıyla, kaçış hattı arar, kartezyen noktalarda arayış içindedir, işte bu noktada ölüme duyduğu o büyük arzu toplumsal olarak dayatılan köşeye sıkıştırma düzleminden çıkışını ölme arzusu sağlar ve umutludur, böylelikle farkında bile olmadan yaşama bir dalından asılır. Kadınlar burada pasif kurbanlar değil, değer üreten hayatı sürdüren ve değeri fazlasıyla hak edendir. Ölüm fikri ile benliğini yitirmiş gibi görünse de bu bir direnme içerir. Ayrıca, “her ölüm bir varoluştur”.

7.3. ZAMANIN ÇİZGİSİNDE ŞİMDİKİLER VE BİZLER

“İnsan uzaklara özgü bir varlıktır der Heidegger, hep kendinden başka bir yerdedir” (De Bouvier,1989,30). Zaman çoğumuz için hayatın akışıdır. Çoğu insan için zamanın geçişinin deneyimlenişi zaman içinde doğrusal bir ilerleme şeklindedir. Deleuze’ün zamana bakışı farklıdır. Deleuze Bergson’un süre kavramından faydalanır. Süre kavramı zamandan açık ve genişleyen bir bütün olarak bahseder, yani insanlar

tarafından genellikle ancak mekânsallaştığında, zaman akışı bizim dört boyutlu koordinatlarımıza sabitlendiğinde anlaşılır (Sutton, Martin-Jones, 2016: 103-104). Zamanın çizgiselliğini bozarak şimdi de var olmak...

Boundas'ın da belirttiği gibi "bellek, zamanın kendisine bağlı aktif sentezi yoluyla eski şimdiyi temsil eder, aktüel şimdide geçmiş durumun bu ilişkide geçmiş olan her şeyi yeni şimdiyle birlikte var olur". Bellek önceki şimdiyi şimdiki bellek ya da yeniden bir araya gelen imge olarak temsil eder, bu da şimdiden geçmiş olanı bilince getirmektir. Ama yeniden bir araya gelen imge yeni şimdiyi kuran şeydir ve geçmişi ontolojik olarak ayrı olduğu şimdi olarak çağırır. Belli bir geçmiş şimdi ile ilişki içinde yerleşir ve edimsel olur (Aras, 2013:120).Deleuze'ün öne sürdüğü pasif sentez ise yaşayan şimdiyi zamanda kurar, geçmiş ve geleceği bu şimdinin asimetric ögesi yapar (Aras, 2013:138).

Uzamda yer tutan bir dünyayı algılamak, yaşamın her an farklılaşan karmaşık akışına kapılırız. Geçmiş yok olup gitmiştir, gelecek bilinmezdir; ama bunların arasında sürekli bir etkileşim vardır. Hepimiz farklı farklı anılara sahibiz, ama bu işleyişin kendisinde kişisel olmayan bir yan var. Geçmişin kaybolup gitmiş gibi görünen anılarıyla, geleceğin türlü çeşit potansiyelleri şimdide berraklaşır (Aytaç, Demirtaş,39).

Dindar insan iki cins zaman içinde yaşamaktaydı; en önemlisi kutsal zaman çevirisel, tersine dönebilir ve telafi edilebilir bir zamanın paradoksal görüntüsü içinde kendini sunmaktaydı; bu zaman, ayınlar aracılığı ile devrevi olarak yeniden bütünleşilen bir cins, efsanevi, ebedi şimdiki zamandı. Zaman karşısında bu tavır, dindar insanı din dışı insandan ayırt etmeye yetmektedir; bunlardan birincisi, yalnızca, çağdaş terimlerle "tarihsel şimdiki zaman" olarak ifade edilen şeyin içinde yaşamayı reddetmektedir, bazı bakımlardan "ebediyet" ile bütünleştirilebilir nitelikte olan kutsal bir Zaman'ı yakalamaya

çaba sarfetmektedir (Elliade,1991,50).

“Biz öyle yaptık. Şimdikiler gibi cereyan yoktu, elimizle süpürürdük evi” (Fatma).

“Şimdiki kadınlar diyor ki: Biz gideceğiz alışverişe, biz gideceğiz deyip gidiyorlar” (Naciye).

“Diğerleri gitmezdi, bilmiyorlardı, ben giderdim. Eskiden kolaydı çocuk büyütme şimdiki çocuklar hiçbir şey beğenmiyorlar” (Hazal).

“Şimdi gelinler bebek bezlerine dünya kadar para veriyorlar. Küçük gelinler iş yapmayı bilmiyor, yemek yapmayı bilmiyor. Onların yerine ben yapıyorum. Gelinlerim bir şey eksik olsa hemen kocalarına bağırıp çağırırlar. Eski gelinler zorluk içindeydiler” (Kevok).

“Kolları bilezik dolu, 10 çift ayakkabı, birçok takım elbise alıyor şimdiki gelinler” (Gogerçin). “Şimdiki gibi telefon, birbirini beğenme falan yoktu. Şimdikiler hiçbir şey yapamıyorlar gördüğün gibi gelinlerim bir tavuğa bakamıyorlar, yemek artıklarını çöpe atıyorlar tavuğa vermek yerine. Yumurtasını yedikleri halde” (Kevok).

“Şimdikiler hep doktorda” (Gogerçin).

“Şimdi gelinlerim bebek bezlerini, kıyafetleri hep hazır alıyorlar” (Tevrat).

“Şimdikilere bak bana bir bak! (gülüyor)” (Gülistan)

“Şimdikiler diyor ki bize iyi ki sizin vaktiniz geçti diye. Elle çamaşır yıkamak belki zordu ama insanlar sağlıklıydı. Onlar öğlene kadar yatıyorlar. Şimdikiler dövmüyor, karılarına “qul” (el kaldırmamak) bile demiyorlar. Eskiden kadınlar edepli idi. Kadınların bacağı kırılıyordu, kafası kırılıyordu ama korkudan gidip babalarına ailelerine söyleyemiyorlardı. Eski kadınlar cennete gidecek” (Xatun).

Kadınların zihnindeki “eski”, “şimdi”nin içinde kendine hayat bulur.

Karşılaştıkları kendi yaşayışlarının zihinlerinde oluşturduğu “şimdi”dir. Görüştüğüm kadınların hepsinde şimdi ve eskinin karşılıklı çatışması varlığını yansıtan bir düşünüş hâkimiyeti bulunmaktaydı. Bu yaşanan zamansal olay ve olguların bellekte depo edilişi ve bir süreç sonra ortaya çıkışının mecburiyetidir. Kendi yaşayışını değerli kılmanın bir yönü gibi de görülebilir. Kadın zamansal uzamda var olduğunu ancak şimdiye gönderme yapabildiğini de gösterebilir.

Madde ve Bellek’te Bergson belleğimizin beynimizde depolanmadığını daha ziyade geçmişin sanal bir zaman deposu olduğunu savunur. Geçmişteki olmuş olayları

hatırladığımızda aslında belleğimizi ve anılarımızı bulmak için geçmiş zamanların mahzenine yolculuk ettiğimizi öne sürer (Sutton, Martin-Jones, 2016: 105). Geçmiş her günkü eylemlerin kendi sanal biçimde depolanan bir imgesidir. Öyleyse zamanın her anında yaptığımız her şeyin edimsel ve sanal bir biçimi vardır. Geçmiş hatırlamaya çalıştığımızda aradığımız geçmişin depolanmış sanal görüntüleri arasındadır. Geçmiş gündelik hayatımızı davetsizce kesintiye uğrattığında mesela istediğimiz dışında hafıza bizi “geçmişe taşıdığına” bunun nedeni mevcut edimselliğimizin (bir tat, bir koku, duruş) sanal geçmişimizin bir yerlerinde depolanmış sanal bir imaja denk düşmesidir. Öte yandan, kesintisiz bir şimdiki zaman hissi gelişir, çünkü şimdide gerçekleşen etkinliklerimizin güncel versiyonunun bilincindeyizdir. Geçen zamanın doğrusal ilerleyişini çoğunlukla ve zaman içinde olduğu gibi mekân içinde de algıladığımız yer burasıdır. Berson’un dediği gibi “zamanı ölçmek için onu mekânsallaştırırız ” (Sutton, Martin-Jones, 2016: 106-107) .

7.4. İNSAN OLABİLMENİN KOŞULU BAŞKA BİR İNSAN

İnsan, kendi “ben” olabilmesi için, başka bir özneye yani başka bir “ben”e yani “öteki”ne ihtiyacı vardır. Ötekinin varlığı, bizim varlığımızı ortaya koyar, bu anlamda bu hikâyeyi tezimin içine almak istedim. Buradaki hikâyeyi hiç değiştirmeden Xatun’un anlattığı biçimde aynen aktaracağım.

“Adamın biri çok zenginmiş, şehirden uzak bir dağın başına ev yapmış. Bir gün eve çuvaldız iğnesi lazım oluyor. İhtiyacı doğuyor, iniyor köye çuvaldız almaya. Ahali diyor ki: -Hani senin kimseye ihtiyacın yoktu, bak bir çuvaldız iğnesi bile seni başkasına muhtaç ediyor. Çok zengin de olsan yine ihtiyacın olur başka insana. İnsan başka insanlarla var olabiliyor. Birbirimize ihtiyacımız var. Hiçbir şey güllük gülistanlık değil. Herkeste iyilik kötülük var. Bu dünya yayla gibidir, hem gidilir, hem gelinir. Bu dünya sonsuzdur. Hepsi öldü gitti, kim ne iyilik yaptıysa o kaldı onlara. Kimse dünyayı bitiremiyor malesef” (Xatun).

Kristeva biricik tekillik olma halini “ancak başkalarıyla ilişkide tanımlayabiliriz ve tamamına erdirebiliriz” der. İnsan mutlak tekilliğin kara güneşinde yaşar, ama başka tekilliklerle ilişkiye girdiği ölçüde insandır, başkasının bakışı olmadan “ben” olmaz (Akt. Aslan, 2011: 31). Ben olmak için, varolmak için başka bir “ben”e daima ihtiyaç vardır, çünkü biz insanlar sosyal varlıklarız.

SONUÇ

Bu çalışma ikili karşıtlıklardan “doğa” kategorisine değersizmiş gibi yerleştirilen kadının, toplumda sömürü nesnesi olarak ikincil olma düzleminde, kültürel alanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yanında “değer” kavramı çerçevesinde “değersiz” görülüyor olmalarını tersine çevirebilmeyi doğayı kullanabilme güçleri, yaşam sağlayıcı oluşları nedeniyle “değerli” olduklarını gösterebilmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç içinde her ne kadar tarihsel süreç boyunca görmezden gelinmiş silikleştirilmiş kendi bedenine yabancılaştırılmış derin sessizliğe hapsedilmiş olsa da kadının gerçekte üretim ve yaratma olgusunda hayatın esas sürdürücüleri olduklarını gösterebilmekle beraber aynı zamanda elleri ve emekleri ile aile geçiminin en önemli aktörleri olduklarını net bir biçimde sunmak üzerinedir. Bu anlamda ekonomik değer üretimi ile benlik değeri birlikte tartışılmıştır.

Çalışmam birkaç bölümden oluşuyor olsa da ana tema yukarıda da belirttiğim gibi kadının değerini doğa üzerinden tartışmış, bunun yanında kadın bedeninin üretkenlik alanına geçişini sağlayan evlenme, cinsellik, çeyiz, sandık, diğer ritüeller ve gelenekler çerçevesinde Etnografik bir bölüm oluşmuş, kadınların üretime katkıları dolayısıyla birer iktisatçı olduklarının somut göstergesi olan emek- değer bölümü ortaya çıkmıştır. Kadınlar yaşadıkları bölgenin somut olmayan kültürel miraslarının önemli kültürel taşıyıcısıdır. Çünkü deneyim ve bilgilerini aktarırken bolca atasözünü, hikâyeleri, ninnileri, deyimleri sözlerine karıştırarak aktarım yapmışlardır. Geçmiş ve geleceği birbirine bağlayan köprü olan kadınlardır.

Yaşamının büyük bölümüne ait olan mekânlar özel, kadınlar için önemli yerlerdir. Bu manada mekânlara yüklediği anlamlar ve kadının dünyasında mekânın yaşam

alanlarındaki işlevleri de bu çalışmada bir bölüm oluşturmuştur.

Kadın toplumu ayakta tutan doğadaki en büyük faildir. Doğa ve kadınlar kendine yabancılaşmış erkeğin denetimsiz ve denetleyen arzuları için kullanılan sömürü nesnesi haline getirilmiştir. Salt bir kaynak olarak sadece kadın ve doğa değil ayrıca hayvanlarda eril arzuların istek ve iktidarlara için kullanılan zarar verilen varlıklardır. Cantek'in de değindiği gibi "İnsanın başkalaşarak doğaya ve hayvanlara hükmettiği bir dönemdeyiz" (Cantek, 2016: 10).

Doğaya verilen zarar insana, insanlığa ve dünyaya verilen zarardır. İnsanlar bu anlamda yaşama alanlarını yok ederek kendi ayaklarına kurşun sıktıklarını anladıkları gün kapitalizmin esip kavurduğu dünyada paranın yenmeyeceğini anlayacaklardır. Çünkü kapitalizmin midesi çok geniştir ve doymak bilmez bir iştaha sahiptir. Bu doyumsuzluk hali için yakıp yıktığı yerlerin, kestiği ağaçların yerine santralleri yerleştirdiği ve savaşlar çıkararak maddi çıkar elde ettiği bu dünyada doğa, sel, heyelan, kasırga, yangınlarla, aşırı sıcaklarla, nükleer felaketlerle karşı karşıyadır ve tehlike bağıra bağıra gelmektedir. Kadınlar, hayvanlar da bu yıkımdan etkilenmektedir çünkü kapitalizm patriyarkayı, patriyarka da kadını sömürmek üzere ikili anlaşma yapmış taraflardır.

Dişil ilke merkeze alındığında kadınlar ve doğanın birbirinden ayrılmasına dayalı patriyarkal projeye meydan okuyabilir. Ekolojik ve feminist bir siyasi proje hayatı ve yaratımı çeşitliliği sağlayarak yaşama katkı sağlayabilir. Hayatın sürdürülebilirliği için elzem olan ekolojik bütünselliktir, doğayı hayatı yeniden yeşertmek için ekolojik dünyaya geri dönülmelidir. Doğada değerlidir çünkü tüm canlıların içinde yaşadığı yerdir. Doğa yoksa canlı da yoktur. Üzerinde yaşadığımız bizi sarıp sarmalayan bu yegâne yapı görmezden gelinemez, aynen kadının görmezden gelinmemesi gibi.

Hayatı idame etmeye yönelik tüm üretkenlik kadına, verdikleriyle de doğrudan doğaya doğanın üretkenliğine bağlıdır. Kadın ve doğa arasındaki bu bağ kesildiğinde dişil ilkenin ölümü, önce varlığının değersizleştirilmesiyle diğer yanıyla mülksüzleştirilerek yersiz yurtsuzlaştırılmasıyla olmaktadır.

Bu değersizleşmeye savaş açacak en önemli silah, yaratıcı bedenini kadının tanınmasıdır. Yaratıcı kadın hiçlik duygusunu aşmalıdır. Kendimizi ve yaşamı boş ve anlamsız görmek genelde tinsel bir yabancılaşmadır. Yabancılaşmaya karşı bedenini doğayla beraber var eden bütünleşmiş kadınları görmekteyiz.

Sonuç olarak yazmamız gereken diğer önemli çıkarım, kadının yerel bilgiyi kullanabilme becerisine sahip olması olgusudur. Kadınların doğayı öğretmen olarak görüp kullanma becerileri ve hastalıklara çare bulmaları en nihayetinde denemeler sonucunda kazandıkları becerilede amprik tıbbı katkıları belirgindir. Bu anlamda yerel bilgi yüzyıllardır halkları ayakta tutmaktadır. Her ne kadar batılı uzmanlar tarafından “modern bilgi değerlidir” empozisi ile geleneksel bilgi değersizleştirilmeye çalışılmışsa da günümüzde ileri teknolojinin varlığı daha doğacı çalışmalar için kullanılabilir seviyededir. Bilgi ve iktidar evliliği kâr amacı güder ve indirgemecilikle bilgi yerelden alınıp modern bilgi adı altında yok etmektedir. Modernleşme adı altında doğayı yok edip daha fazla üretimi amaçlayan şirketler, iktidarlar (örneğin yerel tohum yerine hibrit tohum kullanımı) kâr üzerine inşa edilen besin vb. üretimi, dünyadaki yaşamı tehdit eder hale getirmektedir.

Kadınlık rolü altına saklanan emek değerlidir. Mitchell ve Oakley’in değindiği gibi “Kadınlık” bir kenara atılacak bir şey değildir; tersine daha eksiksiz bir insanlığı

bütünleyecek bir olgudur (Mitchell ve Oakley,1992:234).

Söylemek istediğimiz hiçbir düşünce kişiyi, evliliği ve aileyi yadsıyamaz. Feminist düşüncede erkeği dışarda bırakma biçiminde bir şey olamaz. Amaç toplumsal pratikte yaşanan eril bakışın kadınlara verdiği zararı tersine çevirmek ve kadının emeğine bedenine saygı duyan daha sağlıklı, eşit yaşam alanı yaratabilmektir.

Erkekler de yeryüzünü kurtarmakta kadınlarla eşit rol üstlenmelidir. Kültürel değerlerle birlikte “dişil” tarafı kendilerinde hissetmeleri gerekir, o zaman insan açısından kadına atfedilen değersizlikte ortadan kalkmış olur. Kadının özgürleşmesi beraberinde erkeğinde özgürleşmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Adsay, Fahriye, “ Kültürel Sınırların Edilgen Taşıyıcıları, Kadınlar: Viranşehir Yezidileri Örneği ”,Yüksek Lisans Tezi,2011,Tez Danışmanı Yrd. Doç.Dr. Abdurahim Özmen, Diyarbakır
- Ahmed, Sara, Duyguların Kültürel Politikası, Sel Yay. 2004
- Akgül, Çiğdem, “Eskiyen, Zaman’ın Kadın Belleğinde Eskitemediği Mekânlar”: Ayla Kutlu ve Mekân İlişkisi Analizi, Fe Dergi 3,sayı 1 (2011) 95-107
- Aksoy, Mustafa, “Türk Sanatının Temel Özellikleri Bağlamında Fars Sanatı İle Bir Karşılaştırma”,İdil dergisi, Cilt 1, Sayı 5 / Volume 1, Number 5, 2012,
- Aktaş, Gül, “Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak”, Hacettepe Üniversitesi Fakültesi Dergisi,(53-72) Cilt 30,sayı,1,Haziran, 2013
- Alkan, Ayten, Cins Cins Mekân, Varlık yayınları,1 basım,2009
- Alpaslan, Duygu, “Van Yöresinde Doğal Olarak Yetişen Bazı Bitkilerin Geleneksel Tüketim Şekilleri”,5 Eylül 2009 <http://kishazirliklari.blogspot.com.tr/2009/09/van-otlar.html>
- Anonymous, 2004 www.kho.edu.tr/yayinlar/cizgi/agustos2002/van
- Aras Kudret, ”Gilles Deleuze Felsefesinde Özne Oluşun Ontolojik Tasarımı”,Doktora tezi, 2013.
- Arda Berna -Serap Şahinoğlu, Pelin-Ayten Çangır Kayı, “Yardımcı Üreme Tekniklerinin Getireceği Tıbbî Sorunlar”, 1993.

- Arslan Öçal, Kübra “Dişil Dil ve Ekofeminist Bağlamda Latife Tekin ve Muniar”Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011
- Atasü-Topcuoğlu, Reyhan, Kadın Emeği Konferansı Kadın İstihdamı ve Sorun Alanları “ Kadın Emeği ve İşgücü Piyasasında Yeni Eğilimler: Kısmi Zamanlı Çalışma ve Ev Eksenli Çalışma” Ankara,3 Mayıs
- Aytaç, Ahmet Murat, Mustafa Demirtaş, Göçebe Düşünmek, Deleuze Düşüncesinin Sınırlarında, Metis defterleri, Metis Yay. Aralık 2014
- Aziz, A. (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Balık Macit, “Çevreci Eleştiri Işığında Latife Tekin Romanları”Çevrimiçi Taramatik Türkoloji dergisi, sayı 1,Ocak 2013
- Baudrillard, Jean, Neden Her Şey Hâlâ Yok Olup Gitmedi? Çev: Oğuz Adanır, Boğaziçi yayınları,1. Basım, Mayıs,2012
- Bayat, Özlem, “Ekoloji ve Kadın”,Sivilizbiz dergisi, Sayı,18,Nisan 2009
- Beklan Çetin, Oya, “Ekofeminizm: Kadın Doğa İlişkisi ve Ataerkillik ” Sosyoekonomi-1 Ocak-Haziran 2005
- Bender, C. Kürt Tarihi ve Uygarlığı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000
- Berktaş, Fatmagül, Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, Metis Yayınları,6. Basım, Nisan, 2016
- Beyinli, Gökçen, Elleri Tılsımlı”Moden Türkiye’de Ebelik”,Ayizi Kitap,2.Baskı, Ekim,2016
- Bickerton, Derek, Adem’in Dili, 3. Baskı, Çev; Mehmet Doğan, Boğaziçi Yayınları, 2016

Braidotti, Rosi, İnsan Sonrası, Kollektif kitap,1 basım, İstanbul,2014

Büyüköztürk, Ş. Kılıç-Çakmak, E. Akgün, Ö.E. Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2015).

Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Cantek, Levent, “Tepenin Kayıp Rüyası”, Sabit Fikir Dergisi, 66. Sayı, Ağustos,2016

Clifford Geertz, Yerel Bilgi, Dost Yay, Haziran 2007

Çüçen, Abdulkadir, “Derin Ekoloji”, Uludağ Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi,
derinekoloji.blogspot.com/p/makaleler.html

De Beauvoir, Simon, Denemeler, Payel Yayınevi, 4. Basım, 1989

Dedeoğlu S. & M. Yaman Öztürk (Eds.) Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye
Örneği (ss.79-132), İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı

Değirmenci Emet, Kadınlar Ekolojik Dönüşümde, Yeni İnsan Yay, İstanbul, 2010

Delenay, Carol, Tohum ve Toprak, İletişim yayınları,2001

Demir Sema, “Sandık ve Çeyiz Kültürüne Müzeografik (Müze İşlemleri) Açısından
Yaklaşmak”Folklor ve Edebiyat Dergisi, Cilt 23,Sayı:89, 2017/1

Demirtaş, H. Andaç “Yakın İlişkilerde Kıskançlık (Bireysel, İlişkisel ve Durumsal
Değişkenler), Doktora Tezi, Ankara-2004

Dinler Demet Kollektif Eylem ve Duygular, İşçinin Varlık Problemi1 Basım, Ekim 2014

Donovan, J. (2005). Feminist teori. (A. Bora, M. A. Gevrek ve F. Sayılan, Çev.). İstanbul:
İletişim Yayınları

- Duru, Erdinç ve Gökmen Arslan, “Evlenmek Amacıyla Evden Kaçan Kız Ergenler: Bir Olgu bilim Çalışması”Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi 2014, 5 (41), 36-48
- Elliade, Mircea, Kutsal ve Din Dışı, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları,1 Baskı Aralık,1991
- Erdentuğ, Nermin “Yeryüzünde İnsan Toplumlarında Başlık” , T.C Başbakanlık Aişe Araştırma Kurumu, Aile Yazıları 4, Derleyen: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem,Ankara 1991
- Ersoy Tolga. Tıp Tarih Metafor, Ankara, Öteki Yayınevi, 2. Baskı,1996
- Foucault, Michel, Cinselliğin Tarihi,2. Baskı, Afa yayınları, Çeviri: Hülya Tufan,1993
- Given, L. M. (2008). The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods. Los Angeles: Sage Publications.
- Göğüş Tan, Mine ve diğerleri, Anneanne, Sırlarını Eskitmiş Aynalar, Güzin Yamaner “Anneannelerim”(35-54) Çiviyazları Yayınevi,1. Basım 2002
- Göğüş, Tan Mine, Cumhuriyette Çocuktular, Bogaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul,2007
- Gönen, Sinan, “Türk Kültüründe Kız Kaçırarak Evliliğin Köy Seyirlik” TürkiyatAraştırmalarıDergisi,sayı,29,dergipark.gov.tr/download/article-file/257757
- Gülgil, Turkiz, “Düşük İsteyerek Düşük Olgusu Global Açından Bakış, Yasalar ve Deneyimler”, Türkiye Halk Sağlığı Dergisi,10.Özel Sayı,2012
- Hararı, Yuval Noah, Hayvanlardan Tanrılara, Sapiens İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi,29 Baskı, Kollektif Yayınları,2015

- Heilbrun, Carolyn G, Kadının Öz Yaşamını Yazarken, Yapı kredi Yay.1992
- Heritier Françoise vd, Kadınların En Güzel Tarihi, Çeviren: Yonca Aşçı Dalar, İş bankası Yay. Nisan 2014
- İlhan Tunç Aynur, “Kız Çocuklarının Okula Gitmeme Nedenleri Van İli Örneği” Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi.Haziran 2009. Cilt:V1, Sayı: I, 237-269
<http://efdergi.yyu.edu.tr>
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, “Gençlerin Tutumları-Kültürler arası Bir Karşılaştırma”,ODTÜ, Yayın,25,Ankara,1973
- Kaynaklı, M. (2014). Türkiye’de ‘Çocuk Gelin’ Sorunu. Nesne, 2 (3), s.27-38.
- Kocacık Faruk, Temel Toplumsal Kurumlar, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas 1999
- Kongar, Emre, İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı2, Remzi Kitapevi, İstanbul 1985
- Kozcu, Şeyda, “Çocuk İstismarı ve İhmalı”,Aile Yazıları3,(379-390) 2.Baskı,1991,Ankara
- Linda L. Shaw, Rachel I. Fretz, Robert M. Emerson (2008). Bütün Yönleriyle Alan Çalışması (Etnografik Alan Notları Yazımı). Ankara: Birleşik Kitabevi.
- MacKinnon, Catharine A., Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru,Metis Yayınları, 2. Basım, Eylül, 2015
- Malpas J.-Solomon, R. Ölüm ve Felsefe, Çev: Nur Küçük, İthaki Yayınevi,1.baskı,2006, İstanbul
- McMillan, J. H. (2004). Educational Research. Boston, A.B.D. : Pearson
- Mellor Mary, Sınırları Yıkarak “Feminist Yeşil bir Sosyalizme Doğru,” , Ayrıntı Yay, Nisan 1993

- Merriam, S.B. (2015). Nitel araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber. Ankara: Nobel.
- Mies, Maria, vd. Son Sömürge Kadınlar, İletişim Yayınları, 1. Baskı 2008,İstanbul
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook (2nd Ed.). CA: Sage.
- Mills, A. J., Eurepos, G., & Wiebe, E. (2010). Encyclopedia of Case Study Research. Los Angeles. CA: Sage Publications.
- Navaro, Leyla, İki Boy Ufak Papuç (Depresyonda kadın –erkek farklılıkları),Remzi Kitapevi,1.Basım, Mayıs,2002
- Neuman, W.L. (2014). Toplumsal Araştırma Yöntemleri I-II. İstanbul: Yayın Odası Yayınları.
- Osmanoğlu, Hülya, Feminizmin Kitabı, Osmanlıdan 21. Yüzyıla Seçme Metinler, Kayır, Gülseren, “Eviçi emeğin Boyutları” makale, Dipnot, 1 baskı,2015,Ankara
- Örnek, Sedat Veis, Türk Halk Bilimi, T.C Kültür Bakanlığı, Ankara,1995
- Özdemir, Murat, “Nitel Veri Analizi Sosyal Bilimlerde Yöntembilin Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, Eskişehir Osman Gazi Sosyal Bilimler Dergisi,11(1), Haziran,2010
- Özer, Ahmet, Doğu Anadolu’da Aşiret Düzeni, Boyut Yayınları,1990
- Öztürk, Türkmen, Hafize, “ Tarihsel Olarak Kadın Şifacılık ve Tıbbın Değerleri”,Lokman Hekim Dergisi,2011(2),21-27
- Punch, K. F. (2005). Sosyal Araştırmalara Giriş. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sancar, Serpil, “Otoriter Türk Modernleşmesinin Cinsiyet Rejimi”, Doğu-Batı Dergisi,

Kasım, 2004

Sarantakos, S. (2005). Social Research. New York: Palgrave Macmillan.

Schroeder, Süheyla, Kırca (2007) Popüler Feminizm, Türkiye’de ve Britanya’da Kadın Dergileri. İstanbul, BağlamYayıncılık

Schopenhauer, Arthur. Ölümün Anlamı, Çev: Ahmet Aydoğan, 2.baskı, Say Yayınları,2013

Shiva, Vandana, İnadına Canlı, Çev: Emine Ayhan, Sinek Sekiz Yayınları,2.Baskı, Temmuz 2015,İstanbul

Sungurtekin Özkan, Meral “Erken Yaşta Evliliklerin Önlenmesi Konusunda Yargının Üstlenebileceği Rol” 3 Aralık 2012 tarihinde gerçekleştirilen “Hukuki Boyutuyla Çocuk Gelinler Uluslararası Konferansı” nda sunulan “Erken Yaşta Evlilikler Bakımından Yargının İşlevi” adlı bildiriden türetilmiştir

Sutton, Damian, Martin-Jones,David, Yeni Bir Bakışla Deleuze, Çeviri:Murat Özbank,Yetkin Başkavak,Kolektif Kitap,2.Basım,2016

Şener, Muhsin,Şener, “Hilmi Yavuz’un Yazıları Bağlamında Şiire İlişkin Değİnmeler” Kozaklı Şükran “Şiirde İzafiyet ve Postmodern Prelüdlar,(38)Kavramsal Karmaşa dergisi, Temmuz Ağustos Eylül 2003 sayı:3

TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Derleyen; Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Ankara,1991

TC. Aile Araştırma Kurumu,Aile yazıları,3,Birey,Kişilik ve Toplum,Şeyda Kozcu “Çocuk istismarı ve ihmali”2 baskı,derleyen:Beylü Dikeçligil,Ahmet Çiğdem,1991 Ankara

TC. Aile Araştırma Kurumu, Aile yazıları,Mahmut Tezcan, “Toplumsal değİşme yaşlılık” Aile yazıları2(238-244,)

Tekeli, Şirin “Çağdaş Evliliğin Ortaçağ Kökenleri” Sayfa,87-99, Yapıt Dergisi, Sayı,464,
1983

Tekin Latife, Muniar, İletişim Yayınları,1.Baskı, İstanbul,2013

Tezcan Mahmut, “Kırsal Topluluklarımızda Tercihli Evlilik Tiplerinin İşlevsel
Çözümleşi” AileYazıları 4, 363-371, 1991, Ankara

Tezcan Mahmut, “Türk Kültüründe Kız Kaçırma Geleneklerinin Antropolojik
Çözümlemesi”, Aile ve Toplum Yıl: 5 Cilt: 2 Sayı: 6 Ekim-Aralık 2003 ISSN:
1303-0256

Tezcan, Sabahat Yedigâr Coşkun, “ Türkiye’de 20. Yüzyılın Son Çeyreğinde Kadınlarda
İlk Evlenme Yaşı Değişimi Ve Günümüz Evlilik Özellikleri”, Nüfusbilim
Dergisi\Turkish Journal of Population Studies, 2004, 26, 15-34 15

Toksöz, Gülay, Kadının haneîçi emeği; Üretici Emeğe Dair Teorik Tartışmalar,2012

Türkiye Aile Araştırması Tespitler ve Öneriler, 1. Basım, İstanbul,2014

Usal, S. Selhan Yalçın, “Türklerde Çeyiz Sandığının Kullanımı ve Geleneksel
Süslemeleri”,dergipark.gov.tr/odusobiad/issue/27565/2900292010

Ürük, Zerrin Funda, “ Medeniyetler içinde hamamın gelişimi ve Kültürel Olarak Mekân
Analizleri”, Sosyal Araştırma Dergisi, sayı 28,Sayfa 185-209, Temmuz 2016

Weeks Jeffrey, Bir Kavramın Anatomisi Cinsellik, Everest Yay,1 Baskı, Haziran 2016

Wendy James, Törenselleşen Hayvan, Çeviren: Sevda Çalışkan, İş bankası Yayınları,1. Basım
2013 İstanbul

Yalçın, Usal Selhan, “Türklerde Çeyiz Sandığının Kullanımı ve Geleneksel Süslemeleri”,
ODTÜ Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi Cilt.1, Sayı,1, 2010

Yalom, İrvin, Güneşe Bakmak Ölümle Yüzleşmek, Çev: Zeliha İyidoğan Babayiğit, Kabalcı Yayınevi, 1. Basım, Haziran 2008

Yaman, Melda, Dedeoğlu, Saniye, Derleyen; Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği, Sav Yay,1 Baskı, Eylül, 2016

Yamaner Güzin, A.Ü DTCF Tiyatro Araştırmaları dergisi, sayı 19 s54-74, 2005

Yamaner, Güzin, Eko-lingua –feminismus, Karren Warren, “Doğa Feminist Bir meseledir: Amprık Bilgiyi Kapsamlı Bir Şekilde Ele Alarak Ekofeminizm’i Harekete Geçirmek” (Yayınlanmamış Dosya)

Yergül, Fikret, Antikçağ’da Hamamlar ve Yıkanma, Çeviren: Emel Erten,Homer Kitabevi,1 baskı, 2006

Yergül, K.Fikret, “ Anadolu Su Kültürü: Türk Hamamları ve Yıkanma Geleneğinin Kökleri ve Geleceği,” Anadolu Dergisi, Sayı, 35,2009

Yıldırım, A. , Şimşek, Hasan (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları

İnternet Kaynakları

www.suryaniler.com/kultur-sanat.asp?id=371’’Diyarbakır'da Geleneksel Bir Meslek Puşicilik - Süryaniler | Renkler ‘‘

www.tdk.gov.tr/index.php?option=com

ÖZET

Bu çalışma, feminizmin ortaya çıkışından itibaren sorunsallaştırdığı ikili karşıtlıklar içinden doğa-kadın yakıştırmasını bir anlamda yerinden etmek için doğa ve kadın bedeni sorgulanmış ve var olduğu ürettiği halde, değersizlik algısıyla yaşamları ellerinden alınan kadınların aslında yaşamın yaratıcıları olduğu tüm varlıklarıyla sürekli değer ürettikleri üretime katkıda sınır tanımadıklarını anlamamızı sağlayan 2 ayrı köyden 10 kadın ile yarı yapılandırılmış yüz yüze derinlemesine görüşme ile ortaya çıkmıştır.

Eko-feminist pencereden bakıldığında yaşamın sürdürücüleri olan kadınların üretim ve yeniden üretimin devamını sağlayan uzman iktisatçılar olduklarını çalışmamın ana bölümünde görülecektir.

Kadınların doğayı öğretmen gibi görüp onun verdiklerini nasıl kullandıkları kazandıkları deneyimleri tedavilerde, yemek yapımlarında nasıl kullandıkları tüm açıklığı ile ortaya konmuştur. Kadının aile içinde yaşadıklarını türlü yollarla bedenlerine hapsettikleri sessizliklerini hangi biçimde etkisizleştirdikleri de ortaya çıkarılmıştır. En önemli sonuç ise değersizlik hisseden kadının ölüme atfettiği değerdir.

Kadınların toplumsal yapıda değer görmeleri için yapılacak çalışmalara, eril tahakkümün yerinden edilebilmesi için devletin dilinin biçimsel olarak değişmesi gerektiğiyle beraber kadınların toplumu dönüştürmek için etkin rol üstlenmeleri inisiyatifi ele almaları da gerekli görülen esaslar içinde yer almalıdır.

Anahtar kelimeler: Doğa, Kadın, Değer, Ataerkillik, Üretim, İktisat

ABSTRACT

This study aims to contribute to the long-standing feminist discussion on the so-called nature-nurture debate and questions the nature-female body similarity within this debate. Our objective is to understand how women; whose lives are taken from them with the perception of worthlessness; are in fact the creators of life, how they produce and reproduce life without any limit. For this purpose, I conducted semi-structured face-to-face interviews in two selected villages Çolpan and Balaklı with 10 women from each. Both villages are stated in the town Muradiye, in the Eastern Anatolia region in Turkey.

In our study we observe women's role in sustaining their families and communities at every moment of life. The reality that seeing the nature as a teacher, we try to reveal how women use the nature and how they use their experiences in cooking and in treatment. Despite this, they perceive themselves as worthless by enclosing their household experiences in their bodies and neutralize their silence about these experiences, which appears in their narratives. Women are the expert economists who focus on maintaining life. This is crucial from an eco-feminist perspective as well. Interesting to observe has been the value attributed to death by the women, who themselves feel worthless.

The current study aims to contribute to the work to be done in order to dismantle male domination, by changing the social norms and perceptions of women's role in society and changing the language along which women take active roles in transforming the society and take the initiative

Key words: Nature, Woman, Value, Patriarchy, Production, Economics, Aim

EK-1.VAN İL İKLİM ÖZELLİKLERİ

Van ili çevresi genel olarak ova görünümünde olup bu ova kuzeye, doğuya ve güneye doğru gidildikçe kaybolur. Muradiye ilçesi ise Van Gölü'nün kuzeydoğusuna doğru uzanan burnundan 17 km kuzeydoğuda yer almaktadır. İlçenin doğusunda Keşkebulak Yaylası ve Süphan Gölü, güneyinde Pereşit Dağı, kuzeyinde Tendürek Dağları yer alır. İklim yörede yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve kar yağışlı olan karasal iklimdir. Kar kalınlığı yüksek yerlerde 2m'ye kadar çıkmaktadır. Nisan ayı ile karlar erir ve bahar havası görülmeye başlar. Sıcaklık Temmuz ve Ağustos aylarında en yüksek seviyeye ulaşır. Genel olarak Kasım ayı sonuna doğru sıcaklık düşmeye başlar. Kış, Ocak ayında şiddetli hissedilir. Yılım en yağışlı mevsimi Nisan ve Ekim aylarıdır. Bitki örtüsü daha ziyade step bitki örtüsüdür (Özer,52- 53).

EK-2.HİKÂYELER, NİNNİLER, MANİLER, TÜRKÜLER

Xatun'dan Hikâyeler

• Bir baba bir oğluna bir bahçe vermiş. Sonra oğluna gelmiş “bir salkım üzüm ver” demiş oğluna. Oğlu:

Daha olmamış demiş.

Baba oğluna bir bağ vermiş, bir oğul babaya bir salkım vermemiş.

• Bir baba dışarıdaymış, çocuğu da üç yaşındaymış ve konuşabiliyormuş. Köyde kargalar (teyrê keşkâ, kurut yiyen kargalar) varmış.

Çocuk sürekli baba karga, baba karga, baba karga nedir? diye yüz defa sormuş. Baba çocuğu her sorduğunda ve ona cevap verdiğinde bir tahtanın üzerine çentik atıyormuş.

Adam ihtiyar oluyor, çocuğu da büyüyüp evleniyor.

Köyde bir gün bir kavga oluyor, adamın da kulağı ağır duyuyor. Oğluna soruyor dışarıda ne oluyor?Cevap yok.

Adam tekrar soruyor oğluna, neler oluyor diye?

Oğlu bağıyor babasına “sen de anlamıyorsun” diye. Babası o çocukken çizdiği çentikleri gösteriyor oğluna. Diyor ki:

-Bak diyor, bu senin sorunun cevapları sen yüz defa sordun ben yüz defa açıkladım.

Ama ben iki sordum sen beni hemen azarladın. Çocuklar baba ve annelerinin sevgilerini anlamıyorlar.

Hikâye

• Bir ihtiyar dede oğlu ve gelini varmış bir evde. Gelin ve kocası ihtiyara tabakla yemek veriyor git ye diyorlarmış. İhtiyarın eli titrediği için her seferinde tabağı düşürüp kırıyormuş. Gelin diyor kocasına:

-Git babana tahta çanak yap. Torun da bunları dinliyor, duyuyor.

Çocuk dışarıda oynuyor, tahta topluyor, bıçakla da tahtayı yontuyor. Adam oğluna:

- Ne yapıyorsun burada? diyor.

- Tahta çanak yapıyorum, sen ihtiyar olduğunda senin önüne koyacağım diyor. Sen de babana yapacaksın, diyor çocuk.

Adam vazgeçiyor çanak yapmaktan.

“Ne ekersen onu biçersin”. Şans yok ortada aslında.

Hacı hastaydı. Ahmet geliyordu babasını görmeye. Bilgili adam başka.

Dedi ki oğluna:

- Ne yaparsan önüne gelecek, şimdi fırsat zamanı sende.

Kinyas Kartal diyor ki:

- Kim şimdi iki küpü bir torbaya koysan, iki küp birbirine değdiğinde ikisi de kırılır. Ama sen küpleri heban (yumuşak çul) ile koyarsan çuvala ne kadar değse de ne kırılır ne bozular. Heban yumuşaktır, biriniz küp (öfkeli) biriniz heban (yumuşak) olursanız bir şey olmaz, ama ikiniz de küp olsanız imkânı yok mutlaka biriniz kırılacak.

Xatun’un Babasının Hikâyesi

Zahir, Gülistan ve Wêtan (babası ve halası) Gole Manas’ta (Muradiye’de bir göl)bir toya (düğün) gidiyorlar. Bir düğün yerinde iki davul çalıyormuş. Düğünden önce evde anneleri kelle paça pişirmiş önlerine koymuş.

Zahir demiş ki Gülistan'a:

- Kendi payını bana ver.

Gülistan vermiş, çünkü Zahir zorlamış.

Wêtan'a demiş:

- Sen de ver yemeğini bana.

Ama o vermemiş, Zahir'de demiş ki:

- Sen görürsün.

Wêtan hem akıllı hem güzelmiş. Lokman hekimlik de yapıyormuş.

Düğüne gidiyorlar Gola Manas'a, Wêtan halayın başına geçiyor.

Zahir davulcuların yanına gidiyor diyor ki:

-Davulcular davulu susturun ben bir türkü söyleyeceğim.

Wêtan'a moji xariye, ne daye min. (Wêtan (kelle) beyni yedi bana vermedi).

Herkes gülüyor tabi bu şarkıya, bu nasıl bir türkü diye.

Vatan hemen halaydan çıkıyor koşuyor, Gola Manas'a doğru, oradan koşarak ve ağlayarak eve gidiyor. Anne ve babası diyor ki:

- Ne olmuş Wêtan'a? O da anlatıyor hal meseleyi.

-Biz ne yapalım diyor annesi ve babası, sen de ona isteğinde beyni verseydin, yeseydi, söylemeseydi. Yani babam halamı rezil etmiş.

Sonraları Wêtan'ın bir sürü görücüleri gelmiş. Wêtan'a demişler ki:

-Bak ne rezil olması ne kadar isteyenin çıktı.

-“Bu hikâyeyi yazabilirsin, tabi işine gelirse” diyor Muhteber.

Bana diyorlar ki:

-Sen Wêtan'a çekmişsin diye.

Xatun'un Dedesinin Hikâyesi

Selman ağanın bir hizmetkârı var her gün bacısını dövüyor.

Selman ağa da diyor ki hizmetkârına:

-Ne diye dövüyorsun bu kızı suçsuz yere.

Elâlem ne diyecek, Selman Ağa derenin önünde dağlar aşıyor, dereleri aşıyor, birde birbirlerini dövüyorlar derler. Ben dedirtmem böyle.

Hizmetkârı bağıyor davarın ipi ile. Köpeği oraya bağıyor. Köpeğin yediği yemekten kalanları ona veriyor.

Sonra diyor ki:

- Tövbe edene kadar böyle kalacaksın. Tövbe edeceksin.

Adam tabi ki içinden kin besliyor, Selman Ağaya. Adam öldürmek istiyor hatta.

Çadırlar varmış ev yokmuş, ipek çadır varmış. Etrafında çitlerle perdelerle kaplıymış.

Ağanın torunları onları kıskanıyorlar.

Demişler adama:

- O seni rezil etmiş sana köpeğin yemeğini yedirmiş, sana silah verelim git ağayı öldür. Tabi adama destek çıkıyorlar, kışkırtıyorlar.

Sonra da ağaya gidip diyorlar bu adam seni öldürecek. Ağa diyor ki:

-Bu yetim mi beni öldürecek?

Daima zulme uğrayanlar ağaları öldürürler. İnanmıyor kulak asmıyor.

Bir gün akrabası ile keçeden kilim üzerinde döşekte oturuyorlarmış. Keçe kilimin ortasına tüfeğini koyuyor, başucuna da tabancasını koyuyor. Xamo da kız kardeşi çadırın girişinde uyuyor. Aslında uyuyor gibi görünüyor. Amcaoğulları da var, onun da silahı var o

da uyuyor o çadırda. Gece yarısı olmuş ağa silah veriyor adama orada bir tarla ekilmiş arpa şileri böyle zayıf buğday türü olandan.

Çok uzun oluyor. Diyor ki:

- Peki silah kuvvetli hazırlıyor ve bir hançerle gidiyor. O çit varmış, çadır kenarında onu kesiyor. Üzerinde duruyor kalkıyor silahı patlatıyor. Xamo üç el silah atıyor. Selman Ağa diyor ki:

- O böyle ateş ettiğinde alev çıktığında ben onun yüzünü gördüm, o yetimi tanıdım.

- Yüzünü gördüm o idi. Tabi yanında başka adamlar da vardı, onlar o buğday tarlasının içine giriyorlar.

Çeşme yok namaza abdest almak için. Misina reş he bu bona dezmejê (siyah ibrikler var abdest için).Silah patlatıyor, misin leğenle beraber yatağa ters düşüyor. Yatağa su dökülüyor. Ağa diyor ki:

-Sakin demeyin silah patladı da ağa yatağına işedi.

-Babam derdi ki ölene kadar şan şöret olur.

Arıyorlar, bulamıyorlar İran'a kaçıyor o yetim. Yarası iyileşmiyor Lokman hekim var o zaman onlara para veriyor torunlar, yarasına kötü bir şey, zehir gibi bir şey koymaları için.

Sonra onlar da söyleneni yapıyor, Lokman hekim zehri yaraya koyuyor. Ağa sabah kötüleşiyor, yarası mosmor oluyor. Ağa Selman ölüyor. Diyorlar ki:

- Kesin para verildi. Yaraya zehir konuldu.

Babası ölüyor. Nure, Ali iki kardeş kalıyor, hayatta. Nure benim annem, Selman Ağa da dedem.

Nure, işte benim annem, ufaktı, ama akıllıydı.

Fatma'dan Bir Hikâye:

Nasibin Varsa

Adamın biri gidiyor bir tarlaya iş yapıyor. Evdekiler adama bir tas helva yapıyor. Sonra başka bir adam geliyor tarlaya. Adam hemen helvasını saklıyor saman yığınının içine görmesin, istemesin diye.

Adam gittikten sonra arıyor saman lodunun(yığının) içinde bulamıyor. Ta kışa kadar kalıyor o helva lodun içinde. Adam hayvanlara ot indirirken o helvayı tekrar buluyor azalan otların içinde. Getiriyor sofraya. O gün de o helvayı kendisinden sakladığı adam eve misafir geliyor. Sofraya oturuyor. O adamında nasibi içindedir. Hiç kimse kimsenin nasibini yiyemez diyor. Bana o gün özel hazırladıkları yöresel yemek olan Keledoşu ikram ediyor. İşte bu da senin nasibin diyor.

Berivan'dan Eski Bir Düğün Ritüeli Anlatımı

Rovi (tilki) vardı. Rovi gelin evine akşamüstü gider, gelin evine sokulurdu gizlice. Gelinin evinden yastık vs.çalardı. Roviye döverlerdi.

Yorgan, keçe, yastık atlarla gönderildi. İki at yarışırdı Komıs'a (Balıklı) kadar kim önce giderse ona hediye verilirdi.

Erkek evine haberci gibi gönderilirdi Roviler, onlara haber verin berbularımız (yengeler) gelecek diye.

Yani önden giden öncüler idiler. Kaç kişi gelecek? Nasıl gelecek? Düğün nasıl yapılacak? gibi şeyleri gelin evine anlatırlardı. Sandığın üzerine oturulurdu. Sandık para alınmayana kadar verilmezdi.

Kızın sandığına çocuklar otururdu, erkek evi derdi ki:

- Bu çocuklar karınca gibi üşüşmüşler sandığın üzerine. Sonra kapı arkasını tutma

vardı, yine para alınmadan açılmazdı kapı. Şarkılar, türküler çıplak sesle seslendirilirdi. Bu türküleri Dengbejler söylerdi yani kılamları. Senin deden söylerdi türküleri, sesi güzeldi, Hamit, Said söylerdi:“Ey güzeller, güzeller, gerdana gül dizerler, güzeller” diye (Berivan).

3. NİNNİ(Lorî)

Ax lorî lorî, Ah xweli lî ser be lorî lorî

(Ah yavrum, ah toprak serpilmiş üzerine)

Rabe rabe rabe rabe rabe lorî

(Kalk kalk kalk kalk ayağa yavrum)

Lorî lorî lorî berxe lorî, berxe lorî

(Yavrum yavrum, kuzum yavrum)

Ez berxa xure lorî dikim, lorî nabe

(Ben kuzuma ninni söylüyorum, kuzum avunmuyor)

Lorî lorî lorî Ax le minê de rabe lawo rabe

(Yavrum, yavrum, ah kalk yavrum)

Lorî lorî

(Not: Yakın zamanda büyük oğlunu yitirmiş anne oğluna itafen söylüyor bu ninni.)

4. MANİ

Çiya go tê çiya: Kanê merîve wan ciya

(Dağ dedi dağa: Hani buradaki insanlar vardı, nereye gittiler?)

Got: “Koçer bun da geriyan”.

(Dedi: Onlar göçebe idiler gittiler.)

MANİ

* Em koçêr in, em ê herin (Biz göçebeyiz, biz gideceğiz).

* Em qeysîyên serê daran ê, em digihêjin, dikevîne erdê dî perciqin

(Biz kaysîyız dalda duran olgunlaşıyoruz ve yere düşüp eziliyoruz. Yaşlılığı ağaçtaki meyveye benzetmek)

*Wey zozanê, wey zozanê (Vay yaylamız, vay yaylamız)

Mîh dikalin brex berdane (Kuzuları bırakmışlar koyunları emerler.)

Zozan sar bû min tab nekir (Yayla soğuk idi ben dayanamadım)

Min kirasê şer ber nekir (Ben savaş gömleğini giymedim.)

Zozan nema mîh lê danî (Yayla kalmadı koyun yayacağımız)

Kanî nema av lê anî (Çeşme kalmadı su getirdiğimiz)

Min zozana we Ceriband (Ben sizin yaylanızı denedim)

Hal berinda du gerandin (Seni ardından gezdirdi)

Qîzê gunde me Xortên we helandin. (Bizim köyün kızları sizin gençleri eritti.)

Bike qala bixure mala,

Neke xorta xurçik vala

(Yaşlıyla evlen mal mülk edin. Gençle evlenme (heybesi),cüzdanı boştur.)

Ez xerîba ne li vir im (Ben buranın garibiyim)

Ez kulîlka ber kevir im (Ben taş önünde bir papatyayım)

Qenca min xwestin (İyiler istedi beni)

Xira ba mîn ji xwe ra birin. (Kötüler beni aldı gitti)

Berivan Mani

* Dinya dor e, ne zor e (Dünya zor değil, sıralıdır)

Felek bavê kesî nine (Zaman kimsenin babası değil)

* Miraz dinyayê didu ne (Murad dünyada ikidir)

Berî hespe, hesp ê, meriva çê bê, (Önce attır. Erkeğin atı olmalı)

Piştê hespê, paşê jın e (Atın ardından kadındır.)

Jina meriva rind be (Erkeğin karısı güzel olmalı)

Dinyayê da mirin e (Dünya zaten ölümlü)

Xatun Mani

* Dünya malında kim bilir,

Kim kazanır, kim yer

Eqmeq (ahmak) o dur dünyanın malına xem (gam, keder) çeker.

* Qela Wanê, Pira Batmanê (Van Kalesi, Batman Köprüsü)
Xirab nabe heta axirzemanê (Bozulmaz ahirete kadar)

* Mala têr e, kebanî şêr e (Evinde bolluk olan kadın, aslan gibidir.)

Mala bîrçî yê, kebanî çiyê (Evinde bir şeyi olmayan kadın, hiçbir şey değildir.)

5. Doğayla Kaynaşık, Yaşlı Kadının Yüz Kremi Tarifi:

1-Propolis bal ile eritilir.çine bir şey koymadan da olur. Koku versin, diye limon ya da portakal papatya koyuyor eritiyorsun, saf zeytinyağı koyuyorsun içine 1 ya da 1,5 ölçü (yağ propolisten biraz fazla) karıştır erit bir krem kutusuna koy orada donar, krem olarak kullan. Tahta kaşıkla karıştır, el dudak çatlamasına yara kapanmasına iyi gelir.

2- Sütün kaymağını alın çiğ süt, cildinize sürün, ama güneşe çıkmayın iki saat kalsın, sonra yıka yüzünü buhara tut, siyah nokta sivilcelere iyi gelir.

3- Ceviz yaprağını kurutun, ufalayın havanda döğün, ıslatın sonra cildinize ovarak sürün. Eskiden krem yoktu bunlar elleri yüzleri pamuk gibi yapardı.

4- Bal mumunu eritip içerisine biraz zeytinyağı katarak krem haline gelene kadar karıştırın. Bu karışımı yara, yanık, pişik olan yerlere uygularsanız cilt hemen düzelir.

EK -3.YÖREDE ÇEKİLEN FOTOĞRAFLAR

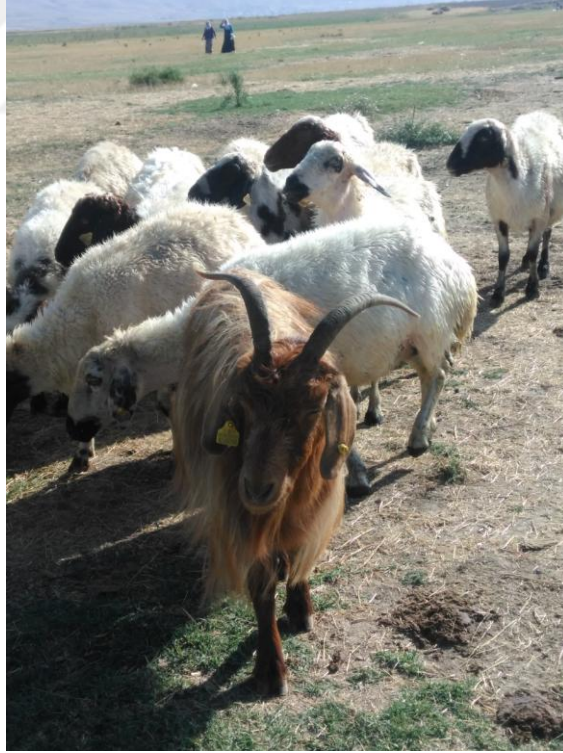
Tandırda pişirilmiş İnci Kefali Balığı

Meradaki İnekler

Temmuz ayında Bendimahı Çayı

Balıklı Köy merasında otlayan koyunlar

Çolpan Köyü yakınında tuz çıkarılan bölge Canik

Bendimahi Çayın'da koyun yıkayan çocuklar

Çolpan Köyü

Gola Manas(Manas Gölü)

Çolpan köyü göl kıyısında gün batımı

Muradiye

Muradiye

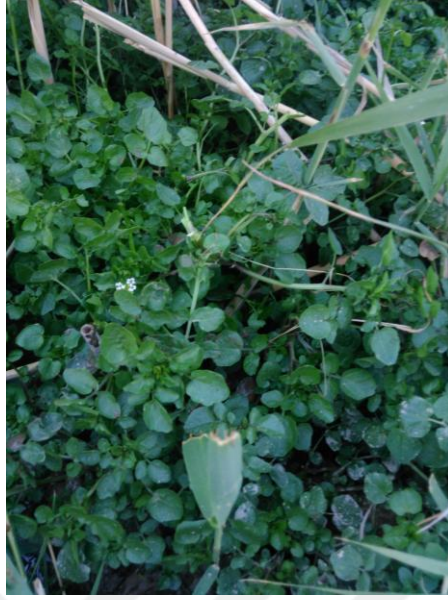
Baharda topraktan fıskıran heliz otu

Kenger Turşusu

Gülistan'ın sancı için cebinden çıkardığı kurutulmuş ot

Balıklı Köy civarında yetişen yabani su teresi

Kevok'un sandığından ve yaptığı kilim

Xatun'un sandığı, bastonu, Kuran'ı-Kerim'i, ilaç niyetine ot suyu

Tevrat'ın sandığından

Gülistan ve Sandığı

Tandırdaki Ekmek

Mekân olarak tandırevi

Tevrat'ın bahçesinde buğday dövme taşı

Berivan'ın bostanı

Berivan'ın evi ve Koyun Ağılı

Kevok'un evi

Elinde küllüğü ile Fatma

Tevrat

Xatun (masalcı annemiz)

Berivan

Zeliha ve kocası

Gülen gözleriyle Gogerçin

Kevok ve gelini

Eşi ve görümcesiyle Hazal (ayakta duran)

Aşağıda alıntılanmış olduğum bu hikâye'ye Fahriye Adsay'ın 2011'de Diyarbakır'da yapmış olduğu "Kültürel Sınırların Edilgen Taşıyıcıları, Kadınlar: Viranşehir Yezidileri Örneği" adlı çalışmasında rastladım. Eril toplumsal anlayışın tezahürü olan gökyüzü ve yeryüzü metaforunu içerisinde kadının sıradanlığına işaret etmesi kadını değersiz göstermeye çalışan bakışla doğrudan tezimin konusuyla bağlantılı bir Ezidi hikâyesidir. Gökyüzü/erkek, yeryüzü/kadının yaşam içindeki rolünü en aza indirgemeye hatta yok etmeye çalışır. Hikâye gökyüzünün kendisinin özel ve ayrıcalıklı olduğunu yerin ise sıradan, hiçbir özelliğinin olmadığına dair iddiasıyla başlar. Dealenay'ın deyişiyle tohum olmasında yeryüzü ise sadece bir aracı (toprak) ya da yardımcı role sahip olmasından dolayı herhangi bir değere sahip değildir. Hikâye yeryüzü ile gökyüzünün karşılıklı bahse girişmesiyle başlar ve bu hikâye bir kadının doğurganlığından dolayı yaratıcılığın kendisinde olduğunu ispatı ile devam eder ve tamamıyla bir direnme biçimini gözler önüne serer. Yeryüzü ve gökyüzünün kardeş olduğunu anlatan son bölümle biter. Benimde tezimin ana eksenine tam oturduğunu düşündüğüm için bu sesleniş oldukça önemlidir.

Ek 1:

(5) Ev qewle qewlekî xase

‘Ezman bi Erdî diketin behse

‘Erdo to eşkerî ez xase

(6) ‘Erdo tu eşkerî ez çakim

Ez ne ji jengim û ne jî xakim

Ez ji cewherekî pakim

(7) ‘Erd di bêjtê: ‘Ezmanô ‘eslê min û te ji derekî

Em nijarkirîn ji gewherekî

Şefeqe li me dikete derekî

(8) Şefeqe li me dikete cebêre

103

Em xuliqîn li hêre

Ser min peydabûn naz û n'emet xêre

(9) Naz û ne'emet dibînî

Xudê bendekî giran ser min datînî

Çiqas muxliq xêr ji me dibînî

(10) 'Erd dibêjtê 'Ezmano tu birayê min li serî

Bêteke û bê berî

Ser min peyda dibit naz û numet û terî

(11) Gul û sosin û beybûn

Sêv û bîh û zeytûn

Ew jî li ser min hasil dibûn

(12) Bi qudreta rehmane

Ser min hatin her çar navêt girane

Tewrat û Incîl û Zebûr û Qurane

Hatin ji ba melekê rehmane

(13) Her çar navêt mişûre

hatin ji ba melekê xefûre

Tewrat û Incîl û Zebûr û Qurane

(14) Erdê wedikire hedêde

Naz û numet ser min têne

Çiqas muxlêqetê bi giyan bo xo lê diçêriyêne

(15) Naz û nimet dibînî

Xudê bendek ser min datînî

Çiqas muxliq bi giyan bo xo lê diçêrînî

Türkçe Çevirisi

(5) Bu söz özel bir sözdür

Gök, yeryüzüyle bahse giriyordu:

Yeryüzü sen sıradansın bense özelim

(6) Yeryüzü sen sıradansın bense yüceyim

Ben ne pastan ne de topraktanım

İyi bir cevherdenim

(7) Yeryüzü der ki: Ey gökyüzü benimle senin aslımız birdir,

Bir cevherden yaratıldık

Şafak ikimize de aynı yerde vururdu

(8) Şafak karşıdan doğardı bize

Biz burada yaratıldık

Naz, nimet ve hayır benden doğdu

(9) Naz ve nimetleri görüyorsun

Allah üzerime ağır bir yük bindiriyor

Ne kadar çok mahlûkat bizden yararlanıyor

(10) Yeryüzü der ki: Ey gökyüzü, sen benim yukarıdaki kardeşimsin

Sen verimsiz ve kısırsın

Benim üzerimde doğar naz, nimet ve canlı

(11) Gül, zambak ve papatya

Elma, ayva ve zeytin

-Onlar da bende yetişir

(12) Tevrat, İncil, Zebur ve Kuran

Bu her dört büyük isim bana geldiler

İlahi meleklerin yanından

İlahi kudretle

(13)Tevrat, İncil, Zebur ve Kuran

Her dört ünlü isim

Koruyucu meleklerden geldiler

(14) Naz ve nimetler benden doğar

Ne kadar çok canlı mahlûkat üzerimde otlanıyorlardı

(15) Naz ve nimetleri görüyorsun

Allah bana bir görev yükledi

Ne kadar çok canlı mahlûkat üzerimde otluyorlar

Metinde Geçen Kürtçe Kelimeler

Em: Biz

Koçer: Göçebe

Herin: Gitmek

Kâmıl Bun: Olgunlaşmak, gelişmek

Xane: Ev, bark, konut

Çile: Karakış, zemheri, ocak ayı

Kolêk: Yaylalarda bulunan, taştan yapılmış tek odalı barınak

Meşk: Yayık, ayran çalkalamakta kullanılan tahta gereç

Mele: İmam, hoca

Şeyh: Din adamı

Savar: Bulgur, bulgur pilavı

Kânok: Yabani dağ sakızı bitkisi

Dolêk: Ebegümeçi

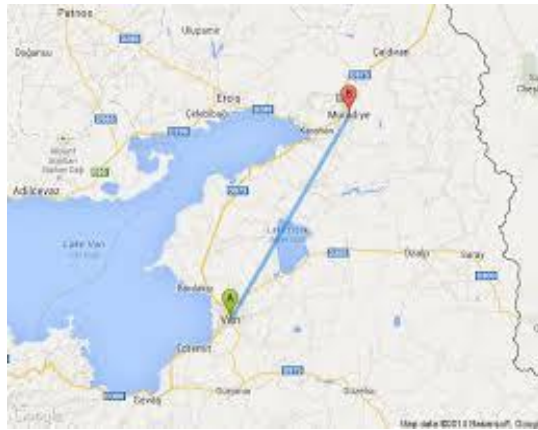
Nir: Demir ve ipele öküzlerin boynuna yerleştirilen ve bağlanan, arabanın veya çiftin çekilmesini sağlayan tahta parçası

Yaş aralığı	60-69	70-80	80-90
Sayı	4	4	2

Dil	Sayı
KÜRTÇE BİLEN	6
KÜRTÇE VE TÜRKÇE BİLEN	4

Van Haritasında Muradiye İlçesinin Konumu

Van (Yeşil işaretli yer)